

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'YE YÖNELİK AFGAN GÖÇÜNDE İRAN ETKİSİ
(1979-2018)**

Yüksek Lisans Tezi

İLEYHA TUĞÇE DURMAZ

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'YE YÖNELİK AFGAN GÖÇÜNDE İRAN ETKİSİ
(1979-2018)**

Yüksek Lisans Tezi

İLEYHA TUĞÇE DURMAZ

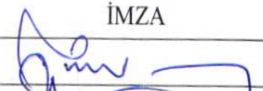

Danışman: DOÇ. DR. MUZAFFER KOÇ

İstanbul, 2019

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Sosyoloji ve Antropolojisi Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 508415001 no'lu İleyha Tuğçe DURMAZ'ın "TÜRKİYE'YE YÖNELİK AFGAN GÖÇÜNDE İRAN ETKİSİ (1979-2018)" ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü. Lisansüstü Eğitim- Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 01/04/2019 tarihinde saat 10:00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin Kabulü ne OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç.Dr. Muzaffer KOÇ	Kabul	
Prof.Dr.Osman Gazi ÖZGÜDENLİ	Kabul	
Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 04/04/2019 tarih ve 2019/08-17 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

Ad ve Soyad	: İleyha Tuğçe Durmaz
Anabilim Dalı	: Orta Doğu Sosyolojisi ve Antropolojisi
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Muzaffer Koç
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans, Nisan 2019
Anahtar Kelimeler	: Afgan Göçmenler, Afganistan, Türkiye, Göç, Mülteci

ÖZET

TÜRKİYE'YE YÖNELİK AFGAN GÖÇÜNDE İRAN ETKİSİ (1979-2018)

Sovyet Rusya'nın 1979 yılındaki işgalinden sonra Afganistan'da savaşlar daimi hale gelmiş ve ülke geneline istikrarsızlık hâkim olmuştur. Güvenliğin olmayışı ve ekonomik sorunların da ortaya çıkması ile birlikte Afgan halkı çareyi diğer ülkelere göç etmekte bulmuşlardır. Böylelikle Afganistan, dünyanın en büyük mülteci kaynak ülkelerinden birisi hâline dönüşmüştür. Afganistan İslam Cumhuriyeti'ne komşu ülke olan İran İslam Cumhuriyeti, Afgan göçmenlerin ve mültecilerin yoğun olarak yaşadığı ülkelerdendir. Çalışmada Afganistan'ın Sovyetlerin işgali ile başlayan ve günümüze kadar uzanan siyasi durumu hakkında bilgi verilmiştir. Afganların İran'a yönelik göç süreçleri Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal ettiği dönem, Mücahitler dönemi, Taliban dönemi, ABD'nin Afganistan'ı işgali ve sonrasında yaşanan gelişmeler olmak üzere dört temel dönemde ele alınmıştır. İran'daki Afgan göçmenlere ve mültecilere yönelik uygulamalar değerlendirilmiş ve Âmâyeş sistemi hakkında bilgi verilmiştir. Avrupa ülkelerinde ve Türkiye'de yaşamakta olan göçmenlere ve mültecilere ait sayısal bilgilere yer verildikten sonra, Türkiye'de yaşayan Afganların mevcut durumları anlatılmıştır. Bu çalışma ile literatür araştırmasına ek olarak İran'da Âmâyeş kartı ile yaşamış, sonrasında Türkiye'ye göç etmiş on Afganla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler birlikte incelenerek, Afganların İran'daki durumları ve onları İran'dan Türkiye'ye doğru göçe yöneltten etmenler analiz edilmiştir.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname	: İleyha Tuğçe Durmaz
Department	: Middle East Sociology and Anthropology
Advisor	: Assoc. Prof. Muzaffer Koç
Degree and Date	: Master, April 2019
Key Words	: Afghan Migrants, Afghanistan, Turkey, Migration, Refugee

ABSTRACT

THE EFFECT OF IRAN ON THE AFGHAN MIGRATION TO TURKEY (1979-2018)

After the Russian invasion in 1979, Afghanistan turned into a war-zone and the whole nation became unstable. In the absence of security and with the added burden of economic problems, Afghan citizens have sought salvation through migration to other countries. Hence, Afghanistan has become one of the main refugee sources. Islamic Republic of Iran, a neighboring country to Islamic Republic of Afghanistan, is one of the regions where Afghan refugees and migrants are densely populated with. In this study, information is given about the political condition of Afghanistan regarding the era starting from the invasion of Soviet Russia until the present day. Afghan migration towards Iran is examined within four main periods including; Soviet invasion of Afganistan, Mujahideen period, Taliban period and US invasion of Afghanistan. Information is provided about Amayesh system and the procedures applied to Afghan refugees and migrants are evaluated. After statistical data is given pertaining to Afghan refugees and migrants living in EU countries and Turkey, current status of Afghans living in Turkey is explicated. In this dissertation, the relevant literature on the subject and the data derived from interviews made with Afghans who had lived in Iran with Amayesh registration and migrated to Turkey afterwards are examined in an attempt to assess the current conditions of Afghans living in Iran and the factors that urge them to migrate to Turkey from Iran.

ÖNSÖZ

Son yıllarda Türkiye, yakın coğrafyasında yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle göçmenlerin en çok tercih ettiği ülkelerden birisi hâline gelmiştir. Bu durumun oluşmasında Türkiye'nin göçmenlere imkânları ölçüsünde kucak açıyor olması da etkili bir unsur olarak görülmektedir. Çözülemeyen siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle Afganistan, uzunca bir süre dünyanın en fazla göç veren ülkesi olmaya devam etmiştir. İran da Türkiye gibi Afgan göçmenleri yıllardır ülkesinde barındırmaktadır. Ancak transit olarak geçenlerin yanı sıra senelerce İran'da yaşadıkdan sonra Türkiye'ye ve hatta Avrupa ülkelerine geçen Afgan göçmenlerin de varlığı söz konusudur. Türkiye'nin 2018 yılına ait istatistiklerine bakıldığında Afganların uluslararası koruma başvurusunda ikinci sırada, düzensiz göçte ise birinci sırada yer aldıkları görülmektedir. Bununla birlikte Afganların Türkiye'ye olan düzensiz göçleri artarak devam etmektedir. Bu çalışma ile İran'ın Afganlara yönelik sosyo-politik uygulamaları değerlendirilmiş ve İran'da kayıtlı halde yaşadıkdan sonra Türkiye'ye göç eden Afganların İran'dan Türkiye'ye göç etmelerindeki temel motivasyonların neler olduğu literatür araştırmasına ek olarak saha çalışması ile birlikte incelenmiştir.

Bu çalışma süresince beni destekleyen ve bana yol gösteren saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Muzaffer Koç'a, bilgisini, tecrübesini ve zamanını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Yusuf Adıgüzel'e, çalışmayı sonuçlandırmamda kıymetli görüşleriyle katkıda bulunan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Osman Gazi Özgüdenli'ye, destek ve sevgilerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

İstanbul, 2019

İleyha Tuğçe DURMAZ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	viii

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVDE GÖÇ

1.1. Göç Olgusu ve Göçle İlgili Temel Kavramlar.....	5
1.1.1. Göçmen Kavramı	7
1.1.2. Sığınmacı, Mülteci ve Geçici Koruma Kavramları	8
1.1.3. Kaynak Ülke, Transit Ülke ve Hedef Ülke Kavramları	12
1.2. Kuramsal Çerçevde Göç	12
1.2.1. Ravenstein'in Göç Kanunları.....	13
1.2.2. İtme-Çekme Kuramı	14
1.2.3. Petersen'in Göç Tipleri.....	14
1.2.4. Kesişen Fırsatlar Kuramı	16
1.2.5. Merkez-Çevre Kuramı	16
1.2.6. Göç Sistemleri Kuramı	17
1.2.7. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı	18

2. AFGAN GÖÇÜ VE AFGANİSTAN-TÜRKİYE GÖÇ İLİŞKİSİ

2.1. Afganistan ve Afgan Göçmenler	19
2.1.1. Afganistan Hakkında Genel Bilgiler	19
2.1.2. SSCB'nin İşgalinden Günümüze Kadar Afganistan'da Siyasî Durum	23
2.1.2.1. SSCB'nin Afganistan'ı İşgali	23
2.1.2.2. Mücahitler Dönemi	26
2.1.2.3. Taliban Dönemi.....	29
2.1.2.4. ABD'nin Afganistan'ı İşgali ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	30
2.1.3. Afgan Göçünün Oluşum Süreçleri.....	32
2.1.4. Dünyada Afgan Diasporası	33
2.1.5. Afgan Sığınmacılara Ait Sayısal Veriler	36
2.2. Afgan Göçmenler ve Türkiye	43
2.2.1. Afganistan'dan Türkiye'ye Olan Göçün Tarihsel Boyutu.....	44
2.2.2. Türkiye'ye Giriş Yapan Afgan Göçmenlerin Günümüzdeki Durumları	45

2.2.3. 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye-AB Zirvesi'nde Alınan Kararların Afgan Göçmenlere Etkisi	51
---	----

3. AFGANİSTAN- İRAN GÖÇ İLİŞKİSİ

3.1. İran Hakkında Genel Bilgiler.....	53
3.2. Afganların İran'a Yönelik Göçleri	54
3.3. İran'ın Afgan Mültecilere Yönelik Uygulamaları	59
3.3.1. Evlilik ve Vatandaşlık	64
3.3.2. Eğitimden Faydalanma	65
3.3.3. Çalışma İzni	68
3.3.4. Sağlık Sigortası	68
3.4. Gönüllü Geri Dönüş Kapsamında Afgan Göçmenler	70

4. İRAN'DAN TÜRKİYE'YE GELEN AFGANİSTANLI GÖÇMENLERİN İRAN DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR SAHA ÇALIŞMASI

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	73
4.2. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	73
4.3. Araştırmanın Yöntemi ve Teknikleri.....	73
4.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	74
4.5. Verilerin Toplanması	74
4.6. Araştırma Bulguları	74
4.6.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	74
4.6.2. İran'a Göç Süreçleri.....	76
4.6.3. İran Deneyimleri	80
4.6.3.1. İkamet	80
4.6.3.2. İstihdam	84
4.6.3.3. Eğitim	87
4.6.3.4. Sağlık	89
4.6.3.5. Barınma	90
4.6.3.6. Mülkiyet Edinme	92
4.6.4. Katılımcıların Türkiye'ye Göçü ve Türkiye'ye İlişkin Değerlendirmeleri	93

SONUÇ	98
--------------------	----

EKLER	103
--------------------	-----

KAYNAKÇA	106
-----------------------	-----

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1 : Türkiye’de Yaşayan Afganlar’a Ait Sayısal Veriler (2014 Yılı)	47
Tablo 2 : Türkiye’de Yaşayan Afganlar’a Ait Sayısal Veriler (2015 Yılı)	47
Tablo 3 : Türkiye’de Yaşayan Afganlar’a Ait Sayısal Veriler (2016 Yılı)	47
Tablo 4: Türkiye’de Yaşayan Afganlar’a Ait Sayısal Veriler (2017 Yılı)	48
Tablo 5: Türkiye’de Yaşayan Afganlar’a Ait Sayısal Veriler (2018 Yılı)	48
Tablo 6 : Yıllara Göre Türkiye’de Yakalanan Kaçak Afgan Göçmenler	49
Tablo 7 : Türkiye’de Uluslararası Korumaya Başvuran Afgan Göçmenler	50
Tablo 8 : 1980-1991 Yılları Arasında İran’da Yaşayan Kayıtlı Afgan Sayısı.....	55
Tablo 9 : 1992-1995 Yılları Arasında İran’da Yaşayan Kayıtlı Afgan Sayısı.....	56
Tablo 10 : 1996-2000 Yılları Arasında İran’da Yaşayan Kayıtlı Afgan Sayısı.....	57
Tablo 11 : 2001-2015 Yılları Arasında İran’da Yaşayan Kayıtlı Afgan Sayısı.....	58
Tablo 12 : Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler	75
Tablo 13 : Katılımcıların İran’a Ve Türkiye’ye Geliş Tarihleri	76

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1: Bazı Avrupa Ülkelerinde 2015 ve 2016 Yıllarında Sığınma Talebinde Bulunan Afgan Göçmenler.....	43
Grafik 2: Türkiye’de Yakalanan Kaçak Afgan Göçmenlerin Yıllara Göre Dağılımı.....	49
Grafik 3: İran’da Kayıtlı Afganların Yıllara Göre Dağılımı	59

KISALTMALAR

<i>a.g.e.</i>	Adı geçen eser
<i>a.g.m.</i>	Adı geçen makale
<i>a.g.r.</i>	Adı geçen rapor
<i>bk.</i>	Bakınız
<i>BM</i>	Birleşmiş Milletler
<i>BMMYK</i>	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
<i>C.</i>	Cilt
<i>çev.</i>	Çeviren
<i>DİA</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
<i>drl.</i>	Derleyen
<i>EURODAC</i>	European Dactyloscopy System (Avrupa Parmak İzi Tanıma Sistemi)
<i>EUROSTAT</i>	European Statistical Office (Avrupa İstatistik Ofisi)
<i>FRONTEX</i>	European Border And Coast Guard Agency (Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Dış Sınırlarının Yönetimi İçin Operasyonel İşbirliği Ajansı)
<i>GİGM</i>	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
<i>GSMH</i>	Gayri Safi Millî Hasıla
<i>Hz.</i>	Hazreti
<i>IOM</i>	International Organization For Migration (Uluslararası Göç Örgütü)
<i>OECD</i>	The Organisation For Economic Co-operation (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
<i>s.</i>	Sayfa
<i>ss.</i>	Sayfa aralığı
<i>SSCB</i>	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
<i>STK</i>	Sivil Toplum Kuruluşu
<i>UNHCR</i>	United Nations High Commissioner for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)
<i>YUKK</i>	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu
<i>yy.</i>	Yüzyıl

GİRİŞ

Göç kavramı insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kavram, zamanla gerek sınıflandırma gerekse tanımlama açısından genişlemiştir. Göç hareketi her ne kadar mekânsal bir değişiklik olarak görülse de, göç eden ve göç alan topluluklar açısından psikolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel etkilere neden olan bir harekettir. Aynı zamanda göç, günümüzde birçok ülkenin sürekli gündemi haline gelmiştir. Afgan göçmenler de Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal ettiği 1979 yılından beri göç gündemin önemli bir parçası olmaya devam etmişlerdir. Afganistan'da Sovyetler Birliği'nin işgali ile başlayan siyasî sorunlar ve sürekli istikrarsızlık günümüze kadar devam etmiştir. Bu sebeple Afganistan'da büyük göç hareketleri meydana gelmiştir. Bu göç hareketlerinden komşu ülke olmaları sebebiyle en fazla Pakistan İslam Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti etkilenmiştir.

İran devleti başlarda Afganlara karşı açık kapı politikası uygulamıştır. 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi ve 1992 yılında Necîbullah hükümetinin devrilmesi ile birlikte çok sayıda Afgan ülkesine geri dönmüştür. Fakat Taliban'ın Afganistan'da güç kazanması ile birlikte göçler yeniden artmaya başlamıştır¹. Afgan göçünün süreklilik göstermesi, İran-İrak savaşı sonrası yaşanan siyasi ve ekonomik değişimler, Afgan göçmenlerin İran'da yerel halkla yaşadıkları sorunların artması sonucunda İran devleti açık kapı politikasından uzaklaşmaya başlamıştır². Son olarak ABD'nin Afganistan'a müdahalesi ve ardından Afganistan'da yeni bir hükümet kurulması Afganların geri dönüşünü hızlandırmıştır. Politikalarındaki değişikliklere rağmen, İran'da, mültecilere ek olarak hâlihazırda sayıları milyonlarla ifade edilen Afgan göçmenler bulunmaktadır. Bu durumun oluşmasında Afganistan'ın hâlâ siyasî ve ekonomik anlamda kötü oluşu büyük etken olarak görülmektedir. Hedef ülke konumunda olup, yoğun bir göçmen kitlesini bünyesinde barındıran İran, aynı zamanda transit ülke olma özelliğini de korumaktadır. Bununla birlikte hedef ülkeye ulaşmak için İran'ı kullanan Afganlar olduğu gibi, uzun yıllar İran'da yaşadıkten sonra diğer ülkelere göç

¹ Alessandro Monsutti, **Afghan Transnational Network: Looking Beyond Repatriation**, Kabul: Afghanistan Research and Evaluation Unit, 2006, s. 13.

² Arash Nasr Esfahani ve Hasan Hosseini, "Afghan Refugees and Iran's Open Door Policy in the 1980's", **Pertanika Journal of Social Science and Humanities**, Vol.26, (T) (February 2018), s. 250.

eden Afganlar da bulunmaktadır. Türkiye de tıpkı İran gibi Afgan göçmenler nazarında hem hedef hem de transit ülkedir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde göç, göçmen, sığınmacı, mülteci, geçici koruma, ikincil koruma, kaynak ülke, transit ülke ve hedef ülke gibi kavramlar tanıtıldıktan sonra göç kuramları anlatılmıştır. Sığınmacılık ve şartlı mültecilik Türkiye’de yaşayan Afganlar için ayrıca önem arz etmektedir. Çünkü Avrupa ülkeleri dışından gelen ve Türkiye’de uluslararası korumaya başvurduktan sonra kabul alan kişilere şartlı mülteci statüsü verilmektedir. Uluslararası koruma başvurusu kabul edilen Afganlar da bu gruba girmektedirler. Bölüm içerisinde anlatılan göç kuramları ise günümüzdeki göçleri anlamaya ve açıklamaya yardımcı olmaktadır. Ravenstein’in Göç Kanunları, İtme-Çekme Kuramı, Petersen’in Göç Tipleri, Kesişen Fırsatlar Kuramı, Merkez-Çevre Kuramı, Göç Sistemleri Kuramı ve İlişkiler Ağı (Network) Kuramı temel göç kuramlarındandır. Bu kuramlar arasında İlişkiler Ağı (Network) Kuramı sosyal ağların önemine vurgu yapması ve bu ağların göçü destekleyip, potansiyel göçmenleri göç için olumlu etkilemesi sebebiyle, İran ve Türkiye’ye yönelik Afgan göçlerinin analizinde ayrıca önem teşkil etmektedir.

İkinci bölümde Afganistan hakkında bilgi verilmiştir. Buna ek olarak Sovyetler Birliği’nin işgalinden günümüze kadar Afganistan’da yaşanan siyasi gelişmeler ve bu gelişmelerin Afganistan’da yarattığı sosyo-ekonomik değişimler, Türkiye- Afganistan göç ilişkisi, Türkiye’deki Afganların günümüzdeki durumları ve 18 Mart 2016 tarihli Türkiye-AB Zirvesi’nde alınan kararların Afgan göçmenlere etkisi incelenmiştir. Afganistan’da meydana gelen büyük göçlerin en temelinde siyasî sorunların yer alması sebebiyle Afganistan’ın siyasî tarihinin incelenmesi gereklilik arz etmektedir. Diğer önemli bir husus ise Avrupa ülkelerine ulaşım, sığınma talep eden Afganlarla ilgilidir. Almanya, İngiltere, Norveç, Hollanda, Fransa gibi refah düzeyi yüksek ülkeler göçmenler için hedef ülke konumundadırlar. Bu sebeple bu ülkelerde göçmen sayısı gitgide artış göstermiştir. Önceleri ucuz iş gücü kaynağı olarak görülen göçmenler, sayıları artış gösterince istenmeyen göçmen kitleleri hâline dönüşmüşlerdir. Bu yüzden Avrupa Birliği ülkeleri sınırlarını korumak adına önlemler almıştır. Türkiye ve Afganistan arasındaki ilişkiler ise çok eski tarihlere dayanmaktadır. Bu durumun oluşmasının temel

sebeplerinden birisi de Afganistan'da yaşayan etnik gruplar arasında Türk kökenli kişilerin bulunmasıdır. I. Dünya Savaşı'nın sonlarında iki ülke arasında gelişen dostluk, Atatürk döneminde de devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden sonra dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in imzasıyla Pakistan'da yaşayan Türk asıllı Afganların Türkiye'ye yerleştirilme işlemleri yapılmıştır. Aynı tarihlerden günümüze kadar gerek Türk asıllı Afganların gerekse diğer etnik kökenli Afganların Türkiye'ye göçü devamlılık göstermiştir.

Üçüncü bölüm Afganistan ve İran arasındaki göç ilişkisini kapsamaktadır. Bu bölümde Afganların İran'a nasıl göç ettikleri, onları İran'a göçe yönelten nedenlerin neler olduğu ve İran'ın Afgan göçmenlere yönelik sosyo-politik uygulamaları incelenmiştir. Afganların İran'a olan göçleri Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali, Mücahitler dönemi, Taliban dönemi, ABD'nin Afganistan'ı işgali ve sonrasındaki gelişmeler olmak üzere dört devrede incelenmiştir. Literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda, 1980-2015 yılları arasında İran'da kayıtlı Afganları gösteren sayısal bilgilere yer verilmiştir. İran'da 2003 yılında yürürlüğe giren Âmâyeş uygulaması ve öncesindeki uygulamalarla birlikte, Afganların İran'da yasal kalışları adına yapılan düzenlemeler hakkında inceleme yapılmıştır. Âmâyeş sistemi dahilinde İran'da yaşayan Afganların mevcut hakları değerlendirildikten sonra gönüllü geri dönüş programı kapsamında Afgan göçmenlerin durumları açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde ise İran'da, Âmâyeş kartı ile diğer bir deyişle kayıtlı olarak yaşadıkları Türkiye'ye göç etmiş olan Afgan göçmenlere yönelik saha çalışmasına yer verilmiştir. Bu sebeple halihazırda Türkiye'de yaşayan on Afganla nitel araştırma yönteminin bir tekniği olan derinlemesine görüşme yapılmıştır. Saha çalışmasında elde edilen veriler doğrultusunda İran'ın Afganlar'a yönelik mevcut uygulamalarının etkisi incelenmiş ve Afganları İran'dan Türkiye'ye doğru göçe yönelten sebepler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın odaklandığı en dikkat çekici noktalardan birisi de İran'ın mültecilere yönelik hukukunun uygulamada nasıl olduğudur. Diğer bir husus ise İran'ın mevcut uygulamalarının Afganların Türkiye'ye olan göçünde nasıl ve ne kadar etkisi olduğudur. İki durumun da analiz edilebilmesi adına literatür araştırmasına ek olarak Afganların

deneyimlerine ve görüşlerine yer verilmiştir. Araştırmalar sırasında Türkiye’de bu hususlara yönelik yeterli sayıda akademik çalışma yapılmadığı anlaşılmıştır. İran’daki Afgan göçmenler konusunun Türkiye’ye kıyasla Batı ülkelerinin daha fazla dikkatini çektiği göze çarpmaktadır. Bununla birlikte ulaşılan Farsça kaynaklarda İrandaki Afganların özellikle sosyo-ekonomik durumları hakkında çalışmalar yapıldığı saptanmıştır. Ancak Âmâyeş uygulaması ve bu uygulama dahilinde İran’da yaşayan Afganlar hakkında daha çok çalışma yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Saha çalışması sırasında bazı Afganların İran’da kayıtlı olarak yaşamış olmalarının ortaya çıkması hâlinde bu durumun Türkiye açısından olumsuz olarak değerlendirilebileceği endişesi taşıdıkları görülmüştür. Bu husus hedef kitleye ulaşmayı zaman zaman zorlaştırmıştır. Çalışma, İran’daki Afgan göçünün yönetsel boyutunun anlaşılması ve Afgan göçmenleri ikinci bir göçe yani Türkiye’ye göçe yönelten nedenlerin tespiti açısından büyük önem arz etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVEDE GÖÇ

1. 1. Göç Olgusu ve Göçle İlgili Temel Kavramlar

Göç kavramı ile ilgili çok sayıda tanım bulunmakla birlikte Kızılcılık ve Erjem şu şekilde bir tanımlama yapmışlardır: “Göç (migration), birey ve grupların ekonomik, sosyal, kültürel vb. nedenlerden bir yerden başka bir yere gitmeleridir. Göçler daha çok sosyal, iktisadi, politik ve eğitsel nedenlerin sonucunda meydana gelir”³. Yalçın’a göre göç; “Ekonomik, siyasî, ekolojik ve bireysel nedenlerle bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden, coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir”⁴. Marshall diğer tanımlardan farklı olarak göçün sürecine dair şöyle bir tanımlama yapmıştır: “Göç (az veya çok) bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini içerir”⁵. IOM tarafından yapılan göç tanımı ise “Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri” şeklindedir⁶.

Göç, çok boyutlu bir kavram olması sebebiyle, demografi, coğrafya, tarih, psikoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve ekonomi gibi farklı disiplinlerin bakış açılarıyla da değerlendirilmektedir⁷. Göçle ilgili en temel sınıflandırma iç göç ve dış göç şeklinde yapılmaktadır. Ülke sınırları içerisinde gerçekleşen göç hareketi “iç göç” olarak adlandırılmaktadır. Göçlerin farklı ülkeler, sınırlar arasında gerçekleşmesi ise “dış göç” veya “uluslararası göç” şeklinde ifade edilmektedir. Bununla birlikte amacı açısından ekonomik göç ve ekonomik olmayan göç; neden olan etmenler açısından gönüllü ve gönülsüz (zorunlu) göç; süresi açısından geçici ve sürekli göç; yerleşim yeri açısından transit ve yerleşik göç; yasal statü açısından legal ve illegal göç; göç edenin özelliği

³ Sezgin Kızılcılık ve Yaşar Erjem, **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Ankara: Atilla Kitabevi, 1994, s. 185.

⁴ Cemal Yalçın, **Göç Sosyolojisi**, Ankara: Anı Yayıncılık, 2004, s. 13.

⁵ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009, s. 685.

⁶ Bülent Çiçekli (Ed.), **Göç Terimleri Sözlüğü**, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), 2009, s. 22.

⁷ İçduygu, Ahmet ve İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Göç Hareketleri”, Oya Baydar (Ed.), **75 Yılda Köylerden Şehirlere** içinde (249-268), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 249.

açısından vasıflı (beyin) göçü ve vasıfsız göçü şeklinde de çeşitli sınıflandırmaların yapıldığı da görülmektedir⁸.

Ülke sınırları içerisinde gerçekleşen iç göç, ağırlıklı olarak kırsal alandan kentsel alana doğru gerçekleşmektedir. İç göçün temelinde itici ve çekici nedenler yer almaktadır. Kırsal alanlardaki şartların itici nedenlerin oluşumuna sebebiyet vermesi ve kentsel alanların çekici şartlara sahip olması iç göç hareketliliğinin oluşumunda etkili olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde iç göçler sanayileşmenin bir getirisi olarak gerçekleşmiştir. Ancak az gelişmiş yahut gelişmekte olan ülkelerde ise iç göçler sanayileşmeyi beraberinde getirmiştir⁹. İç göçler sonucunda ülkenin toplam nüfusunda değil, bölgelerin veya illerin nüfus oranlarında artışlar ya da azalmalar meydana gelmektedir.

İç göçü açıklarken “Ülkesinde Yerinden Edilmiş Kişiler (*Internally Displaced Person*)” kavramından bahsetmekte doğru olacaktır. Uluslararası göçmenler için sığınmacı, mülteci vb. kavramlar kullanılırken, doğal afet, çevre koşulları, iklim, silahlı çatışmalar vb. sebeplerle zorunlu olarak ülke sınırları içerisinde yer değiştiren kişiler için “Ülkesinde Yerinden Edilmiş Kişiler” kavramı kullanılmaktadır. Irak, Kongo, Kenya, Sudan ve daha birçok ülkede insanlar ülke içerisinde yer değiştirmektedirler.

Tarihsel olarak ele alındığında göç hareketlerinin köle ticareti, sömürgecilik akınları, yeni devletlerin nüfuslarını düzenlemeleri, mübadeleler ve misafir işçiler şeklinde seyrettiği görülmektedir¹⁰. Özellikle küreselleşme ile uluslararası göç farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Küreselleşme ile meydana gelen gelişmelerden bazı toplumlar fazlasıyla etkilenmiş ve sonucunda güvenli, daha nitelikli bir yaşam için farklı yerlere göç etme yolunu tercih etmeye başlamışlardır. Yine küreselleşme ile birlikte

⁸ Fuat Güllüoğlu, “Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği Ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.2, Sayı.4, (Nisan 2012), s. 57.

⁹ Mustafa Öztürk ve Nihat Altuntepe, “Türkiye’de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent Ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması”, *Journal Of Yaşar University*, 2012, Vol.3, No.11, http://journal.yasar.edu.tr/wpcontent/uploads/2012/05/No11_Vol3_09_ozturk_altuntepe.pdf (23 Mart 2017), s. 1588.

¹⁰ Reyhan Atasü Topçuoğlu, “Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği”, **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, S Gülfer İhlamur Öner, N. Asli Şirin Öner (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 505.

göçler çeşitlenmiş ve artmıştır. Uluslararası göçle ilgili genel görüş, göçlerin az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru olduğu yönündedir.

Uluslararası göçle ilgili diğer bir husus bu göçün gerçekleşmesine sebebiyet veren unsurların ne olduğu ile ilgilidir. Bunlar iklim, ekonomik, siyasî ve eğitim nedenli göçlerle, beyin ve emekli göçlerinden meydana gelmektedir.

Şüphesiz uluslararası göçün nedenleri kadar göç esnasında kullanılan yöntemler de büyük öneme sahiptir. Göç eyleminin yasal ya da yasal olmayan yollarla gerçekleşmesi, düzenli ve düzensiz göçün oluşumunda belirleyici roller üstlenmektedir. Kişilerin yahut toplulukların yasal yollarla vatandaşı oldukları ülke haricindeki bir ülkede kalışları, giriş ve çıkışları “düzenli göç”; yasadışı yollarla vatandaşı oldukları ülke haricindeki bir ülkede kalışları, giriş ve çıkışları ise “düzensiz göç” olarak adlandırılmaktadır.¹¹

1.1.1. Göçmen Kavramı

Göçmen, mülteci ve sığınmacı kavramları sıkça birbirleriyle karıştırılmaktadırlar. Ancak bu kavramların her birinin ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Göçmen (*immigrant/emigrant*) teriminin tanımı ile ilgili evrensel olarak kabul görmüş bir tanım mevcut değildir. Ülkemizde göçmen kelimesine eş anlamlı olarak Arapça kökenli muhacir kelimesinin de yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Hicret kelimesi terketmek, ayrılmak, ilgisini kesmek anlamındaki “hecr” mastarından isim olan “hicret” kelimesinden gelmektedir. Ancak kelime genellikle “*bir yerin terkedilerek başka bir yere göç edilmesi*” mânasında kullanılmaktadır¹². Arapça kökenli muhacir, muhaceret kelimeleri İran’da Afganlar için de kullanılan bir kavramdır. IOM göçmen kavramını şu şekilde açıklamıştır:

“Göçmen teriminin kişisel rahatlık amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın ilgili kişinin hür iradesiyle göç etmeye karar verdiği durumları kapsadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu terim hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendilerinin ya da ailelerinin gelecekte beklentilerini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır”¹³.

¹¹ Yusuf Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, 1. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 4.

¹² Ahmet Önkal, “Hicret”, **DİA**, C.17., İstanbul: İSAM, 1988, s. 458.

¹³ Çiçekli, s. 22.

1.1.2. Sığınmacı, Mülteci ve Geçici Koruma Kavramları

Sığınmacı, mülteci ve geçici koruma kavramları göç literatüründe çokça karşılaşılan kavramlardır. Bu kavramların yanı sıra 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olan devletler kendi iç hukuklarında sözleşmeye istinaden tamamlayıcı nitelikte bazı farklı statülere de yer vermişlerdir. Bu kavramların anlaşılabilmesi için "Uluslararası Koruma" kavramına da değinmek doğru olacaktır.

Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşı ile birlikte mülteci sayısı artmış ve mülteci konusu devletlerin gündeminde daha fazla yer tutmaya başlamıştır. Mültecilerin statülerinin belirlenmesi ve mülteci hukukuna ilişkin temel düzenlemeler yapılabilmesi adına Birleşmiş Milletler harekete geçmiştir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kurulmasının ardından, 28 Temmuz 1951 tarihinde, Cenevre'de, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, Mültecilerin Hukukî Statüsüne İlişkin Sözleşme 26 ülke tarafından imzalanmıştır. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin mülteci tanımında tarihi ve coğrafi sınırlamalar olması, sözleşmenin kabulünden sonra yeni mülteci hareketlerinin ortaya çıkması ek protokolün hazırlanması ihtiyacını doğurmuştur. Bu sebeple mültecilerin coğrafi ya da tarihi sınırlamalar olmaksızın eşit hukukî statülere sahip olabilmeleri için 1967 yılında ek protokol yürürlüğe girmiştir. 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü ile mültecilerin hukukî durumlarının açığa kavuşturulması ve haklarının korunması adına büyük adımlar atılmıştır.

İnsanların yaşadıkları, vatandaşı oldukları ülkelerden beklentileri hak ve hürriyetlerinin korunması, himaye edilmeleri ve güvenliklerinin sağlanması yönündedir. Ancak bazı kişilerin bu haklardan ve korumadan faydalanamaması göçü de beraberinde getirmektedir. Başka ülkelere göç eden, sığınan kişiler gittikleri ülkelerden koruma talep etmektedirler. Sığınmacıların korunması ve temel haklarının sağlanıp, bazı ihtiyaçlarının giderilmesi konusundaki yükümlülükler öncelikle devletlere düşmektedir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin başlangıç kısmında "*BMMYK'nın mültecilerin korunmasını sağlayan uluslararası sözleşmelerin uygulanmasına nezaret etmekle görev olduğu, bu sorunu çözmek adına alınan önlemlerin birbiriyle verimli uyumunun, devletler ile Yüksek*

Komiser arasındaki iş birliğine bağlı olduğu"¹⁴ ifadesi yer almaktadır. Ayrıca BMMYK uluslar üstü bir örgüt olmadığını, devletlerin sağlaması gereken korumayı üstlenemeyeceğini ifade etmiştir¹⁵. BMMYK'nın yanı sıra Uluslararası Göç Örgütü ve çeşitli sivil toplum kuruluşları da mültecilerle ilgili sorunların çözülmesinde devletlere kolaylıklar sağlamaktadırlar.

Coğrafi konumu sebebiyle çok sayıda göç alan ülkelerden birisi olan Türkiye de mevzuatını uluslararası anlaşmalara uygun hale getirmek için zaman zaman çalışmalar yapmıştır. Çeşitli yönetmelikler ve Avrupa Birliği'ne katılım süreci için hazırlanan projeler de dâhil olmak üzere son olarak 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 04/04/2013 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda kabul edilerek Cumhurbaşkanlığı'na gönderilmiştir. Onayın ardından 11/04/2013 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır¹⁶. 6458 sayılı Kanunun 103. Maddesi gereğince yine 11/04/2014 tarihinde, İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulduğu bildirilmiştir.

Bu bağlamda bahse konu olan kavramları tanımlarsak:

Sığınmacı (*asylum seeker*), "*İlgili ulusal veya uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişi*"¹⁷ olarak ifade edilmektedir. Uluslararası korumaya başvuran kişi için ilgili merciler tarafından olumsuz karar verilmesi halinde, sığınmacının ülkeyi terk etmesi söz konusu olabilmektedir.

1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü uyarınca yapılan mülteci (*refugee*) tanımı şu şekildedir:

"İrki, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasî düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucunda önceden

¹⁴ *Mültecilerin Hukukî Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi*, <http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statusune%C4%B1%C4%B1sk%C4%B1nsozlesme.pdf> (26 Mart 2017).

¹⁵ *Uluslararası Koruma*, <http://www.unhcr.org/turkey/home.php?content=29&page=29> (28 Mart 2017).

¹⁶ **Resmi Gazete**, "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu", 28615, 11 Nisan 2013.

¹⁷ Çiçekli, s. 49.

yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıslar”¹⁸.

1967 Ek Protokolü’ne 1 Temmuz 1968 yılında katılan Türkiye, coğrafi sınırlamalar konusunda ısrarcı olduğunu ifade ederek, bu kısıtlama şartı ile protokolü kabul etmiştir. YUKK’a göre mülteci tanımı ise şu şekilde verilmiştir:

“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle ırkı, dinî, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasî düşüncelerden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir”¹⁹.

1951 Cenevre Sözleşmesi’nde şartlı mültecilik statüsüne yer verilmediği görülmekle birlikte, Türkiye YUKK’tan önce, 1994 tarihli İltica Yönetmeliği’nde (Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik) Avrupa’dan gelenler için mülteci statüsü; diğer ülkelerden gelenler için ise sığınmacı statüsü verileceğini belirtilmiştir ²⁰ . Sonrasında ise Türkiye, yaptığı düzenlemeler doğrultusunda YUKK’ta uluslararası koruma statülerini mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma, geçici koruma şeklinde gruplandırılmış ve Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle iltica talebinde bulunanlara statü belirleme işlemlerinden sonra şartlı mülteci statüsü verilebileceği ifade etmiştir.

YUKK’ta şartlı mülteci tanımı şu şekilde yapılmıştır:

“Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dinî, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasî düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında

¹⁸ *Mültecilerin Hukukî Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi*, <http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statusune%C4%B11%C4%B1sk%C4%B1nsozlesme.pdf> (28 Mart 2017).

¹⁹ **Resmî Gazete**, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, 28615, 11 Nisan 2013.

²⁰ **Resmî Gazete**, “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”, 22127, 30 Kasım 1994.

bulunan ve bu ülkenin korunmasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir”²¹.

YUKK’ta ikincil koruma statüsüne de yer verilmiştir. YUKK’ta yer alan ikincil koruma statüsü bir bakıma 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin 33.Maddesi’nde yer alan ve taraf devletlerin uymakla yükümlü olduğu oldukları geri gönderme yasağına²² istinaden tamamlayıcı bir koruma görevini üstlenmektedir. Bu kapsamda YUKK’ta ikincil koruma şu şekilde tanımlanmıştır:

“Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;

- a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,*
- b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,*
- c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumunda, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak,*

olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir”²³.

Geçici koruma (*temporary protection*) geri gönderme yasağı uyarınca kitlesel akınlar sonucunda devletler tarafından pratik bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. IOM’a göre geçici koruma tanımı şu şekilde yapılmıştır:

“Menşe ülkelerine dönemeyen üçüncü ülke kişilerinden kaynaklanan kitlesel bir akımın meydana gelmesi durumunda özellikle söz konusu kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, sığınma sisteminin etkin işleyişi üzerinde olumsuz etki yaratmadan sığınma sisteminin işletilmesi riski varsa, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai özellikte prosedürdür”²⁴.

²¹ **Resmi Gazete**, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, 28615, 11 Nisan 2013.

²² MADDE 33-“(2)Bununla beraber, bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan ve özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkûm olduğu için söz konusu ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci, işbu hükümden yararlanmayı talep edemez.”

²³ **Resmi Gazete**, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, 28615, 11 Nisan 2013.

²⁴ Çiçekli, s. 19.

YUKK'ta bulunan geçici korumanın tanımı ise şöyledir:

*“Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırımıza gelen ve sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir”*²⁵. Aynı maddede geçici korumaya ilişkin işlemlerin Cumhurbaşkanı tarafından düzenlenecek yönetmelik doğrultusunda uygulanacağı vurgulanmıştır. YUKK'ta bulunan bu madde ve tanım doğrultusunda Türkiye Suriyeli göçmenlere geçici koruma statüsü vermektedir.

1.1.3. Kaynak Ülke, Transit Ülke ve Hedef Ülke Kavramları

Göç çok yönlü bir yer değiştirme hareketidir. Göç eden yabancıнын ülkesinden çıktıktan sonra bazen ulaşmak istediği ülkeye varabilmesi için belli güzergâhlardan, bölgelerden geçmesi ya da o güzergâhlarda, bölgelerde belli bir süre beklemesi gerekmektedir. Hatta bazen yabancıнын sadece geçiş amaçlı kullanmayı düşündüğü ülke, hedeflediği ülke haline dönüşebilmektedir.

“Düzenli ya da düzensiz göç hareketlerinde, göçmenin ilk çıktığı ülke kaynak ülke” olarak tanımlanmaktadır²⁶. *“Hedef ülkeye giderken veya bu ülkeden menşe/mutad ikamet ülkesine dönerken herhangi bir yolculukta kişinin içinden geçtiği ve bir süre boyunca kaldığı ülke transit ülke; düzenli ya da düzensiz göç hareketlerinde varılacak hedef konumundaki ülke hedef ülkedir”*²⁷.

Özetle yabancıнын ayrıldığı ülke kaynak ülke; geçtiği ülke transit ülke; ulaştığı ülke ise hedef ülkedir.

1.2. Kuramsal Çerçevde Göç

Göçle ilgili yapılan çalışmalarda göçün nedenleri ve oluşum süreçleri ile ilgili bazı teoriler ortaya koyulmuştur. Bu teoriler çerçevesinde, çok yönlü bir yapıya sahip olan göç olgusu farklı bakış açılarıyla ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Göçle ilgili temel kuramlar şunlardır:

²⁵ **Resmi Gazete**, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, 28615, 11 Nisan 2013.

²⁶ Adıgüzel, s. 7.

²⁷ GİGM, Türkiye ve Göç Yönetimi, 2013. <http://www.goc.gov.tr/files/dokuman19.pdf> (1 Nisan 2017).

1.2.1. Ravenstein'in Göç Kanunları

Ernest Georg Ravenstein 1885 ve 1889 yıllarında “*The Laws of Migration (Göç Kanunları)*” adında iki makale yayımlamıştır²⁸. Ravenstein kaleme aldığı makalenin giriş kısmında, Dr. William Farr’ın “*göçün herhangi kesin bir kanuna/ yasaya bağlı olmadığı*” görüşüne istinaden göç konusunun dikkatini çektiğini belirtmiştir²⁹. Ravenstein’in göç olgusunu kuramsal açıdan ele alan ilk kişi olduğuna dair genel bir kabul olduğu ifade edilmektedir³⁰. Ravenstein’in göç modelinin temeli, emme ve yayılma faktörlerinden oluşmaktadır. Bir ülkenin yerli sayısından az ya da çok fazlalığı olması durumunda emme gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle ülke verdiğiinden çok insan alıyorsa emme süreci başlamaktadır. Yayılma ise bir ülkenin yerli sayısının zamanla azalmasıdır. Yani Ravenstein’in deyişimiyle “*ülke çapında popülasyonun yerli sayısından az çıkması*” durumudur³¹. Ravenstein’in yaptığı çalışma 1871 ve 1881 yıllarındaki İngiliz nüfus sayımı verilerine göre hazırlanmıştır. Ravenstein bu verilerden de yola çıkarak yedi maddeden oluşan bir göç kanunu oluşturmuştur³²:

- a) *Göçmenlerin büyük bir bölümü kısa mesafeli yerlere göç etmektedirler.*
- b) *Bir kentin etrafında yaşayanlar kentteki hızlı gelişime (özellikle sanayi ve ticaretteki gelişim) bağlı olarak şehir merkezine doğru gelmeye başlarlar. Onlardan geriye kalan kırsal alandaki boşluklar da uzaktan gelen göçmenler tarafından doldurulur. Bu süreç adım adım gerçekleşir ve kentin avantajları duyulmaya başlandıkça göç, ülke geneline yayılarak ülkenin en uzak noktalarında dahi hissedilir hale gelmektedir.*
- c) *Dağılma süreci emme sürecinin tam tersi olmakla beraber benzer özellikler de barındırmaktadır.*
- d) *Her bir göç dalgası karşıt bir göç dalgası oluşturmaktadır.*
- e) *Uzun mesafelere göç eden göçmenler çoğunlukla büyük ticaret ve endüstri merkezlerine doğru göç etmektedirler.*
- f) *Kentlerin yerlileri kırsal alanlarda yaşayanlara nazaran daha az göçe eğilim göstermektedirler.*
- g) *Kadınlar erkeklere oranla daha fazla göçe meyillidirler.*

²⁸ Bk. E.G. Ravenstein, “The Laws of Migration”, **Journal of The Statistical Society**, Vol.48, No.2, (June 1885), s.167-235.; E.G. Ravenstein, “The Laws of Migration”, **Journal of The Statistical Society**, Vol. 52, No.2, (June 1889), s. 241-305.

²⁹ Ravenstein, *The Laws of Migration*, s. 167.

³⁰ Deniz Özyakışır, **Göç: Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama**, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013, s. 45.

³¹ John Corbett, “Ernest George Ravenstein, The Laws of Migration, 1885”, 2003, <http://escholarship.org/uc/item/3018p230> (3 Nisan 2017).

³² Ravenstein, *The Laws of Migration*, s. 198-199.

1.2.2. İtme-Çekme Kuramı

Bu kuram Everett Lee tarafından 1966 yılında ortaya koyulmuştur. İtme- çekme kuramına göre hem yaşanan yerde hem de varılacak yerde itici ve çekici bir takım faktörler bulunmaktadır. Ve bu iki faktörün birliği ayrıca bir bütün oluşturmaktadır. Olumlu faktörler çekmeyi, olumsuz faktörler ise itmeyi temsil etmektedir³³. Lee, çoğunlukla Ravenstein'in kuramından ilham almıştır³⁴. Çünkü Ravenstein'in kuramına göre ticaret ve sanayi merkezlerinin göç hususunda cazip yerler olmaları ve bu bölgelere kırsal alanlardan yoğun şekilde göçler gerçekleşmesi itici ve çekici faktörlerin varlığını doğrulamaktadır.

Göç eden bireylerin göç sebepleri kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Lee kuramında göçün belirleyenlerine değinerek, kişisel (mikro) ve kişisel olmayan (makro) faktörler olduğunu belirtmiştir. Göç etmeyi planlayan kişiler yaşadıkları yerlerdeki olumlu veya olumsuz faktörlerin ne olduğunu çok iyi bilmektedirler. Bu çerçevede itici ve çekici faktörlerle ilgili muhasebeyi iyi yapabilmektedirler.

Lee'nin kuramına göre göç sürecini başlatan dört temel unsur vardır³⁵:

- a) Yaşanılan yerle ilgili faktörler
- b) Gidilmesi planlanan yerle ilgili faktörler
- c) Aradaki engeller
- d) Bireysel faktörler

1.2.3. Petersen'in Göç Tipleri

William Petersen makalesine göçün analizi için bilinen en iyi modelin Henry Prett Fairchild tarafından önerilen tipoloji olduğunu belirterek başlamıştır. Petersen makalesinde bütün insanlar doğası gereği göçmen ya da yerleşikken, neden bazılarının göç edip bazılarının göç etmediği sorusundan yola çıkarak, yenilikçi (innovating) ve muhafaza edici/ muhafazakâr (conservative) ayırımına gitmiştir. Yeni şeyler elde edebilmek amacıyla göç edenleri yenilikçi (innovating); daha önce sahip oldukları

³³ Savaş Çağlayan, "Göç Kuramları, Göç Ve Göçmen İlişkisi", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.17, (Güz 2006), s. 73.

³⁴ Özyakışır, s. 50.

³⁵ Everett S. Lee, "A Theory of Migration", **Demography**, Vol.3, No.1, (1966), s. 50.

imkânları tekrar elde edebilmek amacıyla göç edenleri muhafaza edici/muhafazakâr (*conservative*) olarak tanımlamıştır³⁶. Petersen itme ve çekme faktörlerinin temelinde neler yattığını bulmaya çalışmıştır. Ekonominin daima göç için önemli bir faktör olduğunu belirtmiştir. Göçü sınıflandırırken ekonominin göçü nasıl etkilediğinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre ekonomideki dalgalanmalar alt, üstü ve orta sınıfı farklı şekilde etkilemektedir. Bunun sonucunda kişiler bu duruma farklı tepkiler vermektedir³⁷. Petersen bireysel ve sınıfsal farklılıkları da gözetenek bundan hareketle şu göç tiplerini oluşturmuştur:

- a) *İlkel (Primitive) Göç*
- b) *Zorunlu (Forced) ve Yönlendirilen (Impelled) Göç*
- c) *Serbest (Free) Göç*
- d) *Kitlesel (Mass) Göç*

Petersen'a göre *ilkel göç* ekolojik faktörler sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Buradaki ilkel göç ifadesinin ilkel insanlarla ilişkilendirilmemesi gerektiğinin, asıl olanın insanların doğa ile başa çıkamayışından kaynaklanan göç olduğunun vurgusunu yapmıştır. Petersen çevreden kaynaklanan fiziksel sorunların göçe sebebiyet verdiğini ifade etmiştir³⁸.

İkinci göç tipi olan *zorunlu göç*, devletin yahut işlevsel olarak eşit (eşdeğer) bir kurumun baskısı sonucunda oluşmaktadır. Göçmenler bu tip bir göç şeklinde göç edip etmeme konusunda karar verme gücüne sahip değillerdir. Petersen *yönlendirilmiş göç* tipini aralarındaki benzerlik sebebiyle zorunlu göçle bir arada almıştır. Ancak zoraki göçün aksine yönlendirilmiş göç tipinde bireyler göç etme ile ilgili karar mekanizmasına sahiptirler. Petersen bu iki göç tipi için Nazilerin Yahudilere yönelik uyguladığı göç politikalarını örnek vermiştir³⁹.

³⁶ William Petersen, "A General Typology of Migration", **American Sociological Review**, Vol.23, No.3, (June 1958), s. 258.

³⁷ Çağlayan, s. 75.

³⁸ Petersen, s. 259.

³⁹ A.g.m., s. 261.

Serbest göç tipinde birey ya da bireyler üzerinde herhangi bir baskı yoktur. Kişiler kendi aldıkları bireysel kararlar doğrultusunda göç ederler. Petersen serbest göç tipi için 19.yy'da Avrupa'dan deniz aşırı bölgelere yapılan göçleri örnek göstermiştir⁴⁰.

Petersen *kitlesel göç* tipinin ortaya çıkışını teknolojik gelişmeler doğrultusunda demiryollarının liman şehirlerine bağlanmasına ve daha hızlı, güvenilir gemilerin üretilmesine bağlamıştır. Ona göre kitlesel göçün en büyük özelliği kolektif olmasıdır. Başka ülkeye serbest göç ile giden öncü göçmenler, gittikleri ülkenin hayat tarzlarını ve kazanımlarını geldikleri ülkede yaşayan bireylere anlatırlar. Bu doğrultuda zincirleme bir göç dalgası oluşur. Yani teknolojiyle ilgili gelişimin yanı sıra öncü göçmenlerin oluşturdukları göçmen ağları, kitlesel göçü de beraberinde getirir.

1.2.4. Kesişen Fırsatlar Kuramı

Samuel A. Stouffer 1940 yılında yayımladığı “Kesişen Fırsatlar” adlı makalesinde göç konusunu uzaklık/mesafe açısından işlemiş ve “Kesişen Fırsatlar” kuramını ortaya koymuştur⁴¹. Bu kurama göre belli bir mesafeden göç eden bireylerin sayısı, ulaştıkları bölgelerdeki fırsatların sayısı ile doğru orantılı olup, kesişen fırsatların sayısı ile ters orantıya sahiptir⁴². Yani göç alan bölgedeki fırsatların çok olması, oraya gelen göçmenlerin sayısını da arttırmaktadır. Bununla birlikte Stouffer, kuramında Cleveland şehrine ait nüfus verilerini kullanmıştır.

1.2.5. Merkez-Çevre Kuramı

Merkez- Çevre (*Center-Periphery*) kuramı Bağımlılık Okulu düşünürleri tarafından geliştirilmiştir⁴³. Bu kuram Wallerstein, Amin, Galtung, Castle ve Kosack tarafından ortaya atılmış ve Castles, Sassen ve Portes gibi akademisyenler tarafından geliştirilmiştir⁴⁴. Kurama göre göçün yönü gelişmemiş veya az gelişmiş (çevre) ülkelerden, gelişmiş kapitalist Batı ülkelerine (merkez) doğrudur. Dolayısı ile merkez ve

⁴⁰ Petersen, s. 263.

⁴¹Samuel A. Stouffer, “Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance”, **American Sociological Review**, Vol.5, No.6, (December 1940), s. 845-867.

⁴² A.g.m., s. 846.

⁴³ Adıgüzel, s. 30.

⁴⁴ Güllüpınar, s. 67.

çevre ülkeler birbirine bağlı haldedirler⁴⁵. Ayrıca gelişmemiş bölgelerdeki iş gücü kaynakları gelişmiş bölgelere doğru geçmekte olduğundan, gelişmemiş bölgeler bazı sosyo-ekonomik sorunlar yaşamaya başlamaktadırlar. Göç bu noktada bir dengesizliğe sebebiyet vermektedir. Bu dengesizliğin temel sebebi ise sermaye akımının gelişmiş yerleşim yerlerinden az gelişmiş yerlere doğru akmasıdır⁴⁶. Merkez- çevre kuramının Modernleşme Kuramı'na tepki olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir⁴⁷.

1.2.6. Göç Sistemleri Kuramı

Göç sistemleri kuramı politik ve ekonomik temellere dayanan bir kuramdır. Kurama göre iki yahut ikiden fazla ülke birbirleriyle yaptıkları göçmen değişimi ile göç sistemi ve de ilişkiler zinciri kurmaktadır⁴⁸. Göç alan ve göç veren ülke arasındaki ilişkilerin öncesi bulunmaktadır. Bu ilişkilerin temeli de kolonyal döneme ve ilişkilere, ticari ve mali ilişkilere, politik nüfuza ve kültürel bağlara dayanmaktadır.⁴⁹ Mesela Hollanda ile Türkiye'nin ilişkisi Hollanda'nın ihtiyacı sebebiyle işgücü temelli olarak, Hollanda ve Surinam arasındaki göç ilişkisi, Surinam'ın kolonyal dönemde Hollanda'nın sömürgesi olmasından kaynaklanmaktadır⁵⁰.

Kurama göre göç sistemi içerisinde bulunan ülkeler coğrafi anlamda yakınlığa sahip olmak zorunda değildirler. Coğrafi yakınlıktan ziyade ülkeler arasındaki siyasî ya da ekonomik ilişkiler daha fazla önem arz etmektedir.⁵¹ Ayrıca göçle alakalı sosyal bir hareket makro ve mikro yapılarıdaki etkileşimin getirisi olabilmektedir. Kurumsal faktörler makro yapıları temsil ederken, göçmenlerin birbiriyle olan iletişim ağlarını, inanç ve hareketlerini ise mikro yapılar temsil etmektedir⁵².

⁴⁵ Adıgüzel, s. 30.

⁴⁶ Zeynep Eraldemir, "Türkiye'de Göç Sorunu, Göçlerin Sosyo-Ekonomik Yansımaları: İskenderun-Dörtüol Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, SBE, 2013), s. 7.

⁴⁷ Özyakışır, s. 56.

⁴⁸ Çağlayan, s. 82.

⁴⁹ Muhammed Sever, "Türkiye'yi Hedef Alan Yasadışı Göçmenler: İstanbul Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, SBE, 2015), s. 50.

⁵⁰ Adıgüzel, s. 32.

⁵¹ Güllüoğlu, s. 77.

⁵² Özyakışır, s. 63.

1.2.7. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı

İlişkiler Ağı kuramının temelini göçmenlerin göç ettikleri ülkelerle, yerleştikleri ülkelerde, eski ve yeni göçmenlerin yanı sıra göçmen olmayan bireyler arasındaki akrabalık, köken ve dostluk ilişkilerinden oluşan bireyler arası bağlar oluşturmaktadır⁵³. Teoriye göre öncü göçmenler göç alan ve göç veren topluluklar arasında bir ağ, bağlantı oluştururlar. Böylelikle göç veren toplumdaki diğer kişiler de göç etme eylemine girerler. Yeni göç hareketleri mevcut ağın hareketlenmesini sağlar ve sonradan gelen göçmenler önceki göçmenlerin tecrübelerinden yararlanma fırsatı bulurlar. Bu aşamadan sonra göç kendi kendini devam ettirmeye başlar⁵⁴.

Ağlar bilgi yayılmasını sağladığı gibi göçün kolaylaşmasını da sağlamaktadır. Göç etmek isteyen kişilerin göç esnasındaki maliyetlerini de düşürebilmektedir. Bu ağlar aile, arkadaş, işçiler, işverenler, tacirler ya da kaçakçılar üzerinden de oluşabilir⁵⁵.

Göçmen ağlarının varlığının hem olumlu hem de olumsuz yanları bulunmaktadır. Göçmen ağları sayesinde hedef ülkeye ulaşan göçmenler o ülkeye kolaylıkla uyum sağlamaktadırlar. Göçmenlerin kendi gruplarının içine kapanmaları, kadınların ve çocukların ekonomik imkânsızlık nedeniyle çalışma hayatına girmeleri de olumsuz olarak nitelendirilebilecek etmenlerdendir.

⁵³ Çağlayan, s. 85.

⁵⁴ Yalçın, s. 50.

⁵⁵ Özyakışır, s. 57.

İKİNCİ BÖLÜM

AFGAN GÖÇÜ VE AFGANİSTAN- TÜRKİYE GÖÇ İLİŞKİSİ

2.1. Afganistan ve Afgan Göçmenler

Afganistan jeopolitik konumu sebebiyle daima dikkat çekici bir ülke olmuştur. Özellikle Hindistan'a doğru açılan geçitlere sahip olması sebebiyle tarihte pek çok gücün istilasını ile karşı karşıya kalmıştır. 20. yüzyılda Afganistan'da merkezi bir otoritenin olmayışı ve mevcut kaos ortamı sonu gelmeyen göçlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu sebeple Afganistan, dünyada dış göçün en fazla yaşandığı ülkelerden birisi haline gelmiştir. Afganistan'ın tarihinin, coğrafi ve siyasî yapısının incelenmesi gereklilik arz etmektedir. Bu husus Afganistan'da meydana gelen göçlerin nedenlerinin anlaşılması için temel oluşturacaktır.

2.1.1. Afganistan Hakkında Genel Bilgiler

Afganistan İslam Cumhuriyeti 652.225 km² yüzölçümüne sahip bir ülkedir⁵⁶. 30 milyondan fazla nüfusuyla dünya üzerinde stratejik açıdan önemli olan ülkelerden birisidir.⁵⁷ Ülke 34 vilayete ayrılmıştır. Afganistan'a komşu ülkeler Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Çin, Pakistan ve İran'dır. Afganistan ile en uzun sınıra sahip iki komşu ülke İran ve Pakistan'dır⁵⁸. Afganistan her ne kadar coğrafi açıdan Orta Asya'da yer alan bir ülke olarak tanımlanmışsa da, stratejik konumu ve Orta Doğu'da yaşanan krizlerden büyük oranda etkilenmiş olması sebebiyle Orta Doğu ülkelerinin bir parçası haline gelmiştir. Afganistan'ın resmi dili Afgan Farsçası olarak bilinen Darice ve Peştuca'dır. Bu dillerin haricinde ülke içerisinde Özbekçe ve Türkmençe de konuşulmaktadır⁵⁹. Başkenti Kâbil olan Afganistan'ın para birimi Afganî'dir.

Afganistan engebese bol olan bir araziye sahiptir. Ülkenin başlıca yükseltileri Hindikuş, Pamir ve Çağay Dağları'dır. En yüksek noktası ise 7.500 metreye ulaşan ve

⁵⁶ Abbas Mossalanejad, "Ferheng-i İctimâi ve Jeopolitik-i Kudret Der Afgânistân", **Faslnâme-i Jeopolitik**, Cilt.5, Sayı:1, (1388), s. 170.

⁵⁷ Yavuz Selim, **Afganistan ve Dostum**, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları, 2004, s. 14.

⁵⁸ Mehmet Köçer, **Emanullah Dönemi Afganistan**, İstanbul: Manas Yayıncılık, 2009, s. 11.

⁵⁹ Mahmud Osmanoğlu, **Afganistan: Cihadın 10 Yılı**, Ankara: Rehber Yayıncılık, 1990, s. 14.

Hindikuş Dağları'nda yer alan Nowşak Tepesi'dir⁶⁰. Afganistan'ın ortasında yer alan dağlık bölüm bir şerit biçiminde seyretmekte olup "Vahan Koridoru" olarak isimlendirilen yüksekçe bir yöreyle Çin'e doğru uzanmaktadır⁶¹. Afganistan'da ekilebilir arazi toplam arazinin %20'si dolaylarındadır. Ancak bu arazinin de sadece %8'i ekilebiliyor ki, bunun da yarısı yağmur sularına bağlıdır⁶². Afganistan'ın en alçak kesimleri Afganistan Türkistanı'nda bulunan ve yükseklikleri 250-300 m. olan ovalık bölgelerdir. Bu ovalık bölgeler Amuderya vadisi yönünde hızla artan bir meyille alçalmaktadır⁶³. Dağlık bölgelerde yer alan bazı geçitler stratejik açıdan önemli noktalarda bulunmaktadır. Kâbil'i Peşaver'e bağlayan "Hayber Geçidi" stratejik açıdan öneme sahip geçitlerden birisidir.

Afganistan'da akarsu şebekesinin sayısının fazla olduğu görülmektedir. Fakat bu akarsuların çoğu ülke dışına akmamaktadır. Dışa akan akarsular arasından büyük öneme sahip olanlardan birisi İndus'a karışan Kâbil'dir. Sıva gölü, Bendiemîr, Âb-ı İstâde, Nâmus gölleri de ülke içerisinde yer alan önemli göllerdendir. Afganistan'ın iklim durumu çoğunlukla sert ve az yağışlıdır. Ülkenin doğu sınırının civarında yer alan Celâlâbâd'ta diğer yörelerden farklı olarak Hint musonları etkili olduğu için yağışlar fazladır. Bu bölgede muz, pirinç ve turuncgiller yetişmektedir⁶⁴.

1980 yılında ülkede 100 milyon varil petrol rezervi tespit edilmiştir. Buna ek olarak 400 milyon ton kömür rezervinin olduğu hesaplanmıştır. Fakat Afganistan'da maden yatakları ile ilgili yeterli jeolojik araştırmalar yapılamamıştır. Ana mineraller; bakır, kömür, krom, demir, doğalgaz, tuz, petrol, altın, gümüş, kısmen uranyum, zümrüt, yakut, azuzit, civa ve volframdır⁶⁵. Afganistan'ın ekonomisi genel olarak tarıma ve hayvancılığa dayanmaktadır Karakul kuzularının astragan kürk yapımında kullanılan postu, ihraç edilen malların başında gelmektedir. Dünyanın hiçbir yerinde olmayan kuvvetli ve süratli atları, çift hörgüçlü develeri ve Katagan, Kulaç Kuyruk, ve Karakul gibi koyun cinsleri

⁶⁰ Recep Albayrak, **Afganistan Türkleri**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2004, s. 17.

⁶¹ Mehmet Saray, "Afganistan", **DİA**, C.1., İstanbul: İSAM, 1988, s. 401.

⁶² Mohammad Ebrahim M. Esmail, **Komünist İşgalden Liberal İstilaya Trajik Afganistan: Tora- Bora Dağlarının Kaderi**, İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları, 2004, s. 17.

⁶³ Saray, s. 401.

⁶⁴ A.g.m., s. 402.

⁶⁵ Mehmet Akkurt, **Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasî ve Ekonomik Stratejiler**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s. 25.

dünyaca ünlüdür. Ülkede ayakta kalan küçük çaplı fabrikalarda günlük hayatın ihtiyacı olan mallar üretilmektedir⁶⁶.

Afganistan'ın ekonomisi ağırlıklı olarak dış mali yardıma ve yabancı yatırıma bağlıdır. Bu şekilde özel sektörün gelişmesi ve büyümesi hedeflenmiştir. Afganistan'da yaşanan krizler sebebiyle son yirmi yılda GSMH'da büyük oranda düşüşler meydana gelmiştir. Halkın %80'lik bölümünün günlük gelirinin 1 doların altında olduğu ifade edilmektedir⁶⁷.

Afganistan kendi içerisinde farklı etnik gruplardan insanları barındırmaktadır. Şüphesiz Afganistan'da en büyük nüfusa sahip grup 2008 yılındaki verilere göre ülke nüfusunun %42'sini oluşturan Peştunlar'dır. İkinci büyük grup ise Tacikler'dir. Tacikler'in ülke nüfusunun %27'sini oluşturduğu ifade edilmektedir. Hazaralar ise ülke nüfusunun %9'unu oluşturan Şii halklardandır⁶⁸. Afganistan'da bulunan dördüncü büyük grup Türkî halklardır. Bu grubun toplam sayılarının ülke nüfusunun %16-17'sini oluşturduğu ifade edilmektedir⁶⁹. Türkî halklar Türkmenler, Özbekler ile Çin sınırına yakın yerlerde yaşayan Kırgızlar, Kazaklar ile Herat çevresindeki Aymaklardan oluşmaktadır. Özbeklerin çoğu Rusya'da yapılan devrimden sonra, 19. yy sonlarına doğru Afganistan'a gelmişlerdir⁷⁰. Bu büyük grupların haricinde Afganistan'da Afşar Türkleri, Brohiler, Nuristaniler, Beluciler, Gujarlar, Paşailer, Hindular ve Araplar da yaşamaktadır⁷¹.

Afganistan sahip olduğu stratejik konumu sebebiyle tarih boyunca çeşitli güçlerin hâkimiyet alanı olmuştur. M.Ö. 500'lerde İran hükümdarı I. Darius Afganistan'ı işgal etmiş ve iki yüz yıla yakın burada hüküm sürmüştür. Akabinde aynı bölgede sırasıyla

⁶⁶ Selim, s. 19.

⁶⁷ Ekonomi Bakanlığı, Afganistan (Genel Ekonomik Durum), <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Afganistan> (7 Temmuz 2017).

⁶⁸ Wiebke Lamer ve Erin Foster, "Comprehensive Information On Complex Crises", **Afghan Ethnic Groups: A Brief Investigation**, Civil-Military Fusion Centre, August 2011, s. 1.

⁶⁹ Töre Sivrioğlu ve Ahmad Jawid Türkoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi**, İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 31.

⁷⁰ Rhea Abraham, "Politics of Ethnicity In Afghanistan: Understanding The Pashtuns and The Minor Ethnic Groups", **Defence and Diplomacy Journal**, Vol.2, No.2, (January-March 2013), s. 77.

⁷¹ Özgür Çınarlı, "Afganistan'ın Etnik Yapısı", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.4, Sayı.1 (Ocak 2012), s. 73-74.

İskender, Baktria Krallığı, Sakalar, Kuşanlar, Ak Hunlar hüküm sürmüştü⁷². Hz. Osman veya Muaviye döneminde Afganistan'da İslamiyet'in yayılması ile birlikte Sâ mânî Devleti Afganistan'ın önemli bir kısmını alana kadar halk "Şah" ünvanı verilen kabile reisleri tarafından yönetilmiştir. Sâ mânî Devleti'nden sonra da Afganistan'a sırasıyla Gazneliler, Selçuklular, Gurlar, Hârizmşahlar hâkim olmuştur. 1221/1222 yıllarında Afganistan Moğol istilasına uğramıştır. Moğol egemenliği döneminde Afganistan'da yönetim doğu ve batı yönünde ayrılmıştır. Afganistan'ın batısında yer alan Belh, Herat ve Kandahar İlhanlılar'ın; doğusunda yer alan Kunduz, Gazne ve Kâbil Çağataylıları'nın yönetimine girmiştir⁷³. Moğollar'ın Timur tarafından yıkılmasından sonra onun torunlarından Bâbü, Afganistan toprakları üzerinde yeni bir devlet inşa etmiştir. Bâbü zamanla devletin ağırlığını Hindistan'a doğru kaydırmıştır. Bu boşluktan faydalanan Özbekler ve Safevîler ülkeye saldırmaya başlamış, ülkede istikrarsızlık meydana gelmiştir. Ülkedeki huzursuzluklar sebebiyle Afgan kabilelerinden bazıları göç etmek zorunda kalmışlardır. Bazı kuvvetli kabileler bağımsız davranmaya başlamışlardır⁷⁴. 1709 yılında Galzaylar'dan Vâiz Han Kandehar'daki İran valisi Gurgın Han'a karşı ayaklanmıştır. Ancak 1738'de Nâdir Şah Kandehar'ı yeniden ele geçirmiştir⁷⁵. İlk milli Afgan devleti 1747 yılında Ahmed Şah Dürrâni tarafından kurulmuştur⁷⁶. Ahmed Şah Dürrâni'den sonra yerine sırasıyla Timur Şah, Zaman Şah, Mahmud Şah, Dost Muhammed Han, Şîr Ali Han, Abdurrahman Han, Habibullah Han, Emanullah Han, Nadir Şah, Zâhir Şah ülkenin başına geçmiştir. 1973 yılında Zâhir Şah'ın kırk yıllık iktidarı Sovyetler Birliği'nin de desteklediği Davud Han'ın darbesi ile sona ermiştir. Ülkedeki krallık rejimi kaldırılarak cumhuriyet ilân edilmiştir⁷⁷. Sovyetler kendilerine ait sivil ve askerî personelleri devletin idarî kadrolarına yerleştirmeye başlamışlardır. Böylece Sovyetler Birliği, Afganistan'ı hızla kontrol altına almıştır⁷⁸.

⁷² Saray, s. 401.

⁷³ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 141.

⁷⁴ Saray, s. 405.

⁷⁵ Angelo Rasanayagam, **Afghanistan: A Modern History**, London: I.B. Tauris, 2005, s. xii-xiv.

⁷⁶ Saray, s. 405.

⁷⁷ Kubilayhan Erman "Afganistan'da Sovyet Nüfuzu ve İşgali (Etkiler ve Sonuçları)", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, SBE, 2013), s. 129.

⁷⁸ Saray, s. 407.

2.1.2. SSCB'nin İşgalinden Günümüze Kadar Afganistan'da Siyasî

Durum

2.1.2.1. SSCB'nin Afganistan'ı İşgali

Başta Sovyetlerin desteğini alarak iktidara gelen Davud Han, ülkenin iyiden iyiye Sovyetlerin hâkimiyetine girmesi ile birlikte Muhammed Nur Terakki ve Babrak Karmal gibi önemli Marksist liderleri tutuklatarak önlem almaya çalışmıştır. Fakat tüm bu tedbirler boşa çıkmış, bu hareket Davud Han'ın öldürülerek Muhammed Nur Terakki'nin hem devlet başkanı hem de Devrimci Konsey'in başkanı seçilmesine neden olmuştur⁷⁹. 27 Nisan 1978 tarihinde komünist eğilimli ADHP (*Afganistan Demokratik Halk Partisi*) tarafından gerçekleştirilen bu müdahale “Saur (Sevr) Devrimi” olarak da adlandırılmaktadır⁸⁰. Komünist liderler arasından Hafizullah Emin ve beraberinde Babrak Karmal, başkan yardımcılığına getirilmiştir. Ancak zamanla artan iktidar mücadelesi sebebiyle Terakki, bu güçlü komünistleri ülke dışında farklı görevlere göndererek tasfiye etmiş ve Sovyetlerin çizgisinde yenileşme hareketlerine girişmiştir. Daha öncesinde “Halki/Halkçı” (Terakki yanlısı) ve “Perçemi/Bayrakçı” (Karmal yanlısı) adıyla ikiye bölünmüş olan ADHP'de Perçemciler ve beraberinde mollalar, kralcılar ve diğer sol oluşumlar da saf dışı edilmiştir. Komünistlerin uyguladıkları siyaset sonucunda korkuya kapılan halk arasından özellikle eğitilmiş ve elit kesim Afganistan'dan kaçarak Batı ülkelerine yahut Pakistan'a sığınmaya başlamışlardır⁸¹.

Terakki döneminde dikkat çeken en önemli reformlardan birisi toprak reformudur. Ancak bu reform başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bir diğer önemli reform ise eğitim-öğretim alanında yapılan reformlardır. Küçükten büyüğe herkesin okuma yazma öğrenmesi hedeflenmiştir. İçerisinde gönüllülük esası üzerine çalışan öğretmenlerin de bulunduğu toplamda 18.500 öğretmen ülkenin çeşitli yerlerine gönderilmiştir. Ancak Afgan halkının gelenekçi tutumları devletin Sovyet çizgisindeki reformları ile çatışmaya başlamıştır. Eğitimin yapılacağı yerlere gelen öğretmenlerin o bölge içerisinden olmadığı

⁷⁹ İlhan Bilgü, “Afganistan”, *DİA*, C.1., İstanbul: İSAM, 1988, s. 408.

⁸⁰ Ahmet K. Han, “Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süper Güç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme”, *Orta Doğu Etütleri*, 2011, Vol.2, No.2, <http://www.orsam.org.tr/files/OE/2-2/3ahmethan.pdf> (20 Temmuz 2017), s. 59.

⁸¹ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 253.

gibi bölge halkına karşı otoriter ve kibirli davranmaları, bölgede yaşayan yaşlı kişilerin eğitime zorlanması, eğitimin verileceği sınıfların karma olması, küçük yaşta evliliklerin illegal sayılması gibi bazı yenileşme hareketleri hoşnutsuzluklara sebebiyet vermiştir⁸². Afgan halkı hızlı reformların mevcut gelenekleri ve dinî inançları ile bağdaşmaması sebebiyle şiddetle karşı çıkmaya başlamışlardır⁸³. Netice itibariyle reformlar isyanları da beraberinde getirmiştir. Hem İslamcı kesimin hem de yönetime karşı olanların başlattıkları isyanlar sebebiyle zor durumda kalan Terakki, Hafızullah Emin'i başbakanlığa getirmiştir. Moskova'dan alınan silahlarla birlikte askerler, beraberinde bazı yönetim yanlısı sivillerle, isyanları bastırmaya çalışmışlardır. Tüm bu çabalara rağmen ülkedeki karışıklık giderilememiştir. CIA ajanlığı ile suçlanan Terakki'nin 14 Eylül 1979 tarihinde Moskova dönüşünde vurulmasına müteakip Hafızullah Emin tüm yönetimi kendi idaresinde toplamıştır⁸⁴. Sovyetleri Afganistan siyasetine çok fazla karıştırmak istemeyen Emin, Pakistan ve ABD ile iyi anlaşmayı hedeflemiştir. Aradaki güvensizlik sebebiyle Sovyetler de başka bir lider arayışına girmiştir⁸⁵. Nitekim Sovyetler 24 Aralık 1979 tarihinde Kâbil'e asker çıkarmış, Emin'i öldürerek Babrak Karmal'ı başbakanlığa, Devrim Konseyi başkanlığına ve Afganistan Demokratik Halk Partisi genel sekreterliğine getirmiştir⁸⁶.

Sovyetler, Moskova Radyosu'ndan Afganistan'a müdahale amaçlı değil yardım amaç geldiklerini, koşullar düzeldiğinde askerlerinin çekileceğini duyurmuştur⁸⁷. Çeşitli ülkeler ve Afgan halkı ise Sovyet işgaline karşı tepkilerini çok geçmeden ortaya koymaya başlamıştır. Kâbil başta olmak üzere Kandahar ve Herat'ta eylemler yapılmaya başlanmıştır. Özellikle 21 Şubat 1980 tarihinde yapılan ve Kızıl Ordu'nun kuruluş yıldönümü olan kutlamalara Babrak Karmal'ın da katılması Afgan halkının daha fazla sinirlenmesine yol açmış ve eylemlerin sayısını arttırmıştır. Bu eylemlerin sonucunda çok sayıda Afgan halkı silahlı müdahaleler sonucunda hayatını kaybetmiştir⁸⁸. Komünist yönetim gerek ülke içinde gerekse ülke dışında çok fazla sorunla mücadele etmek zorunda

⁸² Rasanayagam, s. 77.

⁸³ Bilgü, s. 408.

⁸⁴ A.g.m., s. 409.

⁸⁵ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 255.

⁸⁶ Bilgü, s. 409.

⁸⁷ **Milliyet**, "Koşullar düzelince Sovyet askerleri Afganistan'dan çekilecek", 1 Ocak 1980, s. 3.

⁸⁸ Erman, s. 221.

kalmıştır. Karmal'ın yönetimi ele aldığı dönemde yönetime karşı olan ayaklanmalar dışında ülkedeki fakirlik, gelir dağılımının düzensizliği, sosyo-ekonomik problemler, Halk ve Perçem grupları arasındaki çekişmeler büyük sorunlara sebebiyet vermiştir.

27 Nisan 1978 darbesi ve akabinde 1979 yılı Aralık ayındaki Sovyet işgali ile bu duruma karşı çıkan muhalifler biri “kabile savaşı” diğeri “cihat” olmak üzere iki tip savaş modeli ile Sovyetlere karşı mücadele etmeye başlamışlardır⁸⁹. Sovyet Ordusu ve komünist iktidara karşı cihat anlayışı ile mücadele veren mücahitler şüphesiz Sovyet yönetimini en çok zorlayan kesim olmuştur. Hükümetin şehir merkezlerinde sağladığı düzen mücahitlerin etkisi sebebiyle kırsal bölgelerde sağlanamamıştır. Başka ülkelere göç eden bazı mücahitler ise Pakistan başta olmak üzere diğer ülkelerde Sovyetler'e karşı mücadeleye devam etmişlerdir⁹⁰. Komünist sistemin yöneticileri İslami yapının gücü karşısında daha ılımlı söylemlerde bulunmaya çalışmışlardır. Karmal konuşmalarında Kur'ân'dan alıntılar yapmış, ADHP üyeleri cemaatle namaz kılmış, Afganistan'da yer alan bazı camiler tamir edilmiş ve hatta İslamiyet'in komünist sistemle benzerlikleri olduğu dile getirilmiştir. Muhalif kesim ise Karmal'ın söylemlerini ve komünist sistemin faaliyetlerini “demagoji” olarak nitelendirmiştir⁹¹. Sovyet yönetimi görünürde ılımlı yaklaşımlar sergilemeye çalışsa da bir yanda da Sovyet rejiminin muhaliflerine göz açtırmamak için KhAD (Khadimat-i Atal'at-i Dowlatî) ve WAD (Wezarat-i Amniyat-i Dowlatî) gibi istihbarat birimleri kurmuştur. Özellikle 1986 yılına kadar Sovyet Güvenlik Komitesi danışmanları KhAD'ın içinde olup, onların izni olmadan hiçbir önemli karar alınamamıştır⁹².

Sovyet yönetimi boyunca televizyon ve radyo programları, basın, sinema yoluyla Marksist propagandalar yapılmıştır. Sovyet yönetimi düzenli olarak sinemalarda ve televizyonlarda Rusça filmler yayınlamıştır. Ülkenin resmî dili olan Peştuca ve Darice haricinde diğer etnik gruplara ait olan Türkmençe, Özbekçe gibi dillere de okulların müfredatlarında yer verilmiştir. ADHP medya yoluyla farklı etnik grupları ve dilleri

⁸⁹ OlivierRoy, **Siyasal İslamın İflası**, Cüneyt Akalın (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2017, s. 184.

⁹⁰ Bilgü, s. 409.

⁹¹ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 257.

⁹² *Note On The Structure and Operation of The KhAD/WAD InAfghanistan 1978-1992*, 2008, <http://www.refworld.org/docid/482947db2.html> (7 Ağustos 2017).

desteklediğini ifade etmiştir⁹³. Sovyet yönetimi tüm bunların yanı sıra bazı önemli reformlar da yer vermiştir. Çalışanların çalışma saatleri ve ücretleri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Sağlık ve kadın hakları konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Eğitimli insan sayısında büyük artışlar meydana gelmiştir. 1980 yılına gelindiğinde mevcut ilkokul öğrencisinin sayısı 1.150.000'e ulaşmıştır⁹⁴.

Sovyet yönetimi tüm propaganda ve çabalara rağmen istediği desteği elde edememiştir. Bu sebeple daha kapsamlı bir harekete girişme çabasında bulunmuştur. Başlarda dostane yaklaşımlar sergilemeye çalışan Sovyet yönetimi, aslında kökleşmiş Afgan kültüründen bihaber olarak faaliyet sürdürdüklerini acı deneyimlerle öğrenmişlerdir. Sovyet subaylar Afganistan'a giderken tatile gider gibi ailelerini ve eşlerini yanında götürmüşlerdir. Sovyet kadın doktorlar, Afgan erkekleri tedavi etmek istediklerinde reddedilince bu duruma oldukça şaşırılmışlardır⁹⁵. Sonuç itibarıyla Herat'ta bazı kişiler Sovyet askerlerine ve onların ailelerine saldırmış, bazı Afganlar batılı tarzda kıyafet giydikleri için linç edilmiştir. Öğretmen, sağlık çalışanı ve pek çok asker kışkırtılan halk kitleleri tarafından öldürülmüştür. Olaylar sebebiyle Komünist iktidar sert tepkiler vermiş, Rus askerler yerine Orta Asyalı askerler yetiştirilmeye başlanmıştır⁹⁶. Hesaba katılmayan büyük Afgan mukavemeti Sovyetler için ağır bir darbe olmuştur. Mihail Gorbaçov iktidara geldiğinde Afganistan'ı "kanayan bir yara" olarak nitelendirip, yenilgiyi kabul etmek zorunda kalmıştır⁹⁷.

2.1.2.2. Mücahitler Dönemi

Afganistan haricinde diğer ülkelerden direnişe katılanlarla birlikte Sovyet işgaline karşı oluşan Afgan cihat hareketi, Afgan Mücahitler kavramının literatüre girdiğini söylemek doğru olacaktır. Kutsal bir savaş, özgürlük mücadelesi olarak nitelendirilen bu direnişin temsilcileri olan Mücahitler, kısa sürede sempati kazanıp güç toplamışlardır. Direnişlerin güç kazanmasında en büyük paya sahip olan ülke Pakistan olmuştur.

⁹³ Rasanayagam, s. 99.

⁹⁴ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 258.

⁹⁵ Martin McCauley, **Afghanistan and Central Asia: A Modern History**, London: Pearson Education Limited, 2002, s. 17.

⁹⁶ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 261.

⁹⁷ Anthony D'Agostino, **Gorbachev's Revolution: 1985-1991**, London: Palgrave Macmillan Press, 1998, s. 91.

Mücahitler ilk olarak Pakistan sınırlarındaki Peşaver’de örgütlenmiştir⁹⁸. İşgalle birlikte Pakistan Kuvvetler Arası İstihbarat Teşkilatı (ISI), Afganistan ile ilgili faaliyetleri yürütecek alt büro oluşturmuştur. Bu birim Mücahitlerin eğitimi, yapılacak operasyonların planı ve mühimmat temini ile ilgili görevleri de üstlenmiştir⁹⁹. Sovyetlere karşı olan kişiler zamanla Mücahit teşekkülleri altında birleşmeye başlamışlardır. Bu teşekküller Mücahitlerin siyasî ayağını oluşturmuştur. Mücahitleri bünyesinde toplayan ilk teşekküller Gulbeddin Hikmetyâr’ın önderliğindeki Hizb-i İslâmî ve Burhaneddin Rabbanî önderliğindeki Hizb-i Cemiyet-i İslâmî’dir. Bunların haricinde İttihâd-ı İslâmî-i Afgânistân, Hareket-i İnkılâb-ı İslâmî, Me’haz-ı Millî-i İslâmî, Cephe-i Necât-ı Millî gibi teşekküller de Sovyetler’e karşı mücadele etmişlerdir¹⁰⁰. Sovyetlere karşı mücadele eden gruplar arasında özellikle etnik köken farklılıklarından ve Pakistan’a yönelik tutumlardan kaynaklanan bazı sorunlar meydana gelmiştir. Dönemin baskın liderleri arasından Peştun kökenli Hikmetyar mücadelesini Pakistan’a dayandırma görüşünde bulunmuştur. Ancak Tacik olan ve cihadın yerel güçlere dayanması gerektiğini savunan Ahmed Şah Mesud ise bu duruma karşı çıkmıştır¹⁰¹.

Babrak Karmal’ın mücahitlerin karşısında başarısız olması sonucunda onun yerine göreve Muhammed Necîbullah getirilmiştir. Necîbullah, Karmal’a nazaran daha ılımlı bir yaklaşım sergilemeye çalışmıştır. İç savaşı bitirmek adına tek taraflı ateşkes ilan etmiştir. Ancak mücahitler bu durumu kabul etmemişlerdir. Necîbullah mücahitlerle olan gerginliği gidermek ve rejime direniş cephesinin gözünde meşruiyet kazandırmak adına İslâmî söylemlerde bulunmaya başlamıştır¹⁰². Çok partili bir sistemi hayata geçirmek istemiştir. Sovyetlerin geri çekilmek üzere olduğu dönemde Marksist rejime ait bazı uygulama ve sembolleri değiştirmeye başlamıştır. Necîbullah’ın iktidarı döneminde 1987 Anayasası’nda devletin dinin İslam olduğu vurgulanmış, ülkenin adı Afganistan Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir¹⁰³. Ancak Necîbullah’ın tüm girişimleri sonuçsuz kalmış ve Necîbullah Mücahitlerle anlaşma sağlayamamıştır.

⁹⁸ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 263.

⁹⁹ Erman, s. 260.

¹⁰⁰ Bilgü, s. 410.

¹⁰¹ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 267.

¹⁰² Bilgü, s. 410.

¹⁰³ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 272.

Necîbullah'ın başa geçişi Gorbaçov'un iktidarının ikinci yılına denk gelmiştir. Gorbaçov'un da en baştan beri planı Sovyetler için büyük malî kayıplara neden olan Afganistan meselesinin sonlandırılması olmuştur. Gorbaçov 1988 yılının Nisan ayının başlarında çekilme görüşmeleri için Necîbullah ile Taşkent'te bir görüşme gerçekleştirmiştir. Nitekim 14 Nisan 1988 tarihinde, Pakistan'da yaşayan Afgan göçmenlerin sorununun çözülmesi, Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi ve Pakistan-Afganistan arasındaki diğer sorunların çözümü adına Pakistan ve Afganistan arasında Cenevre Sözleşmeli imzalanmıştır¹⁰⁴. Bu anlaşma ile 1989 yılının ilk aylarına doğru Sovyetler Afganistan'dan geri çekilmiş, göçmenlerin dönüşü için gerekli çağrı yapılmış ve yeni bir siyasî yapının oluşturulması için harekete geçilmiştir¹⁰⁵. Sovyetlerin geri çekilmesinin ardından Necîbullah yeterli desteği göremediği gibi bazı darbe girişimleriyle de karşı karşıya kalmıştır. Pakistan ve ABD'in Mücahitlere yaptıkları yardımın artması, Sovyetlerin iktidara olan yardımlarının azalması Mücahitleri güçlendirmiştir. Sonuç olarak Özbek General Raşid Dostum'un o güne kadar taraf olduğu iktidarın yanından ayrılmasının akabinde Mücahitler 1992 yılının Nisan ayında Kâbil'e girmişlerdir. Necîbullah ise yönetimden çekildiğini açıklayarak BM binasına sığınmıştır¹⁰⁶. Böylelikle Mücahitlerin iktidarı fiilen başlamıştır.

Yıllarca Sovyetlere karşı mücadele veren Mücahitler, ekonomisi tamamen çökmüş ve işgalin derin izlerini taşıyan bir Afganistan ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durumu düzelterek alt yapıya ya da çözüm planına ise sahip olmayışları, Afganistan'da farklı Mücahit gruplarının hâkimiyet mücadelesinin başlamasına sebebiyet vermiştir. Özbek asıllı lider Dostum, Hazaralı lider Abdulâl Mezarî ve Tacik lider Ahmed Şah Mesud birleşerek Peştun kuvvetlerine sahip Hikmetyar'ın Kâbil'e hâkim olmasını engellemeye çalışmışlardır. Bunun sonucunda ise Hikmetyar birlikleri ile beraber Kâbil'den çekilmiştir¹⁰⁷. Afganistan, Mücahit gruplarının mücadelesi sebebiyle daha da iktidarsız hale dönüşmüştür.

¹⁰⁴ Erman, s. 312.

¹⁰⁵ Bilgü, s. 410.

¹⁰⁶ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 274.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 278.

2.1.2.3. Taliban Dönemi

Başlangıçta yaptıkları ile halkın güvenini kazanan Taliban, Afganistan'da otoritenin tamamen bittiği, istikrarsızlığın hâkim olduğu dönemde kendini göstermeye başlamıştır. Sovyet işgali sebebiyle Afganistan'da bulunan dinî okullar Pakistan-Afganistan sınırındaki bölgelerde yer edinmeye başlamışlardır. Bir süre sonra da bu medreseler Pakistan tarafından kontrol altına alınıp desteklenmeye başlanmıştır¹⁰⁸. Taliban (Öğrenciler) grubu bu medreselerde yetişen kişilerden oluşmuştur. 1994 yılına kadar Kandehar'ın batısında, Maiwand bölgesinde küçük bir camide imam olan Molla Ömer, o tarihten itibaren Taliban'ın lideri olarak tayin edilmiştir¹⁰⁹. Taliban, Mücahitlerin aksine eğitimsiz olup, sanattan, müzikten ve Afgan kültüründen habersizdi. Mücahitler, akrabası olan kadınlarla görüşüp Şii komşuları ile diyalog kurabilirken, Taliban bu hususlara tahammül dahi edememiştir. Yıllarca Sovyetlere karşı mücadele eden Mücahitler bile bir süre sonra Taliban tarafından kâfir olarak görülmeye başlanmıştır¹¹⁰. Taliban'ın en büyük destekleyicisi Peştunlar olmuştur. Taliban Peştunların vatanı olan Kandehar'dan sonra Afganistan'ın tamamını hâkimiyet altına almak adına mücadeleye girişmiştir. Taliban 2 Şubat 1995 tarihinde Kâbil'in güneyindeki Wardak'a ulaşmıştır. 14 Şubat 1995 tarihinde de Taliban, Hikmetyar'ın kuvvetlerini yenerek ve abluka altındaki tüm yolları açarak gıda malzemelerinin olduğu konvoyun Kâbil'e girişine izin vermiştir. Taliban bu hareketiyle büyük bir itibar kazanmıştır¹¹¹. Mart ayına gelindiğinde Ahmed Şah Mesud'un mücadelesi ile Taliban yenilerek Kâbil'i terk etmiştir. Kâbil'e hâkim olamayacağını anlayan Taliban, Herat'a yönelerek orayı ele geçirmiştir. Taliban'ın bu ilerleyişi sonucunda eski Mücahitler ittifak yapma kararı alıp Rusya, Hindistan ve İran'dan yardım istemişlerdir. Özellikle İran Şii Hazaralar'a yardımda bulunmuştur¹¹². Ancak ABD, Arabistan ve Pakistan'da Taliban'ı desteklemiştir. Taliban eski Mücahitlerin ittifakına rağmen mühimmat yardımı aldığı ülkelerin de desteği ile 1996 yılında Kâbil'i yeniden işgal etmiştir¹¹³. Böylelikle Taliban Afganistan'ın büyük

¹⁰⁸ Erman, s. 338.

¹⁰⁹ Kaushik Roy, **War and Society In Afghanistan From The Mughals to The Americans: 1500-2013**, New Delhi: Oxford University Press, 2015, s. 196.

¹¹⁰ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 284.

¹¹¹ Ahmed Rashid, **Taliban: The Story of The Afghan Warlords**, London: I.B. Tauris, 2001, s.34.

¹¹² Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 289.

¹¹³ A.g.e., s. 290.

bölümüne fiilen hâkim olmaya başlamıştır. Başlarda yaptıklarıyla Afgan halkının takdirini kazanan Taliban, hâkim olduğu bölgelerdeki uygulamaları ve yasaklarıyla çok fazla tepki çekmeye başlamıştır. BM binasında sığınmacı olan devlet başkanı Necîbullah, Taliban tarafından öldürülmüştür¹¹⁴. Şeriat kuralları uygulanmaya başlanmış, kadınlara burka giyme mecburiyeti getirilmiştir. Dans, müzik aletleri, satranç ve tavla benzeri oyunlar yasaklanmıştır. Kıyafetlerle ilgili düzenleme yapılmış, sakal bırakma zorunluluğu getirilmiştir. Kadınların sağlık sektörü haricinde çalışmaları yasaklanmıştır¹¹⁵. Yine kadınların erkeklerle aynı arabada yolculuk etmeleri engellenmiştir¹¹⁶. 28 Eylül 1996 tarihinde Kâbil Radyosu'ndan hırsızların elinin ve ayağının kesileceği, zina yapanların taşlanarak öldürüleceği ve içki içenlerin kırbaçlanacağı duyurulmuştur.¹¹⁷ Taliban 1998 yılında Mezâr-ı Şerif'i ele geçirdikten sonra özellikle çok sayıda Hazara'yı mezhepsel farklılık sebebiyle öldürmüştür¹¹⁸. 2001 yılına gelindiğinde Taliban, 31 vilayetin 29 tanesini kontrol altına almış, 45.000 savaşçıya sahip büyük bir kuvvet haline gelmiştir¹¹⁹.

2.1.2.4. ABD'nin Afganistan'ı İşgali ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Usame Bin Ladin'e bağlı grupların Afrika'da bulunan ABD Büyükelçiliği'ni bombalamasından sonra ABD Taliban'ı desteklemeyi bırakmıştır. Çünkü Usame, Taliban ile müttefik olmuştur. ABD El-Kaide'nin kurucusu Usame Bin Ladin'i Taliban'dan istediğinde Molla Ömer'in Usame için "misafirimiz" deyip, ABD'ye vermemesi ile başlayan gerginlik, 11 Eylül 2001'den sonra daha da büyümüştür¹²⁰. 11 Eylül 2001 tarihinde New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yapılan saldırılarda, Usame Bin Ladin şüpheli olarak gösterilmiştir. Her ne kadar saldırının tarafları tam olarak belli olmasa da yapılan saldırının Bin Ladin tarafından kutlanması ABD'nin müdahale planını devreye sokmuştur. Taliban'a sığınan Usame Bin Ladin'in Taliban tarafından ABD'ye verilmemesine müteakip ABD, 7 Ekim 2001 tarihinde

¹¹⁴ Erman, s. 355.

¹¹⁵ Peter Marsden, **The Taliban: War and Religion in Afghanistan**, New York: Zed Books, 2002, s. 87.

¹¹⁶ Ahmed Raşid, **Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun**, Osman Akinhay (çev.), İstanbul: Everest Yayınları, 2001, s. 171.

¹¹⁷ Roy, s. 196.

¹¹⁸ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 295.

¹¹⁹ Roy, s. 197.

¹²⁰ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 296.

“Kalıcı Özgürlük Harekâtı” adı altında Afganistan’a girmiş, İngiltere ile birlikte Güvenlik Konseyi’ne sundukları mektupta da 51. maddeye istinaden bireysel ve ortak meşru müdafaa haklarını kullandıklarını ifade etmiştir¹²¹.

ABD’nin Afganistan’a girmesiyle büyük kayıplar vermeye başlayan Taliban, geri çekilmeye ve hatta dağlara kaçmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 2001 yılının Kasım ayında Afganistan’da geçici bir yönetim teşkil edilmesini ve barış gücünün kurulmasını kararlaştırmıştır. Almanya’nın Bonn kentinde yapılan görüşmelerde geçici yönetim Hamid Karzai’ye verilmiştir¹²². 2002 yılının Haziran ayında Afganların iradesinin en yüksek temsilcisi olan Loya Jirga meclisi toplanmıştır. Bu meclis yeni temsili hükümeti kurma ve Afganistan Geçiş Yönetimi ismiyle yasallığını temsil etme görevlerini üstlenmiştir. Hamid Karzai de Afganistan Geçiş Yönetimi lideri olarak seçilmiştir. Afganistan anayasası 4 Ocak 2004 yılında hazırlandıktan sonra Loya Jirga’nın onayı ile yürürlüğe girmiştir. Anayasaya göre Afganistan’ın adı Afganistan İslam Cumhuriyeti olarak belirlenmiştir¹²³. 2014 yılında yapılan seçimlerde görev süresi dolan Hamid Karzai yerine Eşref Gani cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Eşref Gani görevine hala devam etmektedir.

2004 Anayasası ile birlikte kadınlarla ilgili bazı reformlar yapılmıştır. Kadınlara doktor, hakim ya da polis olma hakkı tanınmıştır. 2001 yılında sıfır olan kız öğrenci sayısı 2016 yılında 3.7 milyona ulaşmıştır. Üniversitelerin sayısı arttırılmıştır. Basın- yayın ve internet erişimi ile ilgili büyük gelişmeler yaşanmıştır¹²⁴. Avrupa Birliği, Afganistan’a mali yardımlarda bulunmuştur. İnsan hakları ihlalinin engellenmesi, çocukların korunması ile ilgili projeler oluşturulmuştur. Taliban’ın da etkisiyle ülkede iyice büyüyen güvenlik sorunlarına çözümler getirilmeye çalışılmıştır. Bonn’daki görüşmelerden sonra Afganistan’da Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (*International Security Assistance Force-ISAF*) kurulmuştur. 2003 yılından itibaren ISAF’in komutasını NATO üstlenmeye başlamıştır. 2002 yılında ise Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Gücü (*United*

¹²¹ Mehmet Saydam, “ABD’nin Uluslararası Hukuk Çıkmazı: Afganistan Müdahalesi”, **Orta Doğu Analiz**, Cilt.2, Sayı.19-20, (Temmuz-Ağustos 2010), s. 71.

¹²²Muhammed Zahir Rauf, “2001 Sonrası ABD’nin Afganistan’da Sosyal ve Siyasî Hayata Etkileri”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi, SBE, 2016), s. 75.

¹²³ Sivrioğlu ve Türkoğlu, s. 308.

¹²⁴ A.g.e., s. 309.

Nations Assistance Mission in Afghanistan-UNAMA) kurulmuştur¹²⁵. Yasadışı haşhaş üretimi ve uyuşturucu ticaretini önlemek adına bazı adımlar atılmaya çalışılsa da Taliban'ın varlığı ve kaçakçılık ağının genişliği çözüm yollarının önünde büyük engeller olarak durmaktadır. DAİŞ'in ortaya çıkışı Afganistan'ı da etkilemiştir. Taliban ve diğer bazı radikal grupların yanı sıra DAİŞ'e bağlı gruplar da Afganistan'da etkinliklerini sürdürmeye devam etmektedirler. Obama'nın aksine ABD başkanı Trump, Afganistan'dan ABD'nin çekilmesi ile ilgili olarak, hızlı çekilmenin boşluk yaratacağını, bu boşluğun teröristler tarafından doldurulacağını, dolayısıyla Afganistan'daki çekilmeyi bir tarihe bağlamanın doğru olmadığını, sahadaki koşullara göre bir strateji uygulamanın doğru olacağını vurgulamıştır¹²⁶.

2.1.3. Afgan Göçünün Oluşum Süreçleri

Afgan göç hareketleri özellikle komşu ülkeleri fazlasıyla etkilemiştir. Komşu ülkelerin yanı sıra daha birçok ülkede Afgan göçmenler yaşamakta olup, bu göçmenlerin bazıları vatandaşlık hakkı elde etmiş, sığınmaya başvurmuş ya da çeşitli projeler kapsamında ülkelere geri gönderilmişlerdir.

1979 yılında Sovyetlerin Afganistan'a yaptığı müdahaleler sonucunda ilk büyük göç hareketi meydana gelmiştir. Bu göç hareketinden en çok iki komşu olan ülke Pakistan ve İran etkilenmiştir. Afganistan-SSCB savaşının şiddetinin artmasına paralel olarak göçmen sayısı da artmıştır. Erkeklerin cephede Sovyetler'e karşı savaşmaları nedeniyle göçmenler ağırlıklı olarak kadın ve çocuklardan oluşmuştur. 1981 yılının başı itibariyle yaklaşık 3.7 milyon göçmen Pakistan ve İran'a kaçmıştır¹²⁷. 1982 yılında Türkiye'de çıkarılan bir yasa ile birlikte Pakistan'daki mülteci kamplarında yaşayan 4.350 Türk kökenli göçmenin kabul edilmesine karar verilmiştir. Bu göçmenlerin daha sonra Türk

¹²⁵ Zehra Nilüfer Karacasulu, **Bölgesel Güvenlik Analizi: Afganistan**, İstanbul: Beta Yayınları, 2011, s. 54-55.

¹²⁶ *ABD Afganistan'dan çekilmiyor*, 2017, <http://www.milliyet.com.tr/abd-afganistan-dan-cekilmiyor-dunya-2506893/> (29 Ağustos 2017).

¹²⁷ RhodaMargesson, "Afghan Refugees: Current Status and Future Prospects", **Congressioanal Research Service**, Washington DC, 2007, s. 2.

vatandaşlığına geçirilme işlemleri tamamlanmış, mallarının gümrüksüz şekilde ülkeye girişlerine izin verilmiş, konut yardımı yapılmıştır¹²⁸.

Afganistan’da meydana gelen ikinci göç dalgası 1992 yılında Mücahitlerin iktidara gelmesi ile başlamıştır. Üçüncü büyük göç 1996 yılında Taliban’ın Afganistan’a hâkim olması ve dördüncü büyük göç hareketleri ise 2001 yılında ABD’nin Afganistan’a müdahalesi ile başlamıştır.

Elbette Afganistan’da meydana gelen bu göç hareketleri sadece savaşlarla sınırlı kalmamıştır. Savaşlarla birlikte artan işsizlik, güvenlik sorunu, eğitimdeki sorunlar Afganların refah seviyesinin yüksek olduğu ülkelere doğru göç etmelerine neden olmaktadır. Özellikle son yıllarda artan DAİŞ tehlikesinin Afganistan’da da gözükmeye başlaması, gerek iç gerekse dış göçleri arttırmıştır.

2.1.4. Dünyada Afgan Diasporası

Diaspora “*Herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu*” olarak tanımlanmaktadır.¹²⁹ Afgan göçmenler dünya üzerinde birçok ülkeye dağılarak Afgan diasporasını oluşturmuşlardır. Bu başlık altında başta Pakistan olmak üzere Afgan göçmenlerin en yoğun yaşadığı ülkeler verilmiştir. Pakistan’dan sonra Afgan göçmen sayısının en yüksek olduğu İran’a ait veriler üçüncü bölümde verilecektir.

Afgan göçmen nüfusunun en fazla olduğu Pakistan, 1980’li yıllarda, Afganistan’da savaşın yoğun olduğu dönemlerde, yaklaşık 3.5 milyon Afgan’a ev sahipliği yapmıştır. Bu kişilerin çoğu Afganistan’a sınır olan Peşaver’de yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Göçmenlerin Pakistan’daki kamplara yerleştirilmesi etnik dağılıma göre yapılmıştır¹³⁰. Pakistan’da, bahse konu olan dönemde, Munda, Kaçagari, Savabi gibi büyük kamplar haricinde 300’den fazla kamp kurulmuştur. Bununla birlikte maddi anlamda iyi olan göçmenler Lahor, Rawalpindi gibi şehirlerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir¹³¹. 1992-1996 yılları arasında 2.5 milyonun üzerinde Afgan, BM’nin de desteği ile ülkelerine geri

¹²⁸ Barbara Pusch ve Tomas Wilkoszewski, **Türkiye’ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar-Bireysel Yaşamlar**, Mutlu Çomak Özbatur (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010, s. 282.

¹²⁹ **Türkçe Sözlük**, “Diaspora”, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005, s. 520.

¹³⁰ Esedullah Oğuz, **Afganistan**, İstanbul: Cep Kitapları, 1998, s. 171.

¹³¹ A.g.e., s. 172.

dönmüşlerdir¹³². Afgan göçmenler 1982 yılından itibaren devlet tarafından kayıt altına alınmaya başlamışlardır. Kayıtlı kişiler devletin yardımlardan faydalanırken, kayıtlı olmayan kişiler bu yardımlardan faydalanamamışlardır.¹³³ Pakistan’da Afganistanlı erkeklerin çoğunluğu vasıfsız işlerde çalışmaktadır. İnşaat sektörü, ticaret, taşımacılık, atık toplayıcılığı ve geri dönüşüm benzeri işler Afganistanlı göçmenlerin çalıştığı iş kollarındandır. Afganistanlı kadınların önemli bir bölümü Afganistanlı ve Pakistanlı sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla eğitime katılmışlardır¹³⁴. Kamplardaki zor koşullar, Pakistan’ın ve BM’nin ekonomik yardımlarının sınırlı olması, gerekli düzenin sağlanması için çalışma ve emlak satışlarındaki kısıtlamalar, Afgan göçmen sayısının sürekli artması, hem Pakistan devleti hem de Afganistanlı göçmenler için büyük sorunlara neden olmuştur. Sorunları giderebilmek adına BM ve Pakistan devleti ortak projeler hazırlamışlardır. Pakistan ve Afganistan hükümetinin yanı sıra BMMYK’nın ortaklığı ile Pakistan’da yaşayan Afgan uyruklu kişilerin kalışlarının legal hale getirilmesi için NADRA (*National Database & Registration Authority*) tarafından bir kart projesi PoR (*Proof of Registration*) hazırlanmıştır. Bilgi girişi ve veri tabanı yönetimi faaliyetleri icra edilmiştir. Bahse konu bilgiler ulusal veri tabanına entegre edilmiştir. Veri tabanı, Afganların demografik ve biyometrik bilgilerini depolamak üzere tasarlanmıştır. Kart üretim tesisleri 168 geçici kayıt noktasında bilgi toplama amacıyla kurulmuştur. NADRA’da verilen bilgilere göre toplam kayıtlı Afgan sayısı 2.8 olup, kart hâmili sayısı 1.6 milyondur¹³⁵.

Tacikistan, Afgan göçmenlerin yaşadığı bir diğer ülkedir. Tacikistan’da Afgan göçmenlerin sayısı 2011 yılına kadar artış göstermiş ve 3.270 kişiye ulaşmıştır¹³⁶. Yayımlanan raporlara göre 2016 yılında Hindistan’da da 13.381 Afganistan uyruklu göçmen yaşadığı görülmektedir¹³⁷. Hindistan’da yaşayan Afgan kökenli göçmenler arasında Müslümanların yanı sıra Hindu ve Sihizm (Sikhism) dinine mensup kişiler de

¹³² Akkurt, s. 218.

¹³³ Oğuz, s. 173.

¹³⁴ Elaheh Rostami Povey, “Afghan Refugees in Iran, Pakistan, the U.K. and the U.S. and Life After Return: A Comparative Gender Analysis”, *Iranian Studies*, Vol.40, No.2, (April 2007), s.245.

¹³⁵ *Afghan National Registration*, (t.y.) <http://www.nadra.gov.pk/local-projects/national-solutions/afghan-national-registration/> (6 Eylül 2017).

¹³⁶ IOM, **Afghanistan: Migration Profile**, Kabul, 2014, s. 102.

¹³⁷ UNHCR Factsheet (Factsheet India), 2016, www.unhcr.org/protection/operations/50001ec69/india-fact-sheet.html (12 Eylül 2017).

yaşamaktadır. Genellikle bu kişiler Delhi, Faridabad ve çevresinde yaşamlarını sürdürmektedirler¹³⁸. Afgan mülteciler Hindistan vatandaşlığı almak istediklerinde uzun bekleyişler, karışık başvuru koşulları, katı ve seçici kriterlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Yasalara göre Hindistan vatandaşlığı kazanmak için bir yabancının yedi yıl boyunca Hint vatandaşı biri ile evli olması gerekmektedir. Hint vatandaşı ile evli olmayan bir yabancının ise en az on iki yıldır Hindistan’da yaşıyor olması gerekmektedir. Talep edilen nitelikte evraklara sahip olmayan Afgan göçmenler ikamet izninden de faydalanamamaktadırlar¹³⁹.

Afganlar sadece güvenlik amacıyla göç etmemektedirler. Ülkedeki ekonomik sorunlar, iş kollarının yetersizliği, iş bulma ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olma isteği, göçlerin artmasına neden olmaktadır. Özellikle Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri’ne yapılan göçleri bu kapsamda değerlendirmek doğru olacaktır. Birleşik Arap Emirlikleri’nde yaşayan 150.000 Afgan göçmenin arasında eğitim için gelenlerin ve kalıcı olarak yaşamak isteyenlerin yanı sıra geçici işçilik için gelenler de bulunmaktadır¹⁴⁰.

Rusya, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan’da da Afgan göçmenler legal ya da illegal olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan’da resmi kayıtlar bulunmamakla birlikte Kazakistan’daki Afgan göçmen sayısının 600 kişi olduğu belirtilmektedir¹⁴¹. Girişlerin çoğunlukla illegal olması ve sayısal verilerin yetersiz olması sebebiyle Rusya’da yaşayan Afgan göçmenlerin sayıları hakkında net bir bilgi elde edilememektedir. Ancak Afgan topluluklarının liderlerine göre 100-150.000, uzmanlara göre ise bu rakamlardan daha fazla sayıda Afgan göçmen Rusya’da yaşamaktadır¹⁴².

Avrupa ülkeleri içerisinde Afganların yoğun olarak yaşadığı ülkeler arasında Almanya ilk sıralarda yer almaktadır. 2016 yılındaki verilere göre Afgan asıllı olup

¹³⁸ Ashish Bose, “Afghan Refugees in India”, **Economic and Political Weekly**, Vol.39, No.43, (October 2004), s. 4698.

¹³⁹ IOM, **Afghanistan: Migration Profile**, s. 84.

¹⁴⁰ Tabasum Akseer, “A View From The Afghan Diaspora”, **Forced Migration Review**, No.46, (May 2014), s. 31.

¹⁴¹ Viacheslau Menkouski, “Afghan Refugees in Central Asia and Russian Federation”, **Acta Historica Neosoliensia**, Vol.1-2, No.16, (2013), s. 194.

¹⁴² A.g.m., s. 196.

Alman vatandaşlığı elde etmiş Afganların toplam sayısı 253.485'tir. Bu kişilerin arasından 12.340 kişi Almanya'da doğmuş olup, 241.140 kişi ise Almanya dışında dünyaya gelmiştir¹⁴³. Hamburg, Hessen, ve Bavaria Afgan nüfusunun yoğun olduğu yerlerdir¹⁴⁴. 2015 yılında İsveç'te toplam Afgan nüfusu 31.300 olarak gözükmektedir¹⁴⁵. Avusturya'da 2017 yılına ait rakamlara göre toplam Afgan nüfusu 45.259 olarak kaydedilmiştir¹⁴⁶. 2016 yılına ait verilere göre İngiltere'de toplamda 97.000 Afgan asıllı yabancı yaşamakta olup, bunların arasından 54.000 kişi İngiliz vatandaşlığı elde etmiştir¹⁴⁷. 520 Afgan 2016 yılında Finlandiya'da vatandaşlık için başvuruda bulunmuştur. 378 Afgan'ın vatandaşlık başvurusu kabul edilmiştir. Danimarka'da 2015 yılına ait toplam Afgan nüfusu 12.800 olarak kaydedilmiştir¹⁴⁸. 2016 yılı için verilen resmi rakamlara göre Amerika'da ise 123.947 Afgan göçmenin yaşadığı belirtilmiştir¹⁴⁹. Ancak gerçek rakamın bu sayının üzerinde olduğu ifade edilmektedir.

2.1.5. Afgan Sığınmacılara Ait Sayısal Veriler

Afgan göçmenler komşu ülkeler başta olmak üzere, çeşitli ülkelerde sığınma talebinde bulunmuşlardır. Sayısal verilere bakıldığında Afgan göçmenlerin sığınma taleplerinde zaman zaman artışlar ya da azalmalar görülse de bu başvurular süreklilik arz etmiştir. Bugün Afgan göçmenler illegal yollarla çeşitli rotalar üzerinden özellikle Avrupa ülkelerine geçerek sığınma talebinde bulunmaktadır.

Afganistan'a komşu ülkelerden birisi olan Tacikistan, 1994 yılında, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1961 Ek Protokolü ile uyumlu olarak ilk mülteci kanununu yürürlüğe koymuştur¹⁵⁰. Bu dönemde Tacikistan'da 695 sığınmacı bulunmaktadır¹⁵¹. 2000'li

¹⁴³ DESTATIS, Foreign Population By Place of Birth And Selected Citizenships, 2016, https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/SocietyState/Population/MigrationIntegration/Tables_ForeignPopulation/PlaceOfBirth.html (19 Eylül 2017).

¹⁴⁴ IOM, **Afghanistan: Migration Profile**, s. 64.

¹⁴⁵ OECD, **International Migration Outlook 2017**, Paris, 2017, s. 313.

¹⁴⁶ Statistics Austria, **Migration & Integration: Zahlen, Daten, Indikatoren 2017**, Wien, 2017, s. 27.

¹⁴⁷ Office For National Statistics, **Population of The UK By Country of Birth And Nationality (2016)**, UK, 2017.

¹⁴⁸ OECD, **International Migration Outlook 2017**, s. 301.

¹⁴⁹ United States Census Bureau, 2016 American Community Survey 1 Year Estimates, 2016, <https://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?src=bkmk> (30 Eylül 2017).

¹⁵⁰ Aaron Erlich, "Tajikistan: From Refugee Sender To Labor Exporter", **Migration Policy Institute**, <http://www.migrationpolicy.org/article/tajikistan-refugee-sender-labor-exporter> (10 Eylül 2017).

¹⁵¹ IOM, **Afghanistan: Migration Profile**, s. 101.

yılların başlarında Afganistan'daki silahlı çatışmaların artmasıyla Kunduz bölgesindeki 100.000'den fazla Afgan vatandaşı yerinden edilmiş ve bunların birçoğu Tacikistan'ın Afganistan sınırına yakın olan dağlara kaçmıştır. 10.000'in üzerinde Afgan bu dönemde Tacikistan'a sığınmaya çalışmış ancak bölgede devriye gezen Rus silahlı kuvvetleri ve Tacik otoritesi bu göçmenlere bölgedeki istikrarsızlıktan dolayı izin vermemiştir. Sonuç olarak 10.000'den fazla Afgan Panj Nehri'ndeki kumsal bölgede bir tarafta Tacikistan sınırında Rus silahlı kuvvetleri, diğer tarafta Afgan sınırındaki Taliban arasında mahsur kalmışlardır¹⁵². Geçmişte genellikle Afganistan'ın kuzeyindeki Tacikler ve Özbekler sığınma arayışındayken, Afganistan'daki güvenlik probleminin artması Helmand, Kandahar ve Kâbil şehirlerindeki birçok Afgan'ı göç etmeye zorlamıştır. 2008 yılında 1.300'ün üzerinde Afganistanlı, Tacikistan'da sığınma talebinde bulunmuştur. 2009 yılında bu sayı neredeyse iki katına çıkmıştır. Bu büyük artışın sebeplerinden en önemlisi Pakistan sınırındaki silahlı çatışmalar ve yenilenen saldırılardır¹⁵³. 2002 yılında Tacikistan'da göçmen yasası değiştirilmiştir. Bu yasa 1951 Cenevre Sözleşmesi ile uyumsuzluk göstermektedir. Yasanın çıkması ile göçmenler ülke içerisinde serbest hareket edemez duruma gelmişlerdir¹⁵⁴.

Afgan göçmenlerin legal ya da illegal olarak buldukları bir diğer ülke Hindistan'dır. Sadece aslen Tibet, Sri Lanka ve Tamil vatandaşı gibi belli göçmen grupları doğrudan Hindistan devleti tarafından desteklenmektedir. Irak, Afganistan ve Somali gibi ülkelerden gelen göçmenlere BMMYK tarafından mülteci statüsü belirleme prosedürü uygulanmaktadır. Bu sebeple göçmenlerin New Delhi'de bulunan BMMYK ofisine başvurmaları halinde gerekli değerlendirmeler yapılmaktadır¹⁵⁵.

Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan'a ait sığınma başvuruları net olarak bilinmemektedir. Ancak UNHCR verilerine göre 2002-2008 yılları arasında Türkmenistan'dan 510, Özbekistan'dan 325, Kırgızistan'dan 114, Kazakistan'dan 77, Rusya'dan 420 Afgan göçmen UNHCR'nin desteği ile ülkelerine geri dönmüşlerdir. Bu

¹⁵² Erlich, 2006.

¹⁵³ IOM, **Afghanistan: Migration Profile**, s. 102.

¹⁵⁴ Erlich, 2006.

¹⁵⁵ Daniel Naujoks, "Emigration, Immigration and Diaspora Relations in India", **Migration Policy Institute**, <http://www.migrationpolicy.org/article/emigration-immigration-and-diaspora-relations-india> (12 Eylül 2017).

ülkelerin yanı sıra Gürcistan, Ukrayna, Malezya, Endonezya gibi ülkelerden de Afganistan'a UNHCR desteği ile geri dönüşler gerçekleşmiştir¹⁵⁶. IOM verilerine göre de 2010 yılında Rusya'da kayıtlı Afgan sayısının 4.939 kişi olduğu görülmektedir¹⁵⁷. 2016 yılına ait OECD raporunda 788 Afgan'ın Rusya'da sığınma talebinde bulunduğu belirtilmiştir¹⁵⁸.

Avrupa ülkelerinde sığınma talebi için uygulanan prosedürler diğer ülkelerden farklılık göstermektedir. Dublin Sözleşmesi'ne istinaden kullanılan EURODAC sistemi ile AB ülkelerinde mültecilerin parmak izleri alınıp sisteme veri girişleri yapılmaktadır. Böylelikle mültecilerin bir AB ülkesinden diğer bir AB ülkesine gitmeleri halinde geldikleri ülkede alınan parmak izi ve kimlik bilgileri kolaylıkla tespit edilebilmektedir. Afgan göçmenler Avrupa'daki hedef ülkelerine geçebilmek için ağırlıklı olarak Central Mediterranean (Orta Akdeniz), Eastern Mediterranean (Doğu Akdeniz) ya da Western Balkan (Batı Balkan) rotalarını kullanmaktadırlar. 2016 yılında Türkiye'nin AB ile olan anlaşması ve akabinde Balkan göç yollarının kapanması sonucunda Orta Akdeniz, Avrupa'ya ana giriş kapısı haline dönüşmüştür. Bu rotalardan Afganistanlıların da çok kullandıkları Doğu Akdeniz rotası üzerinden Ege denizi yoluyla Yunanistan'a ve Orta Akdeniz rotası üzerinden İtalya'ya ulaşmaktadırlar. İtalya ve Yunanistan'a illegal olarak giren göçmenler genellikle ikinci bir rotayı takip ederek Almanya başta olmak üzere ekonomik koşulların daha üst düzeyde olduğu diğer AB ülkelerine doğru hareket etmektedirler. Bu durum Avrupa Birliği'nde milyonlarca insanın belgesiz seyahat etmesine, dolaşmasına sebebiyet vermektedir. 2015 yılında Afgan göçmenlerin Doğu Akdeniz rotasını kullanarak Avrupa'ya gerçekleştirdikleri tespit edilen illegal geçiş sayısı 213.635 olup, Batı Balkan rotası üzerinden Avrupa'ya gerçekleştirdikleri illegal geçiş sayısı ise 53.237'dir¹⁵⁹. 2016 yılında ise Doğu Akdeniz rotasından Afganistanlıların gerçekleştirdiği illegal geçiş sayısı 43.120 olup, Batı Balkan rotası üzerinden 10.620, Arnavutluk'tan Yunanistan'a (dairesele rota) 45'tir¹⁶⁰. EUROSTAT verilerinde 2013-2016 yılları arasında Avrupa Birliği ülkelerinde yakalanan kaçak Afgan göçmen sayısının

¹⁵⁶ IOM, **Afghanistan: Migration Profile**, s. 122-123.

¹⁵⁷ IOM, **Afghanistan: Migration Profile**, s. 59.

¹⁵⁸ OECD, **International Migration Outlook 2017**, s. 291.

¹⁵⁹ FRONTEX, **Risk Analysis For 2016**, Poland, 2016, s. 17.

¹⁶⁰ FRONTEX, **Risk Analysis For 2017**, Poland, 2017, s. 19.

toplamda 856.060 kişi olduğu ifade edilmektedir. Afgan göçmenler Yunanistan'ı tercih hususunda üst sıralarda yer alırken, İtalya konusunda daha alt sıralarda yer almaktadırlar. 2017 yılının başlarında İtalya'ya illegal yolla giriş yapan 1.900'den fazla göçmenin Irak uyruklu oldukları belirtilmiştir¹⁶¹.

Yunanistan, Doğu Akdeniz rotasını izleyen göçmenler için batıya açılan ilk kapı niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla Yunanistan'da göçmen yoğunluğu oldukça fazladır. Kos, Midilli, Sakız Adası başta olmak üzere Yunanistan'a ait birçok adada kamplar içerisinde Afganistanlı göçmenlerle birlikte Suriye ve Pakistan gibi ülkelerden gelen göçmenler yaşamaktadır. Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın verilerine göre 2017 yılının Ocak ayından Eylül ayına kadar Ege denizinde 11.615 kaçak göçmen yakalanmıştır¹⁶². İlegal yollarla Yunanistan'a geçen göçmen sayısı Suriye'deki savaş sebebiyle artmıştır. 2013 yılının Haziran ayı ve 2017 yılının Ağustos ayları arasında Yunanistan'da sığınma talebinde bulunan 115.558 kişinin %11.8'inin Afgan göçmenlerden oluştuğu görülmektedir. Aynı tarihler arasında sığınma talep eden ülkeler arasında Afganistan üçüncü sırada yer almaktadır. Sığınma başvurusunun kabul oranının %50'nin üzerinde olduğu görülmekle birlikte, Afganistan, başvurusu kabul edilen ülkeler sıralamasında sekizinci sırada yer almaktadır¹⁶³. 2010 yılının Mayıs ayından 2013 yılının Şubat ayına kadar 3.842 Afgan göçmen, gönüllü geri dönüş kapsamında başvuru yapmış ve başvuru yapanlar arasından 1.406 kişi başarılı bir şekilde ülkesine geri dönmüştür¹⁶⁴. 2017 yılının ilk altı ayında Türkiye'den Yunanistan'a deniz yolu ile illegal giriş yapan 9.286 göçmenin %6'sı Afgan göçmenlerden oluşmaktadır¹⁶⁵.

Almanya özellikle ekonomi, sanayi alanlarındaki gelişmişliği ve iş olanakları nedeniyle Afgan göçmenlerin yoğun olarak tercih ettiği ülkelerdendir. Sovyetlerin

¹⁶¹ UNHCR, **Desperate Journeys: Refugees And Migrants Entering And Crossing Europe Via The Mediterranean And Western Balkan Routes**, January-June 2017, s. 3.

¹⁶² Sahil Güvenlik Komutanlığı, 2017 Yılı Ege Denizi Düzensiz Göç İstatistikleri, 2017, http://www.sahilguvenlik.gov.tr/baskanliklar/harekat/faaliyet_istatistikleri/duzensiz_goc_istatistikleri_eg_e.html (17 Eylül 2017).

¹⁶³ Hellenic Republic, Ministry of Migration Policy, **Statistical Data**, 2017, http://asylo.gov.gr/en/?page_id=110 (17 Eylül 2017).

¹⁶⁴ Angeliki Dimitriadi, "Migration From Afghanistan To Third Countries And Greece", **Hellenic Foundation For European And Foreign Policy (ELIAMEP)**, Athens, 2013, s. 25.

¹⁶⁵ UNHCR, **Desperate Journeys: Refugees And Migrants Entering And Crossing Europe Via The Mediterranean And Western Balkan Routes**, s. 3.

Afganistan'ı işgal etmesinden önce Almanya'da Afganlar genellikle iş ya da eğitim amaçlı yaşamışlardır. Almanya'ya Afganistan'dan gelen ilk göç dalgasında Sovyetler'in baskıcı rejiminden kaçan okumuş, eğitilmiş kesim ve öğrencilerle birlikte öğretmenler de yer almıştır.¹⁶⁶ 2015 yılında resmi rakamlara göre Almanya'ya 85.000 Afgan giriş yapmıştır¹⁶⁷. 2015 yılında Almanya için sığınma başvurusu yapan Afgan sayısı 31.902 olup, 2016 yılında bu sayı 127.892 kişiye yükselmiştir¹⁶⁸.

İsveç, Afgan göçmenlerin tercih ettiği bir diğer ülkedir. 2017 yılının Eylül ayına kadar 1.171 Afgan, İsveç'te sığınma talebinde bulunmuştur¹⁶⁹. 2015 yılında ülkeye giren Afgan göçmen sayısı ise 3.400'dür¹⁷⁰.

Avusturya'da 2015 yılında 25.563, 2016 yılında ise 11.794 Afgan sığınmacının bulunduğu görülmektedir¹⁷¹. 2015 yılında 189, 2016 yılında da 593 Afgan göçmenin Avusturya'dan geri dönüşü sağlanmıştır¹⁷².

2015 yılında İngiltere'de 2.261 Afgan sığınmaya başvurmuştur. 2016 yılında yapılan sığınma başvurusu ise 2.341'dir¹⁷³. İngiltere'de Afgan göçmen nüfusunun çoğunluğu Londra'da yaşamaktadır. Ancak Glasgow, Bradford, Manchester gibi şehirlerde de küçük Afgan grupları yaşamaktadır¹⁷⁴.

ABD'de 2015 yılında 298 Afgan sığınma talebinde bulunmuştur¹⁷⁵. 169 kişinin sığınma talebi kabul edilmiştir. Resmi kaynaklara göre 2006-2015 yılları arasında 5765 Afgan ABD'ye giriş yapmıştır¹⁷⁶.

¹⁶⁶ IOM, **Afghanistan: Migration Profile**, s. 64.

¹⁶⁷ OECD, **International Migration Outlook 2017**, s. 258.

¹⁶⁸ Bundesamt Für Migration Und Flüchtlinge, **Asylgeschäftsstatistik Für Den Monat Dezember 2015**, Deutschland, 2016, s. 1; Bundesamt Für Migration Und Flüchtlinge, **Asylgeschäftsstatistik Für Den Monat Dezember 2016**, Deutschland, 2016, s. 1.

¹⁶⁹ Migrationsverket, **Applications For Asylum Received 2017**, Sweden, 2017, s. 2.

¹⁷⁰ OECD, **International Migration Outlook 2017**, s. 268.

¹⁷¹ Statistik Austria, **Migration & Integration: Zahlen, Daten, Indikatoren 2017**, s. 37.

¹⁷² IOM, **Assisted Voluntary Return And Reintegration From Austria: Statistical Overview 2016**, Vienna, 2016.

¹⁷³ Office For National Statistics, **Asylum**, 2017, <https://www.gov.uk/government/publications/immigration-statistics-october-to-december-2016/asylum> (23 Eylül 2017).

¹⁷⁴ IOM, **Afghanistan: Migration Profile**, s. 68.

¹⁷⁵ UNHCR, **Statistical Yearbook 2015**, Geneva, 2017, s. 67.

¹⁷⁶ U.S. Department of Homeland Security, **Refugees & Asylees 2015 Data Tables**, 2016, <https://www.dhs.gov/immigration-statistics/refugees-asylees> (24 Eylül 2017).

Belçika’da 2013 yılında 1.675, 2014 yılında 2.330, 2015 yılında 8.310 Afgan sığınma talebinde bulunmuştur¹⁷⁷. 2016 yılında ise sığınma başvuru sayısının 2.767 olduğu görülmektedir. 2016 yılındaki verilere göre Afganistan, sığınma talebinde bulunan ülkeler arasında birinci sırada yer almıştır¹⁷⁸.

2015 yılında Finlandiya’da sığınma talep eden Afgan sayısı 5.214’tür. 2016 yılında Finlandiya’da 5.651 kişi sığınma başvurusunda bulunmuştur. 1.247 kişi ile Irak birinci sırada, 757 kişi ile Afganistan ikinci sırada yer almıştır. 2015 yılında Afgan uyruklu olup sığınmaya başvuran refakatsiz çocukların sayısı 1.915; 2016 yılında ise 109’dur¹⁷⁹. 2016 yılında illegal kalan 88 Afgan tespit edilmiştir. Aynı yıl illegal yolla ülkeye girişi sağlanmaya çalışılan Afgan sayısı 15’tir¹⁸⁰.

2015 yılında 2.331 Afgan Danimarka’da sığınma talebinde bulunmuştur¹⁸¹. 2006-2015 yılları arasında 54 Afgan Danimarka’dan geri gönderilmiştir¹⁸².

Fransa’da 2015 yılında 2.122 Afgan sığınma talebinde bulunmuştur¹⁸³. 2016 yılında yapılan başvuru sayısı 5.646’dır¹⁸⁴.

Hollanda’da Afgan göçmenlere ait başvuru sayısı 2016 yılında 1.447’dir. Afgan göçmenler 2016 yılında Hollanda’da sığınma başvurusu yapan ülkeler arasında beşinci sırada yer almıştır. İlk sırada ise Suriye yer almaktadır. 2017 yılının Ağustos ayına kadar yapılan başvuru sayısı ise 648’dir. Afgan göçmenlerin 2017 ait sığınma başvurularında ülke bazında yedinci sırada yer aldığı görülmektedir¹⁸⁵.

Macaristan’ın göçmenlerin en çok tercih ettiği ülkelerden birisi olması, göçmenler için refah seviyesinin daha yüksek olduğuna inanılan Almanya, İsveç ve Avusturya gibi

¹⁷⁷ European Commission, **Country Factsheet: Belgium 2016**, Belgium, 2017, s. 4.

¹⁷⁸ CGVS, **Asylum Statistics 2016**, Brussel, 2017, s. 3.

¹⁷⁹ The Finnish Immigration Service, **Key Figures On Immigration 2016**, Helsinki, 2017, s. 18-19.

¹⁸⁰ A.g.r., s. 27.

¹⁸¹ The Danish Immigration Service, **Statistical Overview Migration And Asylum 2015**, Denmark, 2016, s. 12

¹⁸² The Danish Immigration Service, **Statistical Overview Migration And Asylum 2015**, s. 30.

¹⁸³ OECD, **International Migration Outlook 2017**, s. 281.

¹⁸⁴ Direction Générale Des Étrangers En France, **L’essentiel De L’immigration Les Demandes D’asile**, France, 2017, s. 2.

¹⁸⁵ IND, **Asylum Trends (Monthly Report On Asylum Applications in The Netherlands August 2017)**, Den Haag, 2017, s. 5.

ülkelerle komşu olmasından ileri gelmektedir. Macaristan daha batıya ulaşmak için geçiş mahiyeti taşımaktadır. Macaristan, göçmen akınları ile mücadele edebilmek için Sırbistan sınırına tel örgü çektirmiştir. Bu husus göç rotasında değişikliğe neden olmuş, Macaristan'dan Avrupa'nın içlerine geçemeyen göçmenler Hırvatistan'a yönelmişlerdir. Macaristan 2017 yılında yeni bir göç akınına karşı Sırbistan sınırına ikinci tel örgüyü çekmiştir. Çıkardıkları yeni bir kanunla sığınmaya başvuran sığınmacıların başvuruları sonuçlanıncaya kadar kamplardan çıkışlarının ve serbest dolaşımın yasaklandığı bilgisi basında da yer almıştır. Bu kanun insan hakları savunucuları tarafından fazlasıyla eleştirilmiştir. 2015 yılında 46.227, 2016 yılında 11.052 Afgan göçmen Macaristan'da sığınma başvurusunda bulunmuştur.¹⁸⁶ 2015 yılında 13, 2016 yılında 11 Afgan göçmen Macaristan'da vatandaşlık hakkı elde etmiştir¹⁸⁷.

Norveç'te 2015 yılında sığınma başvurusunda bulunan Afgan göçmen sayısı 6.916'dır. AB ülkelerinin göçmenlere yönelik uyguladığı politika ve bazı sınırların kapatılması 2015 yılından sonra Norveç'te yapılan sığınma başvurularının sayısını azaltmıştır. 2016 yılında Norveç'te sığınma başvurusunda bulunan Afgan sığınmacı sayısı 373'e inmiştir¹⁸⁸. Norveç'te Suriyeli göçmenlerden sonra en fazla sığınma başvurusu yapanlar Afgan göçmenlerdir.

Afgan göçmenlerin tercih ettiği diğer bir ülke olan Kanada'da 2015 yılında 623 Afgan sığınma talebinde bulunmuş olup, 465 kişinin bu talebi kabul edilmiştir¹⁸⁹. 2017 yılının Ocak- Haziran aylarında ise 310 Afgan sığınma talebinde bulunmuştur. Bu başvurulardan 187'si kabul edilmiştir¹⁹⁰.

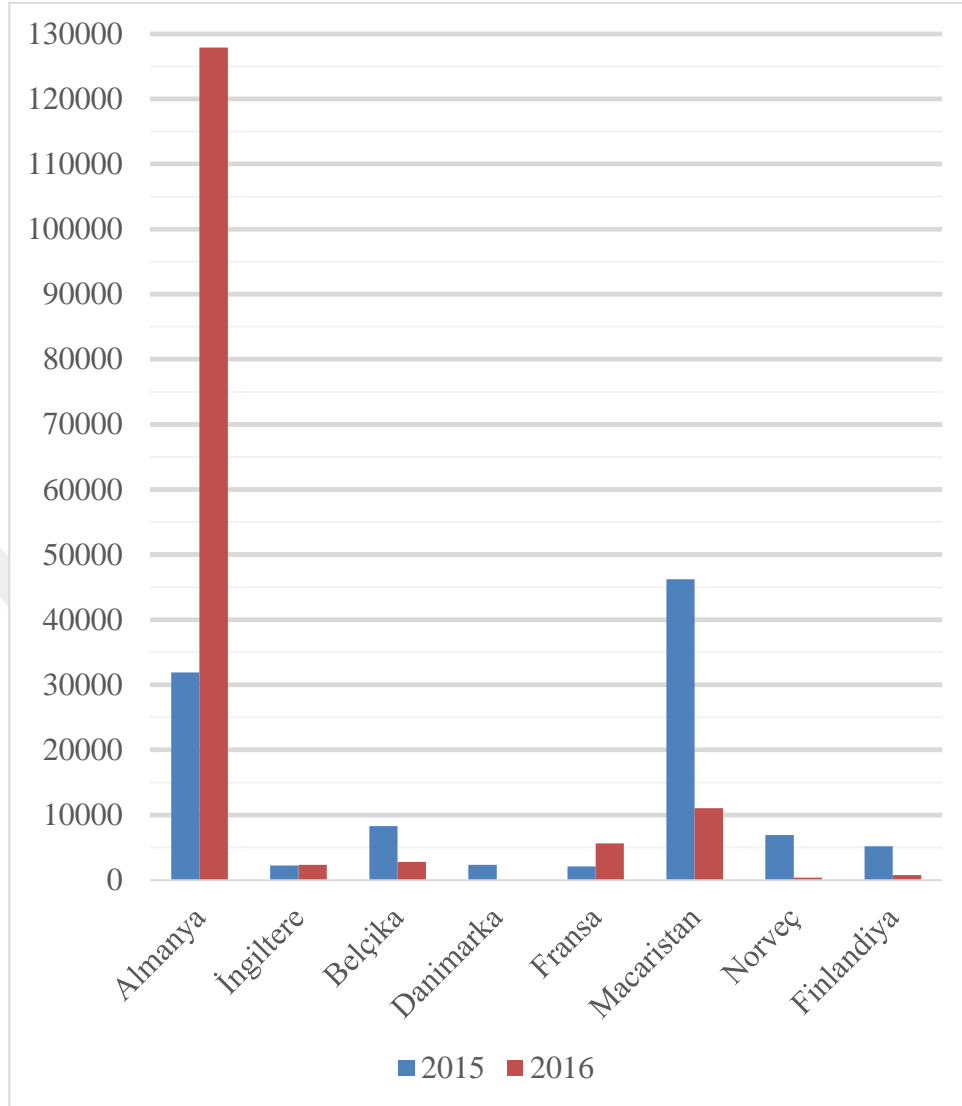
¹⁸⁶ Hungarian Central Statistical office, Asylum Seekers Arrived In Hungary By Citizenship (2000-2016), 2017, https://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/i_wnvn002b.html (25 Eylül 2017).

¹⁸⁷ Hungarian Central Statistical Office, People Naturalized In Hungary By Country of Previous Citizenship (2000-2016), 2017, https://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/i_wnvn007b.html (25 Eylül 2017).

¹⁸⁸ OECD, **International Migration Outlook 2017**, s. 288.

¹⁸⁹ Immigration And Refugee Board of Canada, Refugee Protection Claims (New System) By Country of Alleged Persecution- 2016, <http://www.irb-cisr.gc.ca/Eng/RefClaDem/stats/Pages/RPDStat2016.aspx> (30 Eylül 2017).

¹⁹⁰ Immigration And Refugee Board of Canada, Refugee Protection Claims (New System) By Country of Alleged Persecution- 2017, <http://www.irb-cisr.gc.ca/Eng/RefClaDem/stats/Pages/RPDStat2017.aspx> (30 Eylül 2017).

Grafik 1: Bazı Avrupa Ülkelerinde 2015 ve 2016 Yıllarında Sığınma Talebinde Bulunan Afgan Göçmenler

2.2. Afgan Göçmenler ve Türkiye

Türkiye ile Afganistan'ın ilişkisi çok eski tarihlere dayanmaktadır. Bu ilişki elbette Afganistan'ın Orta Asya'ya çok yakın bir coğrafya olmasından kaynaklanmaktadır. Kurtuluş savaşı döneminde ve sonrasında da Türkiye ile Afganistan arasında siyasî ilişkiler devam etmiştir. ABD önderliğinde hareket eden NATO ordularının Afganistan'a gelişi, NATO ordularına Türkiye'nin de destek vermesi ile 2001 yılından bu döneme kadar Afganistan- Türkiye arasındaki ilişkiler iyice ilerlemiştir. Siyasî ilişkilerin yanı sıra Afganistan'da çok sayıda Türk kökenli kişilerin yaşaması Türkiye- Afganistan arasındaki ilişkiyi daha farklı bir boyuta taşımıştır.

2.2.1.Afganistan'dan Türkiye'ye Olan Göçün Tarihsel Boyutu

İran ve Pakistan'ın yanı sıra Türkiye de Afgan göçmenler için bir sığınma ülkesi olmuştur. Türkiye, Afganistan'dan Pakistan'a kaçan ve kamplara yerleşen Afgan göçmenler için tüm imkânlarını seferber etmiştir. 22-27 Kasım 1981 tarihleri arasında dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Pakistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret esnasında Peşaver'de yer alan mülteci kampları gezilmiş, böylelikle kamplarda yaşayan ve Türk soylu olan Türkmen, Kazak, Kırgız ve Özbekler'in yaşadıkları sorunlar gündeme gelmeye başlamıştır. Aynı yıl Türk soylu göçmenler Türkiye'nin Pakistan'da bulunan büyükelçiliğine sığınma başvurusunda bulunmuşlardır¹⁹¹.

Dönemin mevcut (2510 sayılı) iskân yasası göçmenlerin Türkiye'ye getirilmesi için uygun olmadığından, 1982 yılında 2641 sayılı "Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'ye Kabulü ve İskâna Dair Kanun" çıkarılmıştır.¹⁹² Kenan Evren'in Pakistan'a gerçekleştirmiş olduğu ziyaret ve Türk soyluların Türkiye'ye kabulü ile ilgili belgenin de imzalanmasının akabinde süreç başlamıştır. Yasayla ilgili çalışmalarda göçmenlerin ülkeye getirilmelerinin yanı sıra iskânları, vatandaşlığa geçirilmeleri, eğitimleri ve çalışma hayatına entegre edilmeleri ile ilgili gerekli kararlar da alınmıştır. Yasa kapsamında değerlendirilecek kişilerin tespiti, geçici heyet tarafından yapılmıştır. Göçmenlerin Türkiye'ye getirilmesi askeri ve sivil uçaklar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Getirilen kişilerin iskân planının yanı sıra üretim zincirine dâhil edilmelerine özellikle dikkat edilmiştir. Özbeklerin ticaretle ilgili faaliyetlerinden, Kırgızlar'ın hayvancılıkla ilgili uğraşlarından ve Türkmenler'in halıcılık, el işçiliği kollarına ait işçilik özelliklerinden faydalanılmıştır. Yine bu kişiler için Türkçe kursları teşkil edilmiştir¹⁹³. Türk kökenli Afgan göçmenlerin ülke içerisinde yerleştirme işlemleri yapılırken ülkelerinde yaşadıkları bölgelerin iklim ve coğrafi özellikleri, aile ve akraba ilişkileri dikkate alınmış; böylelikle Türkiye'ye daha rahat uyum sağlamaları hedeflenmiştir. Bu kişiler için öncelikle geçici iskân yerleri tayin edilmiştir. Sivas,

¹⁹¹ Emrullah Öztürk, "Türk Asıllı Afgan Mültecilerin 12 Eylül Döneminde İskân Ve İstihdamı", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2014, s. 71.

¹⁹² Yıldız Akpolat ve Diğerleri, **Türkiye'nin Doğu Sınırı: Ağrı ve Erzurum'da Göçmenler ve Göç Süreçleri**, London: Transnational Press London, 2019, s. 44.

¹⁹³ Emrullah Öztürk, s. 122.

Kırşehir, Tokat, Gaziantep, Hatay, Urfa, Diyarbakır, Van, Malatya Türk kökenli Afgan göçmenlerin yerleştirildiği geçici iskân şehirleridir¹⁹⁴. Daha sonra bu yerler kesin iskân yerlerine dönüştürülmüştür. Ancak bazı göçmenler özellikle elinde bir zanaatı bulunmayanlar yerleştirildikleri yerleri bırakarak daha fazla maddi gelir elde etmek için büyük şehirlere göç etmişlerdir. İstanbul- Zeytinburnu, iskân edildikleri yerden gelip buraya yerleşen göçmenlerle ilgili bir örnek niteliğindedir. Zeytinburnu ilçesi gerek mezkûr dönemde gelen Türk kökenli Afgan göçmenler için gerekse daha sonraki dönemlerde Afganistan'dan gelen diğer göçmenler için bir cazibe merkezi haline dönüşmüştür. Bu durumun gelişmesinde dericilik gibi iş kollarının varlığının bu ilçede fazla olmasının yanı sıra akrabalık bağları ve ulusötesi sosyal ağaların etkisi de çok büyüktür.¹⁹⁵ Bugün hala Afganistan'dan göç eden göçmenler yaşamak için ya da diğer ülkelere geçmek için Türkiye'ye gelmektedirler.

2.2.2. Türkiye'ye Giriş Yapan Afgan Göçmenlerin Günümüzdeki Durumları

Türkiye ile Afganistan komşu ülkeler olmamalarına rağmen Türkiye'nin Avrupa'ya geçiş kapısı özelliği taşıması ve yaşam şartlarının daha iyi olması sebebiyle Türkiye'ye legal ya da illegal olarak sayısız Afgan giriş yapmaktadır. Türkiye transit ülke konumundayken zamanla hedef ülke haline gelmiştir.¹⁹⁶ Hatta Avrupa ülkelerine geçmek üzere Türkiye'ye gelen bazı göçmenlerin bir süre sonra Avrupa'ya geçmekten vazgeçerek Türkiye'de yaşamaya devam ettikleri görülmektedir. Afgan göçmenler için de aynı durumdan bahsetmek doğru olacaktır. Bu hususun gelişmesinde en büyük etmenler arasında şüphesiz din, kültürel etkileşim, ekonomik gelişmişlik ve maddi kazanç büyük öneme sahiptir.

Türkiye'ye coğrafi açıdan bakıldığında en dağlık ve kontrolü güç olan sınırın 560 km. uzunluğundaki İran sınırı olduğu görülmektedir. Kontrolün zor olması yasadışı geçiş oranlarını arttırmaktadır. Dolayısı ile İran- Türkiye sınırı, yasadışı göçün yoğun yaşandığı

¹⁹⁴ Emrullah Öztürk, s. 93.

¹⁹⁵ Yasemin Çakırer Özservet, "İstanbul Zeytinburnu İlçesi'nde Afgan Türklerinin Ulusötesi Kentleşme Ağlarının Analizi", **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, (2013), s. 171-172.

¹⁹⁶ İbrahim Sirkeci ve M. Murat Yüceşahin, "Türkiye'de Göç Çalışmaları", **Göç Dergisi**, C.1, Sayı.1, (2014), s. 3.

bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bölgedeki iklim şartları ve coğrafi özellikler halkın yerleşim şekilleri ve sosyo-ekonomik yapılarına da etki etmektedir. Bu sebeple bahse konu olan bölgede yasadışı geçişlerin yanı sıra kaçakçılık faaliyetleri de yüksektir.¹⁹⁷ Afrika ve Orta Doğu'dan gelen göçmenler, güvenlik güçlerine yakalanma korkusunun yanı sıra ağır iklim şartları ile de mücadele etmek zorundadırlar. Nitekim 2017 yılının Şubat ayında Afganistan, Pakistan ve Somali'den gelip saatlerce karda yürümek zorunda kalan göçmenlerin Ağrı Dağı'nda kaçakçılar tarafından ölüme terkedildiği, 1 kişinin öldüğü, 29 kişinin tedavi altına alındığı ve bu kişilerden bazılarının el ve ayak parmaklarının kesildiği haberi basında yer almıştır¹⁹⁸.

Doğu sınırında kaçak geçişlerin yoğun yaşandığı bazı ilçeler ve köyler şunlardır:

Yüksekova (Onbaşılar, Kısıklı, Güldalı, Çobanpınar, Esendere); Aralık (Tarlabası ve Gökay Jandarma karakolu civarı); Başkale (Öncüler, Albayrak, Kocaköy, Koçdağı, Kızılcı, Böğrübek, Bilgeç, Kaşkol, Güvendik, Güleçler, Özpınar); Doğubeyazıt (Güngören, Bölücek, Sarıçavuş, Yiğityatağı, Gürbulak); Şemdinli (Derecik, Çatalkaya, Kayalar, Korgan, Alan); Çaldıran (Üçgözler, Uzunyel mezarları, Çubuklu, Gülizar, Sarıçimen, Tendürek Dağı, Soğuksu, Yücelen, Temrenli, Baydoğan); Saray (Turanköy, Sırmı, Koçbaşı, Kurucan, Karahisar, Keçikayası); Özalp (Aşağıkoçkiran, Yukarıtulgalı).¹⁹⁹ Türkiye-İran sınırını kullanan göçmenler belli alanlarda toplanmaktadırlar. Bu alanlar onlar için merkez özelliği taşımaktadır. İran'da Hoy, Salmas, Urumiye ve Maku; Türkiye'de Van, Doğubeyazıt ve Yüksekova kaçak göçmenler için toplanma merkezleridir²⁰⁰.

Afganlar doğu sınırından, İran üzerinden kaçak yollarla Türkiye'ye giriş yapmaktadırlar. Afganlar için vize almak zor bir süreç olarak gözükmektedir. Bunun temelinde vize almak için belli prosedürlerin bulunması ve maddi yetersizlik yer

¹⁹⁷ Fikret Birdişli ve Merve Gören, "Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Türkiye- İran Arasında Göç ve Sınır Güvenliği", **İran Çalışmaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, (2017), s. 25.

¹⁹⁸ *Pakistanlı 17 yaşındaki genç donarak öldü*, 2017, <http://www.milliyet.com.tr/pakistanli-17-yasindaki-genc-donarak-erzurum-yerelhaber-1857248/> (16 Ekim 2017).

¹⁹⁹ Orhan Deniz, "Türkiye'nin Doğu Sınırında Yasadışı Geçişler", Özlen Çelebi, Saime Özçürümez, Şirin Türkay (Ed.), **İltica, Uluslararası Göç Ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem Ve Politika** içinde (177-193), Ankara: BMMYK, 2001, s. 187.

²⁰⁰ A.g.m., s. 193.

almaktadır. Böylelikle resmi yolla gelemeyen Afganlar kaçakçılarla temasa geçerek illegal girişe yönelmektedirler. Legal yolla gelen Afganlar için oturma izni alma seçeneği mümkünken, illegal yolla giren Afgan göçmenler için resmi şekilde kalmak adına tek yol uluslararası korumaya başvurma olarak görülmektedir.

2014-2018 yılları arasında Türkiye’de ikamet izni ile yaşayan ve eğitim gören Afganlar’a ait sayısal veriler Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 1
Türkiye’de Yaşayan Afganlar’a Ait Sayısal Veriler (2014 Yılı)

Muhtelif Sebeplerle İkamet Alan Afganlar	Öğrenim Sebepli İkamet İzni İle Bulunan Afganlar	Türkiye’de Eğitim Gören Afganlar (YÖK)	Türkiye’de Eğitim Gören Afganlar (MEB)
26.079	3.645	3.672	6.440

Kaynak: GİGM, Göç Politika Ve Projeleri Dairesi, Başkanlığı, **2014 Türkiye Göç Raporu**, Ankara, 2016.

Tablo 2
Türkiye’de Yaşayan Afganlar’a Ait Sayısal Veriler (2015 Yılı)

Kısa Dönem İkamet İzni İle Bulunan Afganlar	Türkiye’de Eğitim Gören Afganlar (YÖK)	Türkiye’de Eğitim Gören Afganlar (MEB)
7.632	4.509	6.109

Kaynak: GİGM, Göç Politika Ve Projeleri Dairesi, Başkanlığı, **2015 Türkiye Göç Raporu**, Ankara, 2016.

Tablo 3
Türkiye’de Yaşayan Afganlar’a Ait Sayısal Veriler (2016 Yılı)

Kısa Dönem İkamet İzni İle Bulunan Afganlar	Öğrenci İkameti İzni İle Bulunan Afganlar	Türkiye’de Eğitim Gören Afganlar (YÖK)	Türkiye’de Eğitim Gören Afganlar (MEB)
17.742	3.803	5.316	12.782

Kaynak: GİGM, Göç Politika Ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, **2016 Türkiye Göç Raporu**, Ankara, 2017.

Tablo 4
Türkiye’de Yaşayan Afganlar’a Ait Sayısal Veriler (2017 Yılı)

Türkiye’de İkamet İzni İle Kalan Afganlar	Kısa Dönem İkamet İzni İle Bulunan Afganlar	Öğrenci İkameti İzni İle Bulunan Afganlar
30.241	24.211	4.067

GİGM, İstatistikler (İkamet İzinleri), http://www.goc.gov.tr/icerik6/ikamet-izinleri_363_378_4709_icerik (8 Şubat 2018).

Tablo 5
Türkiye’de Yaşayan Afganlar’a Ait Sayısal Veriler (2018 Yılı)

Türkiye’de İkamet İzni İle Kalan Afganlar	Kısa Dönem İkamet İzni İle Bulunan Afganlar	Öğrenci İkameti İzni İle Bulunan Afganlar
39.283	31.664	4.601

GİGM, İstatistikler (İkamet İzinleri), http://www.goc.gov.tr/icerik6/ikamet-izinleri_363_378_4709_icerik (20 Mart 2019).

Türkiye’ye illegal yolla giren ve yakalanan Afgan sayısı da oldukça fazladır. Afganistan’dan Türkiye’ye, Türkiye’den Avrupa’ya uzanan geniş kaçakçılık ağı ile binlerce Afgan hedefledikleri ülkelere ulaşmaktadırlar. Hatta Türkiye’ye illegal yollarla giren bazı Afganlar zamanla göçmen kaçakçılığı zincirine dâhil olmuşlardır. 2013 yılında yakalanan 794 kaçakçının 9’unun Afganistan vatandaşı olduğu tespit edilmiştir²⁰¹. Türkiye’de yakalanan diğer kaçakçıların arasında Afganistan’ın yanı sıra Suriye, Pakistan, Güney Amerika ve Afrika ülkelerinden kişiler de yer almaktadır²⁰².

2013-2018 yılları arasında Türkiye’de yakalanan kaçak Afgan göçmenlere ait sayılar Tablo 6’da verilmiştir.

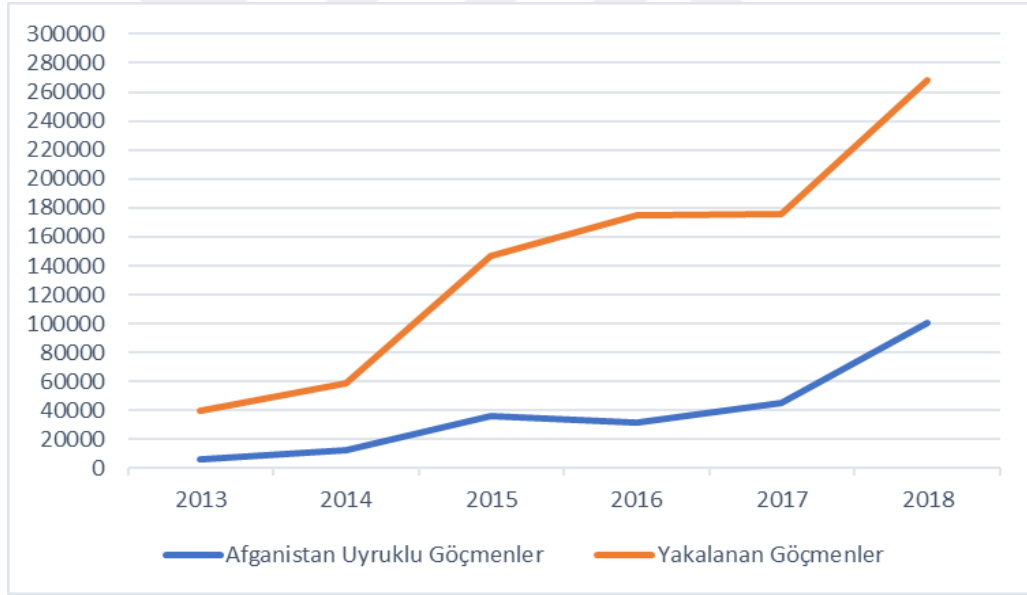
²⁰¹ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç Politika Ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, **2013 Türkiye Göç Raporu**, Ankara, 2015, s. 59.

²⁰² Burak Kılıç, **Türkiye’de İnsan Avı: Kaçak**, 1.Basım, İstanbul: Elhamra Yayınları, 2016, s. 78.

Tablo 6
Yıllara Göre Türkiye’de Yakalanan Kaçak Afgan Göçmenler

Yıl	Yakalanan Göçmenler (Genel)	Afganistan Uyruklu Göçmenler
2013	39.890	5.991
2014	58.647	12.248
2015	146.485	35.921
2016	174.466	31.360
2017	175.752	45.259
2018	268.003	100.841

Kaynak: Türkiye Göç Raporu (2013-2014-2015-2016); GİGM, İstatistikler (Düzensiz Göç), http://www.goc.gov.tr/icerik6/duzensiz-goc_363_378_4710_icerik (8 Mart 2019).

Grafik 2: Türkiye’de Yakalanan Kaçak Afgan Göçmenlerin Yıllara Göre Dağılımı

Türkiye’ye Avrupa dışından legal ya da illegal yollarla gelen yabancılar, uluslararası korumaya başvurarak kabul edildikleri takdirde üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalma hakkına sahiptirler. İl Göç İdaresi Müdürlükleri’nde uluslararası korumaya kaydının akabinde “uluslararası koruma başvuru sahibi” olarak adlandırılan bu kişilerle yapılan mülakatın sonucunda olumlu olarak

değerlendirilenlere statü verilmektedir. Bir şehre yerleştirilen sığınmacı, belli yükümlülükleri yerine getirmek kaydıyla Türkiye’de yaşamaktadır. Yapılan mülakatlar sonucunda olumsuz olarak değerlendirilen kişilerin makul sürede itiraz etmeleri ya da Türkiye’den çıkmış yapmaları gerekmektedir. Legal ya da illegal yollarla gelen Afganlar da Türkiye’de yoğun olarak uluslararası korumaya başvurumaktadırlar. Başvurusu kabul edilen Afganlar devlet tarafından kendilerine verilen kimlik kartı ile Türkiye’de yaşama, eğitim görme, sağlıktan faydalanma gibi haklara sahiptirler. Ancak uluslararası koruma, Afgan sığınmacılar için üçüncü ülkeye çıkışlar açısından Türkiye’de uzun süre bekleme manasına da gelmektedir. BMMYK’nın mülteci belirleme statüsünü askıya alma gibi bazı uygulamaları Afgan sığınmacıların sorun yaşamalarına neden olmuştur. Bu durum Afgan sığınmacıların Türkiye’de bekleme sürelerinin artmasını da beraberinde getirmiştir. Afgan sığınmacılar, askıya alınma ve uzun bekleyişlere istinaden zaman zaman eylemler yapmışlardır. Bunlardan birtanesi 14 Nisan 2014 tarihinde Ankara’da BMMYK binasının önünde gerçekleşmiştir. Çok sayıda Afgan, günlerce süren oturma eylemi, ağız dikme eylemi ve ölüm orucu gibi eylemlerde bulunmuşlardır²⁰³.

Türkiye’de 2015-2018 yılları arasında uluslararası korumaya başvuran Afgan sayısı Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7
Türkiye’de Uluslararası Korumaya Başvuran Afgan Göçmenler

Yıl	Türkiye’de Uluslararası Korumaya Başvuran Yabancılar (Genel)	Türkiye’de Uluslararası Korumaya Başvuran Afganlar
2015	64.232	11.405
2016	66.167	21.445
2017	112.415	31.148
2018	114.537	37.854

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç Politika Ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, **2016 Türkiye Göç Raporu**, Ankara, 2017.; GİGM, İstatistikler (Uluslararası Koruma), http://www.goc.gov.tr/icerik6/uluslararası-koruma_363_378_4712_icerik (8 Mart 2019).

²⁰³ *Afgan mülteciler Ankara’da ağızları dikili adalet bekliyor*, 2014, <http://www.milliyet.com.tr/amp/afgan-multeciler-ankara-da-gundem-1888599/> (23 Ekim 2017).

2.2.3. 18 Mart 2016 Tarihli Türkiye- AB Zirvesi'nde Alınan Kararların Afgan Göçmenlere Etkisi

Geri kabul anlaşmaları taraf ülkelerin topraklarında illegal olarak yaşayan vatandaşları ya da kendi ülkeleri üzerinden diğer ülkelere illegal olarak geçen üçüncü ülke vatandaşlarını kabul etme koşulunu içermektedir. Geri kabul anlaşmaları düzensiz göç için önem arz etmektedir. Geri kabul ile düzensiz göçmenlerin insan onuruna yakışır şekilde geri gönderilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye 2001-2016 yılları arasında çeşitli ülkelerle geri kabul anlaşması imzalamıştır. Bu ülkeler Suriye, Norveç, Yunanistan, Kosova, Yemen, Kırgızistan, Bosna Hersek, Romanya, Ukrayna, Nijerya, Pakistan, Karadağ, Rusya, Belarus, AB, Moldova'dır.²⁰⁴

Geri kabul anlaşmaları arasında Türkiye açısından en önemli olanlardan birisi şüphesiz 16 Aralık 2013 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma'dır. Bu anlaşma ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının AB ülkelerine vizesiz seyahat etmesini sağlayacak Vize Serbestisi Diyalogu da başlamıştır. 18 Mart 2016 tarihli Türkiye-AB Zirvesi'nde ise 20 Mart 2016 tarihinden itibaren Türkiye üzerinden Yunan adalarına geçen tüm yeni düzensiz göçmenlerin iadesi kararı alınmıştır. Aynı zamanda korunmaya muhtaç gruplara yönelik BM kriterleri göz önüne alınarak Türkiye'ye iade edilen her bir Suriyeli için Türkiye'den bir diğer Suriye uyruklu göçmenin Avrupa'ya yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye'den AB'ye yasadışı göçün engellenmesi için tedbir alınacak, bunun için gerekirse komşu devletlerle işbirliği yapılacaktır. Anlaşmanın imzalanmasına müteakip 4 Nisan 2016-31 Aralık 2016 tarihleri arasında toplamda 800 göçmenin Türkiye'ye iadesi yapılmıştır. İade edilen yabancılardan 75 göçmenin Afganistan uyruklu olduğu görülmektedir.²⁰⁵ Uzun vadede bakıldığında bu anlaşmanın Afgan göçmenler için sıkıntılara neden olacağı öngörülmektedir. Afganistan- Türkiye arasında bir geri kabul anlaşması bulunmamasıyla birlikte AB'ye daha iyi bir yaşam beklentisi ve sığınma ümidiyle zor koşullar altında illegal olarak girmiş Afganlar'ın Türkiye'ye iadesi ve sonrasındaki süreçler bu göçmenlerin mağduriyetlerini arttırmaktadır. Çünkü Afgan

²⁰⁴ Nuray Ekşi, "18 Mart 2016 Tarihli AB- Türkiye Zirvesi Bildirisinin Hukuki Niteliği", **CONRESS-İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, (2017), s. 50.

²⁰⁵ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç Politika Ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, **2016 Türkiye Göç Raporu**, Ankara, 2017, s. 62.

göçmenlerin arasında Afganistan dışında (İran, Pakistan gibi) doğmuş kişiler de bulunmaktadır. Afganistan'ı hiç görmemiş olan bu kişilerin Afganistan'a geri dönüp yeni bir hayat kurmaları mümkün gözükmemektedir. Öte yandan hâlâ devam eden Taliban sorunu, işsizlik ve can güvenliği ile ilgili problemler, bir şekilde Afganistan'dan çıkarak hedef ülkelere varmış olan, ancak ülkesine geri gönderilen Afgan göçmenleri daha fazla çaresizliğe itmektir. Afgan göçmenler AB'ye ulaşmak için Yunanistan güzergâhı haricinde farklı geçiş yolları arayışı içerisine girmektedirler. Bu açıdan değerlendirildiğinde Bulgaristan, Romanya ve İtalya'ya ulaşabilmek adına Marmara, Karadeniz ve Akdeniz rotalarının daha fazla önem kazandığı göze çarpmaktadır.²⁰⁶

²⁰⁶ *Göçmen rotası değişti, yeni tarife 5 bin dolar*, 2016, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1222201-gocmen-rotasi-degisti-yeni-tarife-5-bin-dolar> (28 Ekim 2017).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AFGANİSTAN- İRAN GÖÇ İLİŞKİSİ

3.1. İran Hakkında Genel Bilgiler

İranlılar'a ait ilk bilgiler MÖ. 9.yy'a ait Asur kaynaklarında yer almaktadır. Hint-Avrupa kavimlerinden olup Orta Doğu'ya göç eden Medler imparatorluk kurup sınırlarını genişlettikten sonra Persleri kendi egemenlikleri altına alarak Asurlulara karşı bir ittifak oluşturmuşlardır. Perslerin soyundan gelen diğer birçok krallık gibi Medler'e bağlı olarak varlıklarını sürdüren Ahameniler, II. Kyros döneminde güçlenerek Medlere karşı ayaklanma başlatmışlardır. II. Kyros Med ülkesini bir eyaleti haline dönüştürmüştür. Daha sonra tahtı ele geçiren Darius da devlet yapısında büyük reformlar gerçekleştirmiştir. Ancak M.Ö. 331'de İskender ile yaptıkları savaşta yenilen Ahamenişler, tarih sahnesinden silinmişlerdir. İskenderi'nin ölümünde sonra İskender'in imparatorluğu kumandanları tarafından bölüştürülmüştür. İran'ı Selevkos almıştır. Ancak Parthia eyaletinde Parni kabilesinin reisi Arsakes, Seleukoslara karşı ayaklanmış, diğer kabileleri de bir araya toplayarak Part İmparatorluğu'nu kurmuştur²⁰⁷. Romalılarla uzun süre mücadele eden Part İmparatorluğu giderek zayıflamıştır. Fars eyaletinin mahalli hükümdarlarından biri olan Sasan, 226 yılında Sasani İmparatorluğu'nu kurmuştur. Fakat Sasaniler İslam ordularına karşı yenilmiş ve yıkılmıştır. Böylelikle İran topraklarında önce Emeviler sonra da Abbasiler hüküm sürmüştür. Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'in İsfahan'ı alıp, Bağdat'a girerek Büveyhi hakimiyetini yıkmasının ardından İran coğrafyası tek bir devletin sınırları dahilinde birleşmiştir. Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının akabinde İran'da siyasî hakimiyet küçük hanedanlıklara geçmiştir. Safevilerle birlikte İran, coğrafi açıdan siyasî bir kimlik elde edebilmiştir. Kaçarlar döneminde de bu durum kuvvetlenmiştir. 1925 yılında Rıza Şah Pehlevi kendisini şah ilan etmiş ve Kaçarlar dönemi de kapanarak Pehlevi dönemi başlamıştır²⁰⁸. 1979 yılında ise Ayetullah Humeyni önderliğinde İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur.

²⁰⁷ Esko Naskali, "İran", *DİA*, C.22., İstanbul: İSAM, 2000, s. 394.

²⁰⁸ İsmail Safa Üstün, "İran", *DİA*, C.22., İstanbul: İSAM, 2000, s. 402.

İran 1.643.000 kilometrekarelik yüzölçümü ve 80 milyonluk nüfusuyla ekonomik ve siyasî açıdan önemli ülkelerdendir. Başkenti Tahran olan İran, Orta Asya, Hazar Denizi Havzası ve Orta Doğu'nun tam ortasında yer almaktadır. İran konumu gereği enerji kaynaklarının ana merkezindedir. Bu durum İran'ı jeopolitik açıdan da önemli hale getirmektedir. İran'ın komşu ülkeleri Türkiye, Afganistan, Pakistan, Irak, Azerbaycan, Nahçıvan, Ermenistan ve Türkmenistan'dır. İran'da Fars kökenlilerinin yanı sıra Türk, Arap, Belûci, Ermeni gibi farklı etnik kökenli gruplar da yaşamaktadır. Farslardan sonra en büyük nüfusa Azeriler sahiptir. Resmi dili Farsça'dır. Para birimi İran riyalidir. İran Anayasası'nda devletin resmi dininin İslam, mezhebin ise Şii olduğu belirtilmiştir. İran'ın kendisine özgü bir yönetim yapısı bulunmaktadır. Ayetullah Humeyni'nin velâyet-i fakih teorisini temel alan 1979 tarihli İran Anayasası'nda velî fakih geniş yetkilere sahiptir. İran'da siyasî partiler bulunmamaktadır²⁰⁹. İran siyasî sistem bakımından demokrasi-teokrazi birleşimi bir devlettir. Yönetimin başında ulemeden bir Rehber yer almaktadır. Rehberin en temel görevi İran'ın ve İslam'ın çıkarlarının korunmasını sağlamaktır. Rehberle birlikte bir ulema konseyi bulunmaktadır. İran'da Cumhurbaşkanlığı, meclis ve bakanlıklar gibi modern kurumlar da bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı ve Meclis seçimleri düzenli olarak ve tayin edilen tarihlerde yapılmaktadır. İran'ın dış politikasını devrim ideolojisi belirlemektedir²¹⁰. İran'da Zerdüştlük, Hıristiyanlık ve Yahudilik dinine mensup kişiler bulunmakla birlikte bu üç azınlık din İran devleti tarafından resmen tanınmıştır. Bunların haricinde İran'da Bahaî ve Ehl-i Hak olarak adlandırılan dinî azınlıklar da yaşamaktadır.

3.2. Afganların İran'a Yönelik Göçleri

Afganların İran'a yönelik büyük göçleri yaklaşık kırk yıllık bir süreci kapsamaktadır. İran'ın Afganistan'a komşu ülke olması kitlesel göç hareketlerinin İran'a doğru gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir. Afganistan'dan İran'a olan göçleri dört dönemde incelemek doğru olacaktır. Çünkü bu dört dönemde Afganistan'da büyük siyasî çatışmalar yaşanmıştır. Buna paralel olarak İran'a ve Pakistan'a yönelik göçler de artmıştır. Afganların 1979 yılından önce İran'a işçi göçmen olarak, ziyaret ya da ticaret

²⁰⁹ Üstün, s. 404.

²¹⁰ Ünal Gündoğan, "Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme", **Orta Doğu Analiz**, Cilt.3, Sayı.29, (Mayıs 2011), s. 97.

amacıyla geldikleri bilinmektedir.²¹¹ Ancak 1979-1989 yıllarını kapsayan SSCB dönemi ve akabinde etnik gruplar arasında yaşanan anlaşmazlıklar sebebiyle başlayan iç savaş yıllarında Afgan halkı kurtuluşu yine İran'a göç etmekte bulunmuştur²¹². Bu tarihler arasında yaşanan göçler İran'a yönelik ilk kitlesel ya da bireysel göçler olarak değerlendirilebilir. Sovyetlerin Afganistan'da bulunduğu yıllarda ve Sovyetlerin geri çekilmesi ile birlikte başlayan iç çatışma yıllarında (Mücahitler dönemine kadar) İran'da bulunan kayıtlı Afgan sayısı Tablo 8'de verildiği gibidir.

Tablo 8
1980-1991 Yılları Arasında İran'da Yaşayan Kayıtlı Afgan Sayısı

Yıl	Sayı
1980	200.000
1981	500.000
1982	800.000
1983	1.200.000
1984	1.500.000
1985	1.800.000
1986	2.000.000
1987	2.221.000
1988	2.700.000
1989	2.900.000
1990	2.940.000
1991	3.000.000

Kaynak: UNHCR, Afghan Refugee Statistics, 10 Sep 2001, <https://reliefweb.int/report/afghanistan/unhcr-afghan-refugee-statistics-10-sep-2001> (31 Ekim 2017).

²¹¹ Fariba Adelkhah ve Zuzanna Olszwska, "The Iranian Afghans", *Iranian Studies*, Vol.40, No.2, (April 2007), s. 140.

²¹² Hossein Mahmoudian, "Muhâceret-i Afganhâ Be Îrân: Tegyîr Der Vijegîhây-i İktisâdî, İctimâî ve Cem'iyetî ve İntibâk Bâ Câ'me-i Maksad", *Nâme-i Encümen-i Cem'iyetşnasî-i Îrân*, Sayı.6, (1386), s. 48.

Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinden sonra Afganistan'da bulunan kavimler birbirlerinden bağımsız halde Sovyet Rusya'ya karşı mücadele etmişlerdir. Zamanla bu kişiler kendi aralarında parti kurmaya başlamışlardır. Sovyetlerin çekilmesi ile birlikte bu Mücahit grupları arasında siyasî çekişmeler meydana gelmeye başlamıştır. Bu çekişmeler zaten her anlamda zor durumda olan Afganistan'ı iyice çıkmaza sokmuştur. Dolayısı ile bu dönemde de çok sayıda göç hareketleri meydana gelmiştir. Mücahitlerin iktidarı ele geçirdiği 1992 yılından 1996 yılına kadar olan dönem İran'a yönelik ikinci göç hareketlerinin yaşandığı dönem olarak nitelendirilebilir. Aynı dönemlerden itibaren İran ve Pakistan hükümetlerinin desteği ile Afganistan'a geri dönüşler de yaşanmıştır. Ancak bahse konu yıllar arasında halihazırda Afganistan'da yaşayan kişilerle birlikte yeniden yerleştirmesi yapılan kişiler de Afganistan'dan çıkmaya başlamışlardır²¹³. Tablo 9'da Afganistan'da Mücahitlerin yönetimde olduğu dönemde İran'daki kayıtlı Afgan nüfusu verilmiştir.

Tablo 9
1992-1995 Yılları Arasında İran'da Yaşayan Kayıtlı Afgan Sayısı

Yıl	Sayı
1992	2.900.000
1993	2.700.000
1994	1.850.000
1995	1.623.000

Kaynak:UNHCR, Afghan Refugee Statistics, 10 Sep 2001, <https://reliefweb.int/report/afghanistan/unhcr-afghan-refugee-statistics-10-sep-2001> (31 Ekim 2017).

Taliban'ın 1996 yılında yönetimi ele geçirmesi ile birlikte İran'a yönelik üçüncü göç dalgası yaşanmaya başlamıştır. Taliban'ın İslamî kuralları sert şekilde yorumlaması ülke içerisinde büyük karışıklıklara sebebiyet verdiği gibi göçü de arttırmıştır.²¹⁴ Taliban'ın hala Afganistan'da çoğu bölgede etkinliğini koruması bugün dahi, Afganların ülke

²¹³ Leila Jazayery, "The Migration- Development Nexus: Afghanistan Case Study", **International Migration**, Vol.40, No.5, (2002), s. 232.

²¹⁴ Mitra Naseh ve Diğerleri, "Repatriation of Afghan Refugees From Iran: A Shelter Profile Study", **Journal of International Humanitarian Action**, Vol.3, No.1, (2018), s. 2.

içerisinde yer değiştirmelerine ya da diğer ÷lkelere göç etmelerine neden olmaktadır. Taliban döneminde İran’da bulunan kayıtlı Afgan nüfusu Tablo10’da verildiği gibidir.

Tablo 10
1996-2000 Yılları Arasında İran’da Yaşayan Kayıtlı Afgan Sayısı

Yıl	Sayı
1996	1.420.000
1997	1.400.000
1998	1.400.000
1999	1.400.000
2000	1.326.000

Kaynak:UNHCR, Afghan Refugee Statistics, 10 Sep 2001, <https://reliefweb.int/report/afghanistan/unhcr-afghan-refugee-statistics-10-sep-2001> (01 Kasım 2017).

2001 yılında ABD’nin müdahalesinden sonra yeni kurulan hükümetle Afganistan’da bir devlet inşası yolunda atılan adımlar beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Terör olaylarının bastırılması hususunda askerî müdahalelereler yetersiz kalmıştır. Mevcut güvenlik sorunu, ekonomik ve siyasî sorunlar çözülememiştir. Dolayısı ile Afganistan göç veren ÷lke olmaya devam etmiştir.²¹⁵ 2001 yılında ABD’nin Afganistan’a olan müdahalesi ile İran’a yönelik gerçekleşen göçleri dördüncü göç dalgası olarak adlandırmak mümkündür. Günümüzde ise İran’a yönelik Afgan göçü hâlâ devam etmektedir. Ancak gönüllü geri dönüş programı ile azalmalar da meydana gelmiştir. DAİŞ’in ortaya çıkması göçlerin devamlılığında bir diğer etken olarak gör÷lmektedir.²¹⁶ Tablo 11’de 2001-2015 yılları arasında İran’da yaşayan kayıtlı Afganlar’a ait sayılar verilmiştir.

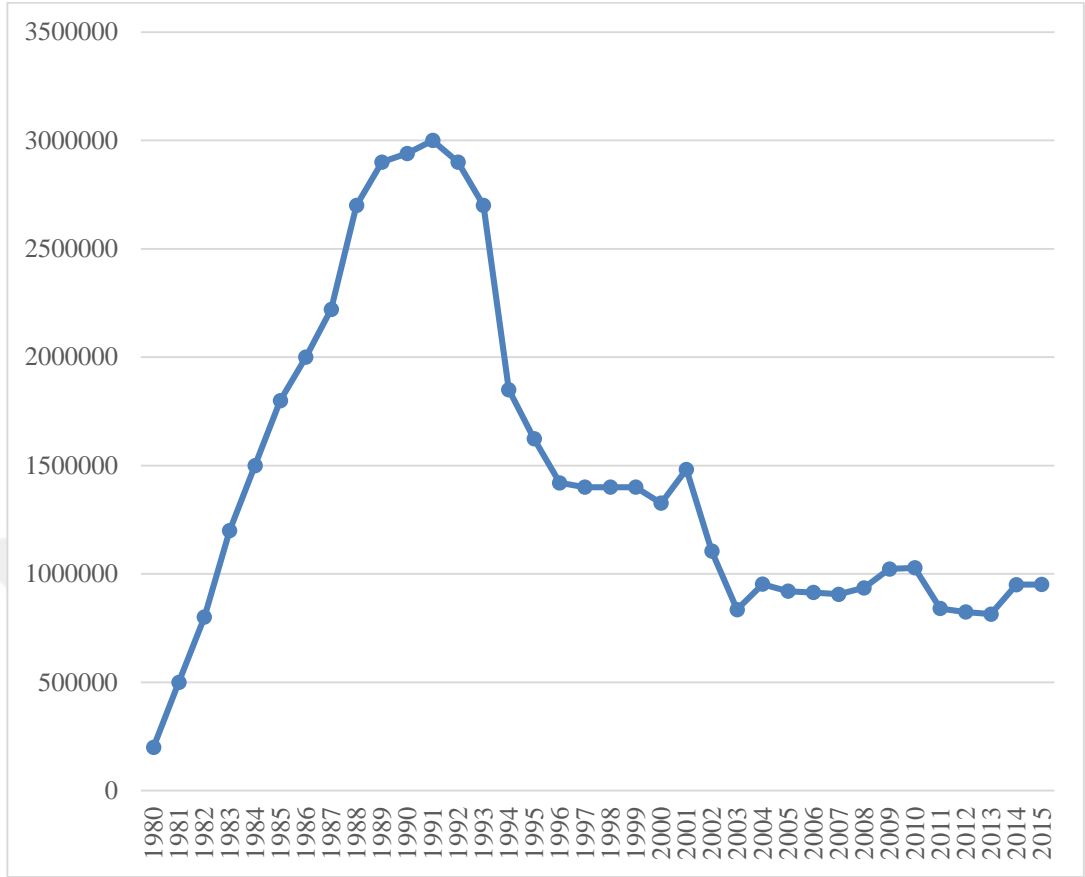
²¹⁵ Fatemeh Sadeghi, “Devlet-i İran ve Muhacirin-i Afgan: Tegyîr-i Siyaset u Tehevvûl-i Hüvviyet”, **Mecelle-yi Goftogu**, Sayı.50, (1386), s. 8.

²¹⁶ *İran Üzerinden Türkiye’ye Geçen Afgan Göçmenlerin Sayısı Neden Arttı?*, 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43668567> (20 Mayıs 2018).

Tablo 11
2001-2015 Yılları Arasında İnan'da Yaşayan Kayıtlı Afgan Sayısı

Yıl	Sayı
2001	1.482.000
2002	1.104.900
2003	834.700
2004	952.802
2005	920.248
2006	914.260
2007	906.071
2008	935.595
2009	1.022.494
2010	1.027.577
2011	840.451
2012	824.087
2013	814.015
2014	950.000
2015	951.142

Kaynak:UNHCR, Afghan Refugee Statistics, 10 Sep 2001, <https://reliefweb.int/report/afghanistan/unhcr-afghan-refugee-statistics-10-sep-2001> (01 Kasım 2017); UNHCR, **Statistical Year Book 2003**, Geneva, 2006, s. 88.; UNHCR, **Statistical Yearbook 2013**, Geneva, 2014,s. 96.;UNHCR, **Statistical Yearbook 2014**, Geneva, 2015, s.30;UNHCR, **Statistical Yearbook 2015**, s. 29; IOM, **Afghanistan: Migration Profile**, s. 99.

Grafik 3: İran’da Kayıtlı Afganların Yıllara Göre Dağılımı

3.3. İran’ın Afgan Mültecilere Yönelik Uygulamaları

İran 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin çalışma şartları, sosyal yardımlaşma ve işe, sosyal güvenlik, ikamet yerinin seçilmesi ve özgürce seyahat etme ile ilgili olan 17, 23, 24 ve 26 numaraları maddelerini tavsiye niteliğinde kabul etmiştir. İran devleti 1963 yılında da mültecilerle ilgili yönetmeliği yürürlüğe koymuştur²¹⁷. 2000 yılına ait Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Kanunu’nda Madde 180’e göre de “Yabancı Uyruklular Düzenleme ve Yürütme Kurulu” kurulmuştur²¹⁸. 180. Maddenin uygulanması için oluşturulan yönetmelikte 1963 tarihli Mülteciler Yönetmeliği ile ilgili yetkilerin Daimi Komite’ye aktarıldığı ifade edilmiştir²¹⁹. 180. Madde ile ilgili uygulama yönetmeliğinde Mülteci, Âvâre, Muhâcir ve Pasaport Sahibi kavramlarına ait tanımlamalar yapılmıştır.

²¹⁷ *Âyinnâme-i Penâhendegân*, (t.y.) <http://atba.ostb.ir/?part=menu&inc=menu&id=71> (29 Kasım 2017).

²¹⁸ *Metn-i Madde-i 180 Kânûn-i Bernâme-i Sevvom-i Tovse’e*, <http://atba.ostb.ir/?part=menu&inc=menu&id=69> (29 Kasım 2017).

²¹⁹ *Âyinnâme-i İcrâyi-i Madde-i 180 Kânûn-i Bernâme-i Sevvom-i Tovse’e*, (t.y.) <http://atba.ostb.ir/?part=menu&inc=menu&id=70> (29 Kasım 2017).

İran devleti mülteci olarak nitelendirdikleri kişilere bu statülerini gösteren ve üç ayda bir uzatılan resmî ikamet belgesi vermektedir. Yine yönetmeliğe göre mülteciler sağlık hakkı başta olmak üzere diğer sosyal haklardan faydalanabilmektedirler.

İran devleti SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile birlikte ülkelerine gelen Afgan göçmenleri "muhacir" olarak nitelendirmiştir. Pakistan devleti ise kendisini "ensar" olarak görmüştür²²⁰. İki ülke de din kardeşlerini komünist hükümetin baskısından korumayı dinî bir görev olarak saymıştır. İran, Irakla yaptığı savaş boyunca ezilen kişilerin birlik ve beraberlik içerisinde olmalarının ne denli önemli olduğunu vurgulamış ve mezhep birliği sebebiyle özellikle Şii Afgan göçmenlerin ülkeye kabulüne ayrıca önem vermiştir²²¹. İran, Sovyetler döneminde gelen Afganlara bazı ayrıcalıklar tanımış ve kamp alanları haricinde şehirlerde de yaşamalarına izin vermiştir. 1973 yılından sonra petrodolar artışı ile birlikte özellikle madencilik, inşaat, tuğla yapımı gibi alanlarda ucuz iş gücüne ihtiyaç duyulması ve son olarak 1979 yılında gerçekleşen islamî devrim, İran'da Afganlara yönelik uygulanacak politikada belirleyici rol üstlenmiştir. "İslamiyette sınır yoktur" diyen İran'ın siyasî ve dinî lideri Humeyni'nin döneminde İran devleti Afganistan'a açık kapı politikası (*open door policy*) uygulamış ve 1980'li yıllarda gelen Afgan göçmenlere ikamet kartı vermiştir. Bu kartla Afgan göçmenler sağlık, eğitim gibi haklarla birlikte çeşitli yardımlarından faydalanmışlardır. Ayrıca aynı yıllarda Afganlar'a çalışma hakkı da tanınmıştır²²². Ancak Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesinden sonra İran'a yönelik göçlerin devam etmesi, İran devriminin sonraki yıllarında özellikle gençler arasında işsizlik sorununun ortaya çıkması, Afgan göçmenlerle ilgili yaşanan sosyal sorunlar, İran'ın göçmenlere yönelik tutumunun değişmesine neden olmuştur. Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi ile birlikte 1992 yılında UNHCR, İran ve Afganistan arasında yapılan üçlü anlaşma ile Afganistan'a yoğun şekilde geri dönüşler başlamıştır²²³. 1992-1994 yılları arasında, Afganlara İran'da kalma hakkı tanıyan mavi kartların çoğu geri alınmıştır. 1995 yılında İran hükümeti İran dışına tek yönlü seyahat etme kapsamında yer değiştirme ya da yeniden yerleştirmeye yönelik LP (*Laissez-Passer*)

²²⁰ Maliha Safri, "The Transformation of The Afghan Refugee: 1979-2009", **The Middle East Journal**, Vol.65, No.4, (Autumn 2011), s. 588.

²²¹ Hisae Nakanishi, İbrahim Sirkeci ve Hatem Cabbarlı, **Sorunlu Bölgelerde Göç (Migration in Conflict Areas)**, Ankara: Global Strateji Enstitüsü, 2008, s. 15.

²²² Povey, s.242.

²²³ Adelhah ve Olszewska, s. 143.

dokümanlarını hazırlamıştır²²⁴. Afgan göçmenlerden bazıları Afganistan'a geri dönmüşlerdir. Geri kalanı da yenilenmeyen, bir ay süreyle geçerli geçici izin belgesi almışlardır. Ancak bu geçici belgeler bazı önemli durumlarda, ciddi bir fiyat karşılığında tek seferde yalnızca bir ay süreyle yenilenmiştir²²⁵. Daha sonrasında ise İran devleti geçici belgelerin geçerlilik süresini 1996 yılına kadar uzatmıştır. 1996 yılından sonra gelen Afgan göçmenlerin çok az kısmının yasal kalış izni aldığı ifade edilmektedir. Özellikle Mezar-ı Şerif'in Taliban'ın eline geçmesiyle birlikte İran'a kaçan Afgan göçmenlerin bir kısmının geçici kart alabildikleri ifade edilmektedir²²⁶.

ABD'nin Afganistan'a girişinin ardından Afganistan'da yeni bir hükümetin kurulması, Afganlara yönelik uygulanan geri gönderme siyasetini hızlandırmıştır. Bu yolla İran'da Afgan göçmenlerin yol açtığı iktisadi soruların giderilmesi planlanmıştır²²⁷. Son yıllarda Afgan göçmenlerin ekonomik göçmen haline dönüşmeye başlamaları, İran'ın Afgan göçmenlere yönelik siyasetinin değişmesinde de etkili olmuştur²²⁸. İran devleti 2001 yılında iki ülke arasındaki kapıların kapatıldığını duyurmuştur.

2003 yılına gelindiğinde İran yeni bir düzenlemeye geçiş yapmıştır. "Âmâyeş" olarak adlandırılan bu düzenlemeyle birlikte 1980'li ve 1990'lı yıllarda oturma hakkı verilmiş Afgan göçmenler tekrar kaydedilmiştir. 2003 yılından sonra gelenlerin büyük çoğunluğunun bu düzenlemeye dâhil edilmediği ifade edilmektedir²²⁹. İran'ın yabancılar ve göçmenlerle ilgili işlerinden sorumlu bürosu BAFIA (Bureau For Aliens & Foreign Immigrants Affairs) tarafından yürütülen Âmâyeş ile geçici ikamet kartı verilen Afgan göçmenlerin İran'daki demografik yapılarına dair bilgi de elde edilmiştir. 2005 yılına ait verilere göre İran'da Afgan göçmenler arasında %47'lik oranla Şii Hazaralar en büyük nüfusa sahiptir. %30 ile Tacikler ikinci sırada yer almaktadır. Peştunlar % 13'lük bir nüfusa sahiptir. Türkmenler, Özbekler ve diğer etnik gruba ait Afgan göçmenler ise

²²⁴ Mohammad Jalal Abbasi Shavazi ve Diğerleri, "Return To Afghanistan?: A Study of Afghans In Zahedan, Islamic Republic of Iran", **Afghanistan Research And Evaluation Unit**, Kabul, 2005, s. 17.

²²⁵ Adelhah ve Olszewska, s. 142.

²²⁶ Nakanishi, Sirkeci ve Cabbarlı, s. 16.

²²⁷ Sadeghi, s. 9.

²²⁸ A.g.m., s. 11.

²²⁹ Human Rights Watch, **Unwelcome Guests: Iran's Violation of Afghan Refugee And Migrant Rights**, USA, 2013, s. 5.

İran’da Afgan göçmen nüfusunun %10’unu oluşturmaktadır²³⁰. Yeni sistemle birlikte kart hamilleri UNHCR tarafından mülteci olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak İranlı yetkililerin bazıları Âmâyeş kartı sahiplerini İran yasalarına göre mülteci olarak tanımlamazken, bazı yetkililer ise mülteci olduklarını ifade etmektedirler. BAFIA ise Âmâyeş kartı sahiplerini fiilen mülteci olarak görmektedir. Kart hamillerinin mülteci olarak tanınması UNHCR için ayrı bir önem teşkil etmektedir. Çünkü Afgan göçmenlerin kayda değer bir sebep olmadan mülteci statülerinin iptal edilmesi bu sistem sayesinde engellenmektedir²³¹.

Âmâyeş sisteminde Afgan mültecilere verilen kartlar pembe, yeşil, kırmızı gibi çeşitli renklere ayrılmıştır. 2005-2006 yıllarında dağıtılan kartlar yeşil renkte olmalarından dolayı “Yeşil Kart” olarak adlandırılmıştır. 2006 yılı ile birlikte açık kırmızı olan ve “Pembe Kart” olarak adlandırılan kartlar dağıtılmıştır. Her bir renk, kartların verilmiş tarihini ve geçerlilik süresini temsil etmektedir²³². Afgan göçmenlere verilen kartların geçerlilik süreleri sistemin ilk yıllarında bir yıldan daha az olacak şekilde dağıtılmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda kartların geçerlilik sürelerinin bir yıla kadar uzatıldığı dönemler de olmuştur. 2017 yılında Âmâyeş sisteminde 12. Planın uygulanmasına geçilmiştir. Ülkenin başkenti olan Tahran şehrinde yaşayan Afgan göçmenler için 23 Eylül 2017-5 Ocak 2018 tarihleri arasında randevu almaları halinde, randevu günlerinde “Kefalet Bürosu” olarak adlandırılan bürolarda işlemlerinin gerçekleştirileceği, verilecek kartların geçerlilik sürelerinin 21 Haziran 2018 tarihinde son bulacağı belirtilmiştir. Âmâyeş 12 kartını almak isteyen kişilerin daha önceden Âmâyeş 11 kartına sahip olmaları gerekmektedir²³³. İran’da Âmâyeş kartı haricinde pasaportla ikamet olarak yaşayan Afganlar da bulunmaktadır. BAFIA’nın Tahran bürosunun yaptığı açıklamada Afganistan Konsolosluğu’ndan pasaport temininin ardından Âmâyeş kartının iptali ile “Tebdîl-i Vaziyet” yani durum değişikliği yapılarak pasaportla ikamet hakkı sağlandığı ifade edilmiştir²³⁴.

²³⁰ Adelhah ve Olszewska, s. 143.

²³¹ Human Rights Watch, **Unwelcome Guests: Iran’s Violation of Afghan Refugee And Migrant Rights**, s.5.

²³² LANDINFO, **Afghan Citizens In Iran**, Norway, 2012, s. 7.

²³³ *İttilâ Resanî-i Kart-ı İkamet-i İtbâ-ı Afgânî*, www.tehran-kart.blogfa.com (01 Aralık 2017).

²³⁴ *İdâre-i Kull-i Umûr-i İtbâ ve Muhâcirîn-i Hâricî (Ustandârî-i Tahrân)*, Porseş ve Pâsûh: Umûr-i Merbût Be İdâre-i Âmâyeş, 2017, http://www.tehranatba.ir/fa/âq-38_110#پرسش-و-جواب (01 Aralık 2017).

İran, Afganların ülkedeki sayılarının tespiti için bir nüfus sayım planı hazırlamıştır. BAFIA'nın sitesinde verilen 1 Mart 2017 tarihli habere göre, geçerli evrakı olmayıp hâlihazırda çocukları okullarda eğitim görenler ve önceden gayriresmî şekilde İran uyruklu biri ile evlenen Afgan uyruklu kişilerin yanı sıra, geçerli belgesi olup, eşi ve çocuğu geçersiz belgeye sahip veya hiçbir resmî belgesi bulunmayan Afgan uyruklu kişilerin randevu almaları gerektiği duyurulmuştur²³⁵.

2010 yılında İran, “Kapsayıcı Düzenleme Planı (*Comprehensive Regularization Plan-CRP*)” adında bir plan hazırlamıştır. Bu plan ile 2012 yılının Haziran ayına kadar kayıtlı olmayan Afgan göçmenlerin yasal bir statü alması hedeflenmiştir. Plan, pasaport sahibi Afganların üç aylık yenilenebilir ikamet vizesi almalarını ve yasal olarak çalışmalarını sağlamıştır. Düzenleme planı aynı zamanda Afgan göçmenlerin İran'a yasal giriş çıkış yapmalarını sağlamıştır²³⁶. Planın asıl amacı kayıtlı olmayan Afgan göçmenleri kaydetmek ve illegal kalan Afgan göçmenlerin sayısını en aza indirmek olmuştur. Ancak düzenleme planına dahil olacak kişilerin pasaport almak için Afgan kimlik kartına ihtiyaç duymaları, kimlik kartı olmayan Afganların Afganistan'da doğdukları yere giderek bu kartı temin etmelerini zaruri kılmıştır. İran'da doğanlar ise anne ve babalarının doğdukları yere gitmek zorunda kalmışlardır. Afganistan'a dönüp kimlik almak, Afganistan'ı hayatı boyunca görmemiş ya da yıllar önce oradan çıkmış insanlar için zorlu bir süreci de beraberinde getirmiştir. Düzenleme planı Afgan devletinin ortaklığı ile oluşturulmadığı için Afganistan devleti, İran'ın belirlediği süreler dahilinde talep edilen resmi işlemleri gerçekleştirilmemiştir. Bu durumun mağduriyetlere sebep olduğu belirtilmektedir. Afganistan'a gidip tüm zorlu süreçleri atlatan ve vizeyi alabilen kişilerin İran'a ait havayolu ile dönmesi şartı koyulmuştur. 2013 yılının Eylül ayında düzenleme planı kapsamında verilen vizelerin bitmesinin ardından Afganistan ile ortak müzakereler sonucunda uzatma yapılmıştır. Vize uzatma işlemi sonraki yıllarda da devam etmiştir.

²³⁵ İdâre-i Kull-i Umûr-i İtbâ ve Muhacirîn-i Hâricî (Ustandârî-i Bûşehr), Terh-i Serşomâri-i İtbâ-i Afgânî, 2017, <http://atba.ostb.ir/?part=news&inc=news&id=533> (13 Aralık 2017).

²³⁶ Human Rights Watch, **Unwelcome Guests: Iran's Violation of Afghan Refugee And Migrant Rights**, ss. 46-49.

3.3.1. Evlilik ve Vatandaşlık

İran'ın medeni kanununda evliliğin ve evlilik yoluyla vatandaşlık kazanmanın nasıl gerçekleşeceği açıkça belirtilmiştir. İran medeni kanunu, Madde 976'ya göre İranlı erkekle evlenen yabancı uyruklu bir kadın İran vatandaşlığı kazanmaktadır. Ancak İran uyruklu bir kadının yabancı bir erkekle evlenmesi doğrudan vatandaşlık hakkı sağlamamaktadır. Yine Madde 976 ve 977'ye göre yabancı uyruklu bir erkekle evliliğin sonucunda doğan çocuk on sekiz yaşına gelene kadar İran'da yaşasa dahi İran vatandaşlığı alamayacağı belirtilmiştir. İran devleti bu durumun sebebini, soyun erkek tarafından devam ettirilmesine bağlamıştır. Dolayısı ile yabancı erkekten doğan çocuk, babası ile aynı vatandaşlığa sahip olarak görülmektedir.²³⁷ Ancak İranlı bir erkeğin yabancı uyruklu bir kadınla evlenmesi sonucunda doğan çocuk ise İran vatandaşı sayılmaktadır. Bununla birlikte İran medeni kanununda Madde 1060'a göre İranlı bir kadının yabancı uyruklu bir erkekle evlenmesi devlet iznine tabidir. Madde 1059'da ise Müslüman bir kişinin gayrimüslim biri ile evlenmesinin caiz olmadığı ifade edilmiştir. Tüm bu hususlar İranlı bir kadının yabancı bir erkekle evlenmesi halinde sorunlar doğurmaktadır.

Farsça bir haber sitesinde yer alan 2017 yılına ait habere göre, BAFIA'nın Horosan şube müdürü Muhammed Acemi, Horosan'da 12.500 İranlı kadının yabancı uyruklu erkeklerle evli olduğunu, bu sayıdan sadece 6.000 kişinin resmi evlilik kaydının bulunduğunu beyan etmiştir. Muhammed Acemi, Horosan'da İranlı kadınla yabancı uyruklu erkeğin resmi ya da İran makamları tarafından onaylanmadan gerçekleşen evliliklerinden doğan 20.000 çocuk olduğunu, bu çocukların çoğunun babasının Afganistan uyruklu olduğunu eklemiştir.²³⁸ İran'ın genelinde ise İranlı kadınlarla Afgan erkekler arasında gerçekleşen 30.000'e yakın resmi, kayıtlı evliliğin mevcut olduğu ifade edilmiştir. İran devletinin 2010 yılına ait verilerine göre İranlı kadınlarla Afganistanlı erkekler arasında gerçekleşen kayıt dışı, yani devlet tarafından onaylanmayan evlilik

²³⁷ Ashraf Zahedi, "Transnational Marriages, Gendered Citizenship, And The Dilemma of Iranian Women Married to Afghan Men", *Iranian Studies*, Vol.40, No.2, (April 2007), s. 229.

²³⁸ *Teşkil-i pervende beray-i penc hezâr ferzend-i hâsıl-ı izdivâc-ı zenân-ı Îrânî ba hâricîha*, 2017, www.irna.ir/fa/News/82747603 (16 Aralık 2017).

sayısı 32.000'den fazladır.²³⁹ Pasaporta ya da ikamet kartına sahip olmadan yaşayan Afgan göçmenlerin resmi evlilik için başvuruda istenen evrakları temin edememeleri sonucunda da kayıt dışı, geleneksel olarak adlandırılan evlilikler gerçekleşmektedir. 1984 yılına kadar İranlı kadınlar yabancı erkeklerle evlilikleri sonucunda doğan çocukları için kimlik kartı alabilmişlerdir. Ancak 1984 yılında bu izin iptal edilmiştir. İranlı anneler bu durumun üstesinden gelebilmek adına çocuklarının babasız olduklarını beyan etmişlerdir. Ancak İran 1990 yılında babasız çocukların İran kimliği edinimleri ile ilgili kanun boşluğunu da doldurmuştur²⁴⁰. Dolayısı ile yabancı erkeklerle evlilik sonucunda doğan çocuklar mağduriyetler yaşamaya başlamışlardır. Çocuklardan bazıları şartları taşımaları halinde ikamet kartı alabilmektedirler. Yabancı erkekle evlilik sonucunda doğan çocuklar İran vatandaşlığına sahip olmadıkları için, vatandaşlığın sağladığı haklardan da faydalanmamaktadırlar. Ancak 2017 yılının Eylül ayında hazırlanan bir kanun tasarısı ile İranlı anneden ve yabancı babadan doğan çocuklara mağduriyetlerinin giderilmesi adına kimlik verilmesi teklif edilmiştir. Bu tasarının bakanlar kurulunca onaylanması halinde yürürlüğe gireceği ifade edilmiştir²⁴¹. 2018 yılının Kasım ayında ise yabancı uyruklu babadan doğan ve on sekiz yaş altı olan çocuklarının annelerinin istemeleri halinde İran vatandaşlığı alabileceklerine dair kanuni düzenlemenin yapıldığı belirtilmiştir²⁴².

3.3.2. Eğitimden Faydalanma

1980'li yıllarda Afganistanlı mültecilere verilen mavi kartlar sayesinde eğitim hizmetlerine ulaşım ücretsiz olarak sağlanmıştır. Ancak 1990'lı yıllarda İran'ın göçmen politikasının değişmesinin ardından eğitim hizmetlerine ulaşım zorlaşmaya başlamıştır. Resmi belgesi ya da kartı olmayan Afganların eğitimlerinde kesintiler meydana gelmiştir²⁴³. Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi gereğince İran'ın kalış şekillerine bakmaksızın tüm göçmen

²³⁹ Human Rights Watch, **Unwelcome Guests: Iran's Violation of Afghan Refugee And Migrant Rights**, s.68.

²⁴⁰ Sarah Pour Rohani ve Sima Pour Rohani, "Afghan Immigrants In Iran And Citizenship", **Journal of Public Administration And Governance**, Vol.4, No.4, (2014), s.25.

²⁴¹ *Hüvviyet-i Îrânî, Hediye-i Devlet Be Kûdekan-ı Dotâbiet-i Kişver*, 2017, <http://www.irna.ir/fa/News/82654411> (16 Aralık 2017).

²⁴² *Lâyihe-i İslâh-ı Kânun-i Te'yîn Teklif-i Tâbi'iyet-i Ferzendân-ı Hâsıl Ez İzdivâc-ı Zenân-ı Îrânî Ba Merdân-ı Hâricî*, 2018, www.dotic.ir/News/View/2115 (16 Aralık 2018).

²⁴³ Human Rights Watch, **Unwelcome Guests: Iran's Violation of Afghan Refugee And Migrant Rights**, s.62.

çocuklara temel eğitimden yararlanma hakkı tanınması gerekmektedir. Âmâyeş doğrultusunda verilen kartlar legal kalış sağladığı için Afgan çocukların okul kayıtlarında gereklidir. Ancak kart sahibi olmak okul kaydı için yeterli gelmemektedir. Okul kayıtları için ücret ödenmesi de gerekmektedir. Her ne kadar bu ücretler devlet tarafından sembolik ya da düşük olarak nitelendirilse de Afgan göçmenlere oldukça ağır gelmektedir. İnsan Hakları Örgütü'nün 2013 yılındaki raporuna göre, Afgan çocukların o yıla ait kayıt parasının 40\$ olduğu belirtilmiştir²⁴⁴. UNHCR fiyatların düşürülmesi hususunda işbirliğinde bulunmuştur. Bununla birlikte çok sayıda Afgan çocuğun okul ücreti yine UNHCR tarafından ödenmiştir. UNHCR desteği ile prefabrik okullar inşa edilmiş ve ders kitaplarının basım ücreti ödenmiştir²⁴⁵. UNHCR desteği ile yürütülen DAFI (Albert Einstein Alman Akademik Mülteci Kuruluşu) programının sağladığı burs desteği ile 1996-2000 yılları arasında 703 Afgan öğrenci İran üniversitelerinde burslu okumuştur. Bu öğrencilere kitap, yurt ve para konusunda destek sağlanmıştır²⁴⁶. Ücretlerin yüksekliği ya da illegal kalış sebebiyle eğitimine devam edemeyen çocuklar küçük yaşlarda iş hayatına dahil olmaktadır.

İran'ın dinî lideri Hamaney sosyal medya üzerinden yaptığı bir paylaşımında, İran'daki okulların Afgan çocukları kaydetmelerinde herhangi bir kısıtlamanın söz konusu olamayacağını vurgulayarak, İran'daki hiçbir Afgan çocuğun ve hatta illegal kalanların dahi eğitim hakkından mahrum kalmaması gerektiğini belirtmiştir. Bunun üzerine İran makamları harekete geçmiştir. 2015-2016 ve 2016-2017 akademik yıllarında İran'da illegal yaşayan 77.000 göçmen çocuğun ilköğretim ve ortaokullara kaydı sağlanmıştır²⁴⁷. 2017 yılında Tahran- Baharistan'da BM'nin de desteğiyle Afgan göçmen çocuklar için "Fâtımiyye" adında on dört sınıflık bir okulun açılışı yapılmıştır.

Kartları olmadığı için okullara kayıt yaptıramayan Afgan çocuklar için iki gayrikanunî yol ortaya çıkmıştır. Resmi kaydı olmayan bazı Afgan aileler devlete kayıtlı olan diğer Afgan ailelerin çocuklarının kartlarını ya da İranlı tanıdıklarının çocuklarının

²⁴⁴ Human Rights Watch, **Unwelcome Guests: Iran's Violation of Afghan Refugee And Migrant Rights**, s.63.

²⁴⁵ Catherine Squire, **Education of Afghan Refugees In The Islamic Republic of Iran**, Tahran: UNESCO Office, 2000, s.9.

²⁴⁶ A.g.r., s.29.

²⁴⁷ UNHCR Factsheet (Iran Factsheet 1 July 2017), 2017, <https://reliefweb.int/report/iran-islamic-republic/unhcr-iran-factsheet-july-2017> (23 Aralık 2017).

doğum belgelerini alarak okullara kayıt yaptırmışlardır. Ancak bu durumda da mezuniyet belgelerinde kullanıcıların yerine kart sahiplerinin ismi yazılı olması eğitim almış olan Afgan çocuk için sorunlara neden olmuştur. Ayrıca Afgan göçmenler eğitim sorununa çözüm üretmek için “Medâris-i Hodgerdân-ı Afgânî” adında vardiyalı eğitim veren ve resmiyete sahip olmayan özerk okullar açmışlardır²⁴⁸. Her ne kadar bu tür okullar İran devletinin okullarına yazılamayan Afgan çocuklar için iyi bir fırsat gibi gözükse de, bu okullarda eğitici konumunda görev yapanlar arasında eğitim seviyesi öğretmenliğe uygun olmayan kişilerin bulunması, eğitimin verildiği yerlerin kiralık evlerden oluşması sebebiyle mekansal eksikliklerin bulunması Afgan çocukların iyi düzeyde bir eğitimden mahrum kalmasına neden olmuştur.

İran’da Âmâyeş kartı ile yaşayan Afgan öğrencilerin “Konkur” olarak adlandırılan üniversiteye giriş sınavına katılma hakları bulunmaktadır. Ancak Afgan öğrencilerin bu sınavı geçip bir üniversiteye kabul edilmeleri halinde Âmâyeş kartını iptal etmesi gerektiği belirtilmektedir. Afgan öğrenciler, geçerlilik süresi doksan gün olan ve sonradan uzatılabilen çıkış belgesi ile çıkarak, ülkelerinden elektronik pasaport ve öğrenci vizesi alıp İran’da üniversiteye devam etme hakkına sahiptirler. Bayan öğrencilere vize temini için İran’da bulunan Kiş Adası’na gidip gelme hakkı tanınmıştır.²⁴⁹ Kiş Adası’nda serbest ticaret bölgesi bulunmaktadır. Afgan öğrencilerin devlet üniversitelerine de eğitim için para ödemeleri gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte İran devletinin mezuniyetin akabinde çalışma ve oturma izni verebileceği ifade edilmektedir. 2012 yılının Haziran ayında Afganlar da dahil diğer yabancıların Atom Fiziği, Nükleer Mühendislik gibi otuz bölümde okumaları yasaklanmıştır. Afgan göçmenlerin yaşamalarının yasak olduğu bölgelerdeki üniversitelerde eğitim görmelerine de izin verilmediği ifade edilmektedir.²⁵⁰

²⁴⁸ Homa Hodfar, “Women, Religion And The Afghan Education Movement In Iran”, **The Journal of Development Studies**, Vol.43, No.2, (February 2007), s.270.

²⁴⁹ İdâre-i Kull-i Umûr-i İtbâ ve Muhâcirîn-i Hâricî (Ustandârî-i Tahrân), Umûr-i Dânişcûyî, <http://www.tehranatba.ir/fa/o-دانوشجویی-امور> (26 Aralık 2017).

²⁵⁰ Human Rights Watch, **Unwelcome Guests: Iran’s Violation of Afghan Refugee And Migrant Rights**, s.67.

3.3.3. Çalışma İzni

İran’da legal olarak yaşayan Afganların bazı bölgelerde çalışması ya da yaşamaları yasaklanmıştır. Afganlar “No Go Area” olarak adlandırılan bölgelere izinsiz gitmeleri halinde sınır dışı ve kart iptali sorunu ile karşı karşıya kalmaktadırlar²⁵¹. İran’da yasak bölgeler arasında Mazenderan, Sistan ve Belucistan, Gilan, Erdebil gibi daha birçok şehir bulunmaktadır.

İran’da Âmâyeş kartı ile yaşayan Afgan göçmenler “Geçici Çalışma Kartı (*Kart-ı Kâr-ı Muvakkat*)” olarak adlandırılan bir nevi çalışma izni kartı alma hakkına sahiptirler. Bu kartı 18-60 yaş arasında olup Âmâyeş kartı sahiplerinin alabileceği ifade edilmektedir. Bu kartı 18-60 yaş arasında olup Âmâyeş kartı sahiplerinin alabileceği ifade edilmektedir. İran’ın Çalışma Bakanlığı’nın Tahran şubesinin yaptığı açıklamaya göre 2017 yılı için uzatma yapacak kişilerden 258.700 tümen talep edilmektedir. Bir yıllık çalışma izni dosyası açtırmak isteyenlerin ise 360.000 tümen ödemesi istenmiştir. Aynı çalışma izninin Iraklı göçmenlere de verileceği belirtilmektedir²⁵². Çalışma izni kartları için istenen ücretler halihazırda gelir düzeyi düşük Afgan göçmenleri maddi anlamda zorlamaktadır. Bu sebeple kart alamayan ya da kartını uzatamayan göçmenler illegal olarak çalışmaktadırlar. Çalışma izni tüm iş alanlarını kapsamamaktadır. Afgan göçmenlerin genelde ağır ya da düşük ücretli işlerde çalıştırıldıkları ifade edilmektedir. Afgan göçmenler arasında erkekler genellikle giyim, ayakkabı, inşaat, taş ustalığı ve halı-kilim dokuma gibi işlerde yoğun olarak çalışmaktadırlar. Kadınlar ise genelde evde dikiş nakış işi ile uğraşarak ailelerinin bütçelerine katkıda bulunmaktadır. Hayvancılık, tarım, safran toplayıcılığı Afgan göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu diğer iş kollarındandır²⁵³.

3.3.4. Sağlık Sigortası

İran’da illegal olarak kalan Afgan göçmenler sağlık hizmetlerinden faydalanamamaktadırlar. Bu kişilerin herhangi bir sağlık sorunu yaşamaları halinde ücret

²⁵¹ Human Rights Watch, *Unwelcome Guests: Iran’s Violation of Afghan Refugee And Migrant Rights*, s.56.

²⁵² İdâre-i Kull-i Te’âvûn-i Kâr u Refâh-ı İctimâi-i Ustân-ı Tahrân, Bezûdi Sudûr-i Pervâne-i Kâr Vîje-i İtbâ-ı Afgânî ve İrâkî Gurûh-i Âmâyeşihâ Der Ustân-ı Tahrân Ağaz Hahed Şod, 2017, <https://tehran.mcls.gov.ir/fa/fa/news/95586/www-tehran-mcls-gov-ir> (28 Aralık 2017).

²⁵³ Povey, s.245.

ödemeleri gerekmektedir. Bu durumda yardım kuruluşları ve UNHCR devreye girmektedir²⁵⁴. Âmâyeş kartı sahiplerinin ise BM'nin İran devleti ile son dönemlerde yaptığı anlaşmaya göre sağlık hizmetinden faydalanma hakkı bulunmaktadır. İran'da yaşayan Afgan göçmenler sigortadan faydalanma hususunda üç gruba ayrılmışlardır. Özel bir rahatsızlığı olmayan kayıtlı göçmenler birinci grupta yer almaktadırlar. Bu kişilerin sağlık karnesi alabilmeleri için ücret ödemeleri gerekmektedir. Sağlık Bakanlığı'na bağlı ve anlaşmalı tüm hastanelerde hastaların ayakta, yatılı ya da geçici süre yatılı tedavisinin sigorta kapsamında olduğu ifade edilmiştir²⁵⁵. Bununla birlikte önemli hastalıkları olan Âmâyeş kartına sahip Afgan mülteciler ikinci grupta yer almaktadır. Özel hastalıklar arasında Talesemi, MS, Diyaliz, Hemofili hastalıkları bulunmaktadır. Bu hastalıklara sahip kişiler ücretsiz tedavi hakkına sahiptirler. Fiziksel, ruhsal ya da zihinsel rahatsızlığı bulunanlar; maddi durumu yetersiz olup on sekiz yaş altı beş çocuğu olanlar; kanser, hepatit, diyabet hastaları; on sekiz yaşından büyük oğlu olmayan altmış beş yaş üzerindeki aile büyüğü; yetmiş yaş üzeri olup ailesi olmayan erkekler; 70 yaş üzeri olup ailesi ve eşi olmayan kadınlar; İranlı kadınla kayıtlı, resmi evliliğe sahip olan Afgan erkekler; şehitlerin annesi, babası, eşi ve çocukları; iranlı anneden Afgan babadan doğup anne babası boşanmış ya da babası vefat etmiş olup, İran uyruklu annesinin bakmakla yükümlü olduğu çocuklar; Al-Mustafa Üniversitesi'nde okuyan yabancı öğrenciler; altı aydan fazla cephede bulunmuş kişiler ise üçüncü grupta yer almakta olup, bu kişiler sigorta karnesi almak için devlet tarafından talep edilen miktarın dörtte birini ödemekle yükümlüdürler. Geri kalan dörtte üçlük dilimin ise UNHCR tarafından ödeneceği belirtilmiştir²⁵⁶. 2017 yılına ait sigortadan faydalanma süresinin uzatılması ile ilgili bir haberde son grubun da sigorta ödemesinin ikinci guruptakiler gibi UNHCR tarafından ödeneceği, bir yıl süre ile geçerli olacağı, birinci grupta yer alanların 378.889 riyal ödeme yapmaları gerektiği ifade edilmiştir²⁵⁷.

²⁵⁴ LANDINFO, **Afghan Citizens In Iran**, Norway, 2012, s.10.

²⁵⁵ İdâre-i Kull-i Umûr-i İtbâ ve Muhâcirîn-i Hâricî (Ustandârî-i Tahrân), Porseş ve Pâsûh: Umûr-i Merbût Be Bîme-i Selâmet, 2017, <http://www.tehranatba.ir/fa/aq-پرسیش-و-پاسخ> (29 Aralık 2017).

²⁵⁶ *İtbâ ve Muhâcirîn-i Hâricî, Taht-ı Pûşeş-i Bîme Karâr Mî Gîrend*, 2015, www.irna.ir/fa/News/81846815 (31 Aralık 2017).

²⁵⁷ *Defterçe-i Bîme-i Selâmet-i İtbâ-ı Hâricî Temdîd Şod*, 2017, www.irna.ir/fa/News/82473636 (31 Aralık 2017).

3.4. Gönüllü Geri Dönüş Kapsamında Afgan Göçmenler

SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından Afgan mültecilerin arasında ülkelerine geri dönenler olmuştur. Ancak Taliban'ın gelişi ile birlikte İran'a yönelik göçler yeniden devam etmiştir. Demografik yapıda meydana gelen değişiklikler ve göçmenlerin İran ekonomisi için büyük yük haline gelmeye başlamaları İran'ı olumsuz anlamda etkilemiştir. Bu minvalde 2001 yılında ABD'nin Afganistan'ı işgaliyle birlikte İran'ın Afganistan'a yönelik siyaseti de değişmiştir. Afgan göçmenler Afganistan'a geri gönderilmeye başlanmıştır. Bunun sebebi 11 Eylül'ün İran için hem yeni fırsatlar hem de tehditler oluşturmasıdır. ABD'nin İran'ın sınırında olan bir ülkeye girmesi büyük bir tehdit anlamına gelmekle birlikte, Taliban rejiminin ortadan kalkacak olması İran için büyük bir fırsat anlamına gelmiştir²⁵⁸. Dolayısı ile İran Afganistan'ın yeniden inşasında özellikle ekonomik anlamda önemli roller üstlenmiştir. Taliban yerine yeni ve merkezi bir otoritenin kurulması ile birlikte yönetim sorununun çözülmesi Afgan göçmen sorunun çözümü için de iyi bir fırsatı gibi görülmüştür.

Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan geri gönderme yasağı ile birlikte, istekleri doğrultusunda mültecilerin kendi ülkelerine geri dönüş hakları bulunmakta olup literatürde bu durum "gönüllü geri dönüş (*voluntary repatriation*)" olarak tanımlanmıştır. 1990'lı yıllarda BMMYK mevcut mülteci sorunlarının çözümü ve yeni mülteci akınlarının önlenmesi için menşe ülkelerde bazı faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Böylelikle gönüllü geri dönüş programının uygulanması önemli bir çözüm yolu olmuştur. Gönüllü geri dönüş güvenli ve uluslararası hukuka uygun olmalıdır. Gönüllü geri dönüşün güvenli ve onurlu gerçekleşebilmesi için hangi asli unsurların olması gerektiği BMMYK tarafından açıkça belirtilmiştir. Program mültecilerin dönüşleri esnasında güvenliklerinin sağlanması, ihtiyaçlarının giderilmesi ve dönüş sonrasındaki faaliyetleri kapsamaktadır.

2002 yılında BMMYK desteği ile en büyük gönüllü geri dönüş faaliyetleri başlamıştır. Yine BMMYK'nın desteği ve İran, Pakistan, Afganistan'ın ortaklığında "Afgan Göçmenler İçin Çözüm Stratejisi (*The Solutions Strategy For Afghan Refugees-SSAR*)" programı geliştirilmiş ve bu program uluslararası topluluklar tarafından 2012

²⁵⁸ Bilgehan Alagöz ve Ekber Kandemir, "11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik Ve İran'ın Afganistan Siyaseti", *Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt.2, Sayı.2, (2015), s.123.

yılına Mayıs ayında tasdik edilmiştir. 2014 yılında da Afganistan, İran, Pakistan ve BMMYK'nın bölgedeki Afgan mültecilere kapsamlı çözümler üretme çabalarının bir parçası olarak, üç devlet tarafından bazı projeler hazırlanmıştır. SSAR kapsamındaki projelerle en hassas durumdaki grupların gönüllü geri dönüş ve yeniden yerleştirme seçeneklerini destekleyecek uzun vadeli çözümler sağlamak; Afgan mültecilerin eğitim seviyelerini, sağlık hizmetlerinden faydalanma durumlarını arttırmak ve yaşam standartlarını yükseltmek; İran devletini sağlık, eğitim, barınma ve iâşe konularında destekleyerek Afgan mültecilerin geçici varlıklarının etki ve sonuçlarını hafifletmek hedeflenmiştir²⁵⁹.

BMMYK ve STK'lar aracılığıyla geri dönen kişilere yeniden yerleştirme uygulanmış ve barınma, eğitim, sağlıktan faydalanma hakkı sağlanmıştır. Gönüllü geri dönüş kapsamında 2002-2008 yılları arasında 4.3 milyondan fazla Afgan, Afganistan'a geri dönmüştür²⁶⁰. 2015 yılında bu rakamın 5.8 milyona ulaştığı görülmektedir. Sadece 2016 yılında çeşitli ülkelerden 6.711 Afgan ülkesine geri dönmüştür. Aynı tarihte Afganlar en fazla Almanya, Yunanistan, Avusturya ve Türkiye'den gönüllü geri dönüş gerçekleştirmişlerdir²⁶¹. Afgan göçmenlerin en yoğun olduğu ikinci ülke olan İran'dan 2002-2014 yılları arasında toplamda 920.161 Afgan ülkesine geri dönmüştür. 1994-2014 yılları arasında ise İran'dan ülkesine geri dönen 13.765 Afgan uyruklu göçmenin yeniden yerleştirme işlemi tamamlanmıştır²⁶². BMMYK'nın ortak programlarının yanı sıra IOM'un da desteğiyle "Yardımlı Gönüllü Geri Dönüş Ve Yeniden Entegrasyon (*AVRR-Assisted Voluntary Return and Reintegration*)" programı ile de çok sayıda göçmen ülkesine geri dönmektedir.

2002-2013 yılları arasında yaşanan hızlı geri dönüş süreci her ne kadar gönüllü geri dönüş süreci olarak tanımlansa da, bu geri dönüşlerin perde arkasında İran ile beraber

²⁵⁹ UNHCR, Portfolio of Projects 2014: Islamic Republic of Iran, 2014, <http://www.unhcr.org/561786e29.pdf> (12 Ekim 2017), s. 4.

²⁶⁰ UNHCR, Portfolio of Projects 2015-2016: Islamic Republic of Afghanistan, 2015, <http://www.unhcr.org/539ab7f79.html> (12 Ekim 2017), s.4.

²⁶¹ IOM Afghanistan, **Overview of Voluntary Returns In 2016**, Kabul, 2017, s. 1-2.

²⁶² UNHCR, Portfolio of Projects 2015-2016: Islamic Republic of Iran, 2015, <http://www.unhcr.org/539ab62a9.html> (12 Ekim 2017), s. 2.

Pakistan'ın da dünya mülteci nüfusunun yaklaşık yüzde 20'sini barındıran ülkeler olarak yaşadıkları mülteci yorgunluğunun da katkısının olduğu ifade edilmektedir.²⁶³

²⁶³ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, **Türkiye'de Afganistan Uyraklı Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye'ye Geliş Sebepleri, Türkiye'de Kalışları, Gelecek Planları ve Amaçları**, Ankara, 2017, s. 49.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İRAN'DAN TÜRKİYE'YE GELEN AFGAN GÖÇMENLERİN İRAN DENEYİMLERİ ÜZERİNE BİR SAHA ÇALIŞMASI

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Afganistan'da devam eden siyasî sorunlar Afgan göçünün sürekli artmasına neden olmuştur. İran, Afgan göçmen nüfusunun yoğun olduğu ülkelerdendir. Bu çalışmada kayıtlı Afganların İran'a göç süreçleri, İran'da karşılaştıkları sorunlar, İran'da nasıl yaşadıkları, İran'dan Türkiye'ye göç süreçleri, Türkiye'ye yönelik görüşleri ve Türkiye'deki mevcut durumları yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler ışığında değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda ulaşılan bilgiler İran'daki Afgan göçünün yönetsel boyutunun anlaşılması ve Afgan göçmenleri ikinci bir göçe yönelten nedenlerin tespiti açısından önem arz etmektedir.

4.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın verileri 2017 yılının Kasım- Aralık ayları ile 2018 yılının Ocak- Şubat aylarında İstanbul'da yaşayan Afganlarla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. İstanbul, resmi ya da gayri resmi yaşayan Afganistanlı sayısının ve göçmen ağlarının fazla olması sebebiyle tercih edilmiştir. Çalışma, İran'da Âmâyeş kartıyla yaşamış ve sonrasında Türkiye'ye göç etmiş Afganistanlılarla sınırlandırılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Afganların İran'daki deneyimleri, İran devletinin göç yönetim ve politikalarının Afgan mültecilere etkileri, Afganları İran'dan Türkiye'ye doğru göçe yönelten nedenlerdir.

4.3. Araştırmanın Yöntemi ve Teknikleri

Çalışmada nitel araştırma yönteminin bir tekniği olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu sebeple İran'da yaşamış on Afganistanlı ile görüşülmüştür. Türkiye'de hâlihazırda sığınmacı ya da şartlı mülteci olarak yaşayan katılımcılarla görüşme yapabilmek için gerekli izin alınmıştır. Katılımcılardan bazılarında kartopu tekniği uygulanmıştır.

4.4. Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi

Araştırmanın evreni İran'a göç etmiş ya da İran'da doğmuş, İran'da Âmâyeş kartıyla yaşamış ve İran'dan Türkiye'ye gelerek burada yaşamaya devam eden Afganlardan oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise derinlemesine görüşme tekniği ile mülakatları yapılan, İran'da kartla yaşamış ve hâlihazırda Türkiye'de bulunan on Afgan katılımcıdan oluşmaktadır.

4.5. Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan derinlemesine görüşme tekniği ile birlikte elde edilen veriler literatür araştırması ile birlikte değerlendirilerek analiz edilmiştir. Türkçe bilmeyenler için Farsça görüşme yapılmıştır. Türkiye'de hâlihazırda sığınmacı ya da şartlı mülteci statüsünde bulunan katılımcıların hukukî statüleri sebebiyle, bazı katılımcıların da güvenlik endişeleri nedeniyle mülakatların tamamı dijital ortamda yapılamamıştır.

4.6. Araştırma Bulguları

Gerek BM gerekse YUKK açısından göçmen, mülteci, sığınmacı kavramları anlam olarak farklılık arz etse de, İran devleti özellikle Âmâyeş sisteminde yer alan Afganistanlılar için "Muhacir" kelimesini kullanmaktadır. Bununla birlikte literatür taraması yapılırken bazı Farsça haber metinlerinde Afganlar için "Penâhede" kavramının da sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu minvalde akademik çalışmalar hariç, basın ve halk nazarında kavram karmaşası yaşandığı gözlemlenmiştir. Diğer bir husus ise katılımcıların tamamının Türkiye'de statü sahibi olmamalarıdır. Bu sebeple çalışmada, kavram karmaşasının oluşmaması açısından katılımcılar için göçmen ifadesi kullanılacaktır. İran'dan Türkiye'ye gelen Afgan göçmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular belirli temalar altında incelenecektir.

4.6.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

YUKK'un gizlilik ilkesi katılımcılara hatırlatılmıştır. İran deneyimlerinin daha iyi anlaşılabilmesi adına hem erkek hem de kadın Afgan göçmenlerle görüşme yapılmıştır. Katılımcıların üçü kadın, yedisi erkektir. Katılımcılar İran'da farklı iş kollarında

çalışmışlardır. Görüşülen Afganların yaş ve eğitim durumları, İran’da en son çalıştıkları iş ve Türkiye’deki mevcut işleri Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12
Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Katılımcı	İsim	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek (İran)	Meslek (Türkiye)
K1	Hüseyin	60	Evli	Lise Mezun	İnşaat İşçisi	İşsiz
K2	Habibullah	59	Evli	Üniversite Mezun	Din Eğitmeni	Çalışmıyor
K3	Leyla	31	Evli	İlkokul Mezun	Ev Hanımı	Ev Hanımı
K4	Zehra	30	Evli	Lise Mezun	Çevirmen	Ev Hanımı
K5	Emir	29	Bekâr	Üniversite Öğrencisi	İnşaat İşçisi	Öğrenci
K6	Ali	27	Bekâr	Üniversite Mezun	Öğrenci	Mühendis
K7	Ömer	26	Evli	Lise Mezun	İnşaat İşçisi	Teknisyen
K8	Rıza	20	Bekâr	Üniversite Öğrencisi	Halı Dokuma	Öğrenci
K9	Meryem	19	Bekâr	Lise Mezun	Tekstil	Garson
K10	Necip	21	Bekâr	Üniversite Öğrencisi	Öğrenci	Öğrenci

4.6.2. İran'a Göç Süreçleri

Tablo 13
Katılımcıların İran'a ve Türkiye'ye Geliş Tarihleri

Katılımcı	İsim	İran'a Geliş Tarihi	Türkiye'ye Geliş Tarihi
K1	Hüseyin	1981	2017
K2	Habibullah	1981	2012
K3	Leyla	1989	2017
K4	Zehra	İran doğumlu	2012
K5	Emir	1990	2007
K6	Ali	İran doğumlu	2008
K7	Ömer	1997	2014
K8	Rıza	İran doğumlu	2016
K9	Meryem	İran doğumlu	2016
K10	Necip	2000	2015

Katılımcıların altısı Afganistan'da, dördü İran'da dünyaya gelmiştir. Afganistan'da doğan katılımcılardan ikisi küçük yaşta İran'a geldikleri için İran'a nasıl geçtiklerini hatırlayamadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların tamamı kendilerinin ya da aile büyüklerinin İran'a geliş nedenlerinin Afganistan'da devam eden savaş, Taliban tehdidi, can tehlikesi ve daha iyi şartlarda yaşama isteği olduğunu belirtmişlerdir.

Sınır güvenliği sorunu İran'ı etkileyen önemli bir konudur. İran ve Afganistan arasındaki sınır güvenliğinin tek taraflı olması sebebiyle, Afganistan'dan İran'a gelen düzensiz göçmenler kaçakçılık faaliyetlerinin büyümesine katkı sağlamaktadırlar. Bu durum İran'ın vize, çalışma ve oturma izninden elde edeceği gelirleri olumsuz etkilemektedir. İran ile Afganistan arasındaki sınırın uzunluğu sebebiyle katılımcıların İran'a geçiş şekilleri ve süreleri arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bireysel

göçler kadar toplu göçlerin de var olduğu gözlemlenmiştir. Ancak toplu göçler ağırlıklı olarak Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı işgali ile gerçekleşmiştir.

“1981 yılında İran'a giderken bizimle birlikte yaklaşık beş yüz aile vardı. Hatta bazıları hayvanlarını da yanlarına almışlardı. Yolculuğumuz üç ay sürdü. Gündüz yürüyüp gece dinleniyorduk. Aramızda güvenlik amaçlı silah taşıyan kişiler de vardı. Bu sayede kendimizi yollarda da koruyabildik. Sınırı geçince bizi görevliler karşıladı. Aralarında hayırsever kişiler de vardı. Yiyecek ve giyecek verdiler.” K2

“Ben Afganistan'dan İran'a 1981 yılında kaçak yollarla geldim. Yolculuğum bir ay sürdü. Yanımda yüzlerce insan vardı. Sınırı da bu şekilde geçip İran'a vardık.” K1

Afgan göçmenler doğrudan İran'a geçmelerinin haricinde diğer komşu ülkeler üzerinden de İran'a giriş yapmaktadırlar. Afgan göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı ülkelerden birisi olan Pakistan, hem geçiş hem de misafir ülke olma özelliği taşımaktadır. Afgan göçmenlerin Pakistan'ı tercih sebepleri arasında mezhepsel nedenler de yer almaktadır. İran'da ağırlıklı olarak Şii Hazaralar yaşarken, Pakistan'da Peştunlar ve diğer Sünni Afgan göçmenler yaşamaktadırlar.²⁶⁴.

“Babam Afganistan'da savaş çıkınca ilk önce Pakistan'a gitmiş. Biz Özbek kökenliyiz. Sünni olduğumuz için babam Pakistan'da daha rahat yaşayabileceğini düşünmüş. Pakistan'da bir yardım kuruluşunda çalışıyormuş. Ama Pakistan'ı çok benimseyememiş. Dilimiz farklı. Babam oradan İran'a geçmiş.” K7

Savaş sebebiyle ülkelerini terk etmiş olan göçmenlerin bir kısmı savaşın bitmesi halinde ülkelerine geri dönmeyi düşünmektedirler. Ancak uzun süren savaşlar ve siyasî sorunlar geri dönüş eğiliminin gitgide azalmasına sebebiyet vermektedir. Afganlar için de böyle bir durum varlığından söz etmek doğru olacaktır. Bununla birlikte uluslararası göç, aile dinamiklerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Yetişkin erkeğin aile bireylerini geride bırakarak göç etmesi, hem geride kalan aile bireylerinin hem de göç eden bireyin sorumluluğunu arttırmaktadır.

“Ağabeyim, babam ve ben İran'a birlikte göç ettik. Diğer kardeşlerim Afganistan'da kaldılar. Çünkü orada bahçemiz, evimiz ve arazimiz vardı. Bu yüzden bizimle birlikte gelmediler. Geri gelip yaşayacağımızı düşündük. Babam yaşadığımız yerde sözü geçen birisiydi. Siyasetle de ilgileniyordu. Sovyet askerleri babamı ve oğlu olduğumuz için bizi de yakalasalardı öldüreceklerdi.” K2

²⁶⁴ Povey, s. 242.

“İran’a gittikten üç yıl sonra ailemi almak için Afganistan’a kaçak olarak geri döndüm. Onları Afganistan’da bırakmıştım. Orada akrabalarımız, evimiz var. Birilerinin orada kalıp ailemize ve evimize sahip çıkması gerekiyordu. Sonra ailemi de almak istedim çünkü Afganistan’da savaş hala devam ediyordu. Yol güvenli değildi, yalnız gelemezlerdi.” K1

İran’ın Afganistan’a komşu bir ülke olmasının yanı sıra iki ülkenin de Farsça konuşuyor olması göçmenlerin İran’ı tercih etmeleri hususunda önemli bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilin ortak olması farklı bir yaşama alışmaya çalışan göçmenlerin buldukları ortama daha rahat uyum sağlamları açısından önemlidir. Göçmenler açısından herhangi bir dil engellenin bulunmaması eğitim hizmetlerine daha kolay erişim ve çalışma hayatına daha rahat uyum sağlama imkânı tanımaktadır.

“İran Farsça konuşuyor, Pakistan ise Urduca. Okuldaki dersler de Farsça. Zaten biz de Farsça bildiğimiz için okurken zorlanmadık. Sadece lehçemiz biraz farklı. Yeni bir dil öğrenmek zorunda kalmadık. Ama aramızda anadili Peştuca olanlar vardı. Onlar zorlanıyorlardı.” K7

“Afganlarla İranlıların lehçesi farklı ama iki ülke de Farsça konuşuyor. Bu yüzden başka bir dil öğrenmek zorunda kalmadık. Ama Türkiye’ye gelince zorlandım. Burada Türkçemi geliştirmeye çalışıyorum.” K4

Farklı kültürlerden gelen grupların uyumlu şekilde bir arada yaşayabilmeleri için belirli bir zamana ihtiyaçları vardır. Ancak göçmenler geldikleri yere kendilerini ait hissetmediklerinde mekânsal uyum sorunu yaşamaktadırlar. Bu sebeple göçmenler gittikleri ülkelerde varsa, akrabalarının ya da tanıdıklarının olduğu yerlerde ikamet etmeyi tercih etmektedirler. Dolayısı ile göçmenler bu bölgelerde sosyal ya da mekânsal kümelenmeyi teşkil etmektedirler. Sosyal kümelenme gelire, statüye, sınıfsal konuma, farklı dini, etnik grupların yanı sıra farklı yaşam tarzlarına bağlı olarak ortaya çıkmaktayken, mekânsal kümelenme bu farklılaşmanın somut bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır²⁶⁵. Akrabalık ilişkilerinin yanı sıra Meşhed’te İmam Rızâ’nın türbesinin bulunması ve Kum şehrinin dini açıdan önem taşıyan şehirlere olması bu yerlerde Afgan göçmenlerin dini faktörler sebebiyle kümelenmelerine ortam hazırlamıştır. Akrabalık ve arkadaşlık bağı sonucunda belirli bölgelere yönelik gerçekleşen göçler, göçmen ilişki ağlarının varlığını göstermektedir.

²⁶⁵ Serdar Ünal, “Sosyal-Mekânsal-Siyasal Kümelenme Biçimi Olarak İzmir Kentinde Balkan (Rumeli) Kimliği”, *TODAİE Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Sayı.21, (Temmuz 2012), s. 58.

“İran’a gelince Meşhed’e geçtik. Orada tanıdıklarımız ve dostlarımız vardı. Ayrıca Meşhed Şiiler için önemli bir yer. Orada İmam Rızâ’nın türbesi var. Meşhed’te yer alan Gülşehr’de çok Afgan yaşıyor. Biz de bu yüzden oraya gitti.” K2

“Babam çok muhafazakârdı. İmam Rızâ’yı çok seviyordu. Biz de çok seviyoruz. Ama babam onun kabrinin yakın olduğu yerde yaşamak istiyordu. Bu yüzden Meşhed’i tercih etmiş. Bir süre Kum’da da yaşadık. Kum, Şiiler için kutsal bir yer. Orada Hz. Masume’nin türbesi var.” K4

“Biz Şiraz’da yaşadık. Şiraz’da çok fazla akrabamız var. Onlar orada yaşadıkları için ailem de oraya gitmiş.” K7

“Sovyet Rusya’nın Afganistan’ı işgalinden sonra biz İran’a gittiğimizde orada iş imkânı çoktu. İran’a geldiğimde Tahran’da yaşayan tanıdıklarım bana orada iş bulabileceğimi söylediler. Bu yüzden Tahran’a geçtim.” K1

Göçmen kaçakçılığı yoğun göç alan ülkeler açısından önemli bir sorundur. Maddi yetersizlik ve prosedürlerinin karmaşık, katı olması sebebiyle vize alımının oldukça zor olması göçmenleri kaçak geçişlere ya da kaçakçı ile irtibat kurmaya zorlamaktadır. İran sınırında güvenlik güçlerinin varlığı ve Afganistan sınırındaki Taliban tehlikesi sebebiyle göçmen açısından kaçakçı, bir nevi rehber niteliği taşımaktadır. Katılımcılar vize alma sürecini her ne kadar zor bir süreç olarak değerlendirseler de, araştırmamız esnasında görüştüğümüz ve daha önceden vize ile İran’a giriş çıkış yapmış Afganlar, vize temininde asıl sorunun kaçakçıya ödenen miktarın vize işlemleri için talep edilen miktardan daha az olması ya da İran’a gitmek için geçerli bir sebebin bulunmaması nedeniyle vize talebinin reddedilme ihtimalinin olmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir.

“İran birkaç yıl önce bir kural koymuştu. İran’a uçakla gidilmesi ve gidiş dönüş biletinin birlikte alınması gerekiyordu. Çünkü karadan geçiş güvenli değilmiş. Biletler pahalı Afganların maddi durumu ortada. Uçak biletini nasıl alsınlar?” K5

“Eğer Afgansanız ve İran’a resmi geçmek istiyorsanız vize almak zorundasınız. Bir Afganlı için Afganistan’dan İran’a vize almak, Türkiye’den İran’a vize almak kadar kolay olmuyor. Afganlar İran’a çalışmaya gidiyorlar. İran devleti bunu biliyor. O yüzden herkese vermiyor vizeyi. Bizim vizemiz üç aylıktı. Üç ay bitince kalamıyorsun işte. Ama vize uzatanlar varmış.” K8

“Ailem İran’a gelirken kaçakçıya para vermiş. Güvenilir kaçakçı bulmak kolay değil. O kadar fazla ki kaçakçı... Ulaşan Afganlarla konuşuyorsunuz ilk önce. Onlar sağ salim ulaşımlarsa siz de onlara yardım eden kaçakçıyla görüşüyorsunuz.” K4

“İran- Afganistan sınırında Taliban var. O yüzden kaçakçı olmadan geçilemez. 500-600 dolar para lazım geçmek için. Pakistan sınırı daha kötü. Orada Taliban’ın adamları daha fazla.” K9

“Biz 1997 yılında İran’a geldik. Babam Ziraat Mühendisi. Ama o dönemlerde bir yardım kuruluşunda çalışıyordu. Bu yüzden vize problemi yaşamıyorduk. Pakistan’dan İran’a vize ile geçtik. Ama kaçakçıya para verip geçen çok . Kaçakçıların bazıları mafya. İran’a geçmek istiyorsan mecburen para vereceksin. O yolları tek başına geçemezsin.” K7

Afganların İran’a göç süreçleri genel çerçevede değerlendirildiğinde, kaçak geçişlerin yoğun olduğu, doğrudan göçün haricinde Afganistan- Pakistan rotalı göçlerin de mevcut olduğu göze çarpmaktadır. Afganistan’da sorunların uzun yıllar devam etmesi Afganlar arasında bir göç kültürünün oluşmasına neden olmuştur. Bu göç kültürü aynı coğrafyada yer alan İran’ı ziyadesiyle etkilemiştir. İran sınır ülke olma özelliği sebebiyle Afgan göçmenlerin odak noktası haline gelmiştir. İran, Afganlar için diğer ülkelere ulaşmak adına bir çıkış kapısı niteliği taşımakla birlikte yeni yaşantıların tesisi için yeni bir vatan olma özelliği kazanmıştır. Sınır ülke niteliğinin yanı sıra ortak dil, iş piyasasına dâhil olma ve güvenli bir yaşantı sürme isteği Afganları İran’a yöneltmiştir. Göçlerin doğal bir getirisi olarak kaçakçılık faaliyetlerinin Afganistan- İran arasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bireyler arası bağların ve göçmen ağlarının yoğunluğu, İran’a yönelik Afgan göçünü devamlı hale getirmiştir.

4.6.3. İran Deneyimleri

4.6.3.1. İkamet

Sovyet Rusya’nın Afganistan’ı işgaline müteakip İran’a gelen Afganlar, İran’da yaşamak için bir tür ikamet kartı almışlardır. “Mavi Kart” olarak adlandırılan bu kartlar İran’ın “muhacir” olarak tanımladığı Afganlar’a yasal kalış hakkı tanımıştır.

“İran devleti bizi İran’a gittikten (1981 yılı) yaklaşık üç, dört ay sonra kaydetmeye başladı. Bu süre zarfında elimizde bir belge yoktu. Kayıtlar mescitte yapıldı. Belirli gün ve saatlerde Afganların kayıt yaptırılmaları için duyuru yapılıyordu. İsteyen kişi mescitte kaydını yaptırıyordu. Kayıttan sonra bir evrak veriyorlardı. Aradan birkaç yıl geçti, tam hatırlamıyorum. Mavi bir kart vermeye başladılar. Önceden mescitte kaydolup evrak almamışsan bu mavi kartı alamıyordun.” K2

“Mavi karttan önce yeşil bir kart vermişlerdi. Bu yeşil kart sanırım BM’ye aitti. Mavi kartı İran daha sonra verdi. Kartı alırken zorlanmadım. Hemen hemen ilk dönemlerde gelen herkese veriyorlardı.” K1

1992 yılında İran’ın değişen politikası sebebiyle İran devleti mavi kartların geçerlilik süresinin dolacağını bildirmiştir. 1992-2003 yılları arasında İran devletinin Afgan göçmenlere yönelik geçiş belgesi temini ya da geri gönderme gibi bir dizi uygulamalarından sonra 2003 yılında Âmâyeş sistemi ile Afgan göçmenlerin İran’da yeniden kaydı sağlamıştır. Katılımcılar arasında daha önceden mavi kart almış ve daha sonra Âmâyeş sistemine dahil olmuş Afgan göçmenler, bu sistem dahilinde kendilerine verilen kartın mavi kart kadar geniş haklar tanımadığını ifade etmişlerdir. Âmâyeş sistemi dahilinde verilen ikamet kartları süreli olup ücrete tabidir. Bu durum birey sayısının fazla olduğu Afgan aileleri maddi açıdan zorlamaktadır.

“Âmâyeş kartları kalabalık aileler için pahalı geliyor. Afganların çocukları fazla. Ne kadar çok kişi o kadar çok para demek.” K6

“Biz Âmâyeş ilk çıktığı dönemlerde bu kartı aldık. İki ya da üç sefer yeniledik. Her altı ayda bir babam para veriyordu yenilemek için. Ailemiz büyük. Kart parası öderken zorlanıyorduk. Yenileyemezsen kaçığa kalıyorsun. İlan tarihlerini de sürekli takip etmen gerek.” K7

Âmâyeş sistemine kayıtlı olmayan Afganlar ülkede kaçak yaşadıklarında yakalanmaları halinde sınır dışı edilme durumu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Katılımcılardan biri Âmâyeş kartı olup sınır dışı edilmek üzere götürülen kişiler gördüğünü de ifade etmiştir. Ancak bu kişilerin ellerinde bulunan kartların geçerlilik süresinin dolup dolmadığına dair bir bilgiye sahip olmadığını belirtmiştir.

“Âmâyeş kartımızı bir ara yeniletemedik. Paramız çok yoktu. Kaçak kaldık. Ben, babam ve erkek kardeşim ikişer kez sınır dışı edildik. Her seferinde yeniden geri geldik. İran’da inşaatta çalışırken bir gün polisler geldi. Bizi bir yere götürdüler, orada üç gün kaldık. Sonra İslam Qala sınırı tarafında, Sengisefid’te büyük bir kamp var. Orada binlerce kişi kalıyor. Kampta kaldık bir süre, sonra Afganistan sınırına bıraktılar otobüsle. Otobüs parasını da kendimiz verdik. İnsanları isteyken yakalamışlar, üstlerinde çoğu insanın iş kıyafeti vardı. Çoğunun parası yok yanında. Aralarında kartları olanlar vardı. Neden onları da almışlar bilmiyorum.” K7

“İran’da ailemle birlikte kaçak yaşadığımız dönemde beni bir gün bir polis gördü. Kartımı görmek istedi, çok korktum, çünkü kartım yoktu. Kartım olmadığını anladı. Ama beni bıraktı. Sırtımda okul çantam vardı, ondan dokunmadı sanırım. Belki de

acıdır. Afganların çok olduğu mahallelerde yaşamak iyi değil aslında, oraya çok polis geliyor. Afganların çok olmadığı mahallerde yaşarsan yakalanma ihtimalin daha az.” K8

“İran’da kartsız yaşıyorsanız her an yakalanma ihtimalini düşünmeniz lazım. Bazen kaçakları tam isteyken yakalıyorlar. Ya da yolda, otobüste yakalıyorlar. Adamı sınır dışı ediyorlar, çocuklar, hanım evde kalıyor. Kartını kaybedip yenisini alamayanlar da var, kaçak kalıyorlar.” K9

İran’da yasal olarak yaşayan Afgan göçmenlerin kayıtlı oldukları iller haricinde yaşamaları devlet tarafından yasaklanmıştır. Afganların şehirlerarası yolculuk edebilmeleri için izin almaları gerekmektedir. İzin olmadığı takdirde bulunduğu yeri terkeden kişiler sınır dışı edilebilmektedirler. Bu uygulama göçmenler açısından seyahat özgürlüğünü kısıtlayıcı gözükse de, devletler açısından göçü kontrol altına almak, bölgelerdeki göçmen nüfusunu dengelemek ve güvenliği sağlama noktasında zaruri gözükmektedir. Benzer bir uygulama Türkiye’de de yapılmaktadır. Uluslararası korumaya başvuran kişilerin devletin uygun gördüğü illerde ikamet etmeleri, buldukları yeri izinsiz terketmemeleri gerekmektedir.

“Başka şehirde yaşayan akrabalarımız var. Bazen de çalışmak için başka bir şehre gitmek gerekiyor. Bir şehirden başka bir şehre geçmek için izin lazım. Her yerde yaşamak yasak. İzin olmadan geçersen deport (sınır dışı) ederler. Bir kere ben de izin aldım. On gün verdiler.” K3

“Liseyi bitirdikten sonra farklı kurslara katılmak istedim. Eğer oturduğunuz yerde iyi eğitim veren kurslar yoksa başka şehre gitmek şart. Ama bunun için de izin almak gerekiyor.” K6

“Şehirden şehre geçmek için berge-i tereddud (gidiş geliş/seyir belgesi) almak gerekiyor. On günlük ya da on beş günlük veriyorlar. Ne kadar kalacağımı, neden gitmek istediğini anlatman lazım.” K9

Âmâyeş kartı alan kişilerin İran’dan resmi yolla çıkmak için kartlarını iade ederek çıkış belgesi almaları gerekmektedir. Ancak Afganistan Mülteciler ve Geri Dönüş Bakanlığı’nın resmi internet sitesine ait 20 Ocak 2018 tarihli haberinde, bakanlığın, İran devletinden, İran’da yaşayan Afganların Âmâyeş kartlarının iptal edilmeden Afganistan

ve İran arasında gidip gelebilmeleri yönündeki taleplerinin, İran devleti tarafından olumlu karşılandığı bilgisine yer verilmiştir²⁶⁶.

İran devleti vize ile İran’da kalış hakkı tanımakla birlikte Âmâyeş kartı olup ikamet durum değişikliği yaparak İran’da kalmak isteyen ya da karta sahip olmayıp İran’da yaşamak isteyen Afganlara İran’da pasaportla kalış izni vermektedir. Ancak bu işlemin gerçekleşmesi için geçerli bir pasaport ve vize gerekmektedir.

“Âmâyeş kartı olmayanlara pasaport alma ve pasaportla kalma hakkı verdiler. Pasaportla vize alabiliyor Afganlar. Genelde yılda iki üç kere üçer dörder aylık uzatıyorlar. Vize bitince beklemeye başlıyoruz. Vize vereceklerini ilan ederlerse gidip para vererek uzatıyoruz. Vermeyebilirler, endişe ediyoruz. Ya yakalanırsak?”

K3

“Afganlar kartlarını iptal edip, pasaport alıp pasaportla da kalabiliyorlar. Bunu ikamet gibi düşünün. Süreli ve ücretli. Sadece belirli yerlerde kalabiliyorsunuz. Pasaport alırsanız ülkeye daha rahat giriş çıkış yapabiliyorsunuz. Ayrıca herkesin Âmâyeş kartı yok. İran’da yasal kalmak isteyenlerin pasaport alması lazım. Ancak pasaport çıkartmak için kimlik lazım. Âmâyeş kartı olana pasaport daha kolay çıkartılıyor. Afgan kimliğinin yoksa Afganistan’daki yakınına vekâlet vermen lazım. Ya da gidip kendin Afganistan’dan alacaksın. Pasaport çıkınca vize verilerse kalabiliyoruz. Vermezlerse kaçak kalırız. Ama pasaportla kalmak daha iyi. İstedğin zaman İran’a giriş çıkış yapabiliyorsun.” **K6**

İkametle ilgili bir diğer önemli husus anne ve babadan birinin ya da her ikisinin kaçak olması halinde İran’da dünyaya gelen çocuğun ülkede kalış izni ile ilgili karşılaştığı sorunlardır. Katılımcılardan biri Âmâyeş kartı ile yaşayan Afganların, kaçak olarak kalan Afgan yakınlarına zaman zaman resmi işlemlerde kullanmak üzere kartlarını verdiklerini ifade etmiştir.

“Eğer anne ve babanın geçici ikamet kartı varsa doğum belgesini göstererek çocuğa da kart alınıyor. Ama anne babadan biri kaçaksa alamazsınız. Eşimle kaçığa düştüğümüz sırada çocuğumu hastanede doğurabilmek için kız kardeşimin kartını aldım. Bu yüzden doğum raporunda kardeşimin adı yazıyordu. O raporla çocuğuma ikamet kartı aldım. Ama çocuğum kız kardeşimin çocuğu gözüktü. Çocuk beş yaşına gelince sağlık ocağına gittim. Benim de o sırada kartım vardı. Çocuğumun aşı kartının kaybolduğunu ancak aşı tarihlerini bildiğimi söyledim. Çocuğum için yeni bir aşı kartı verdiler. Ben de o aşı kartını alarak ikamet kartı verilen yere gittim.”

²⁶⁶ Vazâret-i Umûr-i Muhâcirin ve Ovdetkonendegân-ı Cumhûrî-i İslâmî-i Afgânistân, Muhâcirin-i Dârây-ı Medrek-i Afgânî Der İrân Mi-Tevânend Ba’d Ez İn Bedûn-i İptâl-i Kart-ı Muhâceretişân Be Afgânistân Sefer Nümâyend, 2018, <http://morr.gov.af/fa/news/70231> (20 Ocak 2018).

Çocuğu kaydetmek için normalde doğum raporu istiyorlar ama ben raporu kaybettiğimi, aşı kartının olduğunu söyledim. Mecburen yalan söyledim. Çocuğuma annesi olarak benim adımın yazılı olduğu bir kart verdiler. Durumu anlamadılar. Bunu yaparken çok korktum ama başka bir yol yoktu. Birbirinin kartını kullananlar var bu şekilde.” K4

Genel olarak değerlendirildiğinde ilk dönemlerde gelen Afganların İran’da yine İran devleti tarafından verilen kartlarla kaldıkları, Âmâyeş sistemiyle de İran devletinin Afganlar için daha düzenli bir kalış şekli oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Âmâyeş kartı sahipleri her ne kadar mülteci olarak değerlendirilseler de, kartların belli sürelerde ücret karşılığında yenilenebilir olması sistem üzerinde normal bir oturma izni intibası uyandırmaktadır. Nitekim katılımcıların beklentisi bu sistem dahilinde kart alan ve mülteci olarak nitelendirilen Afganların ücret ödememeleri yönündedir. Pasaportla ikamet yöntemi Afgan göçmenler için iyi bir seçenek olarak görülebilir. Ancak yeterli gelire sahip olmayan ve devlet tarafından talep edilen şartları yerine getiremeyen Afganlar için bu yol da zorlu olarak nitelendirilebilir.

4.6.3.2. İstihdam

Afganlar İran’ın işgücü piyasasına önemli ölçüde katkı sağlamaktadırlar. Afganistan’daki istikrarsızlığın ekonomiyi de olumsuz yönde etkilemesi sebebiyle İran’a yönelik işçi göçünde artışlar meydana gelmiştir. Bu da Afganların ekonomik göçmen olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Ekonomik göçmenler aileleri ile birlikte İran’a geldikleri gibi, İran’a bireysel olarak gelip, iş ve kalacak yer bulduktan sonra da ailelerini getirebilmektedirler. Bununla birlikte Afganlar para biriktirmek ya da mevsimlik işçilik için de İran’ı tercih etmektedirler. Âmâyeş kartına sahip olan 18-60 yaş arası Afganlar ücret karşılığında süreli çalışma kartı olarak yasal olarak çalışma hakkına sahiptirler. Ancak Âmâyeş kartı ücretinin üzerine çalışma kartının ücretinin eklenmesinin Afgan göçmenleri maddi açıdan zorlamaktadır. Diğer önemli bir sorun üniversite eğitimini tamamlamış dahi olsalar Afgan göçmenlerin eğitim gördükleri alanlarla ilgili iş kollarında istihdam problemi yaşıyor olmalarıdır. Bu sebeple kendi alanlarıyla ilgili ve daha iyi standartlara sahip işlerde çalışmak isteyen eğitilmiş Afganlar, İran’dan çıkarak diğer ülkelere gitmektedirler.

“Biz geçici ikamet kartını uzatmadığımız için çalışma kartını alamamıştık. On sekiz yaş üstü erkeklerin alması gerekiyor. Çalışma kartı pahalı. Âmâyeş kartının parası ile ikisi birlikte pahalı geliyor Afganlara.” K7

“Çalışma kartın olsa bile çalışacağın işler belirli, zor işler. Belki siz bile çalışmak istemezsiniz. İran’da herkesin bildiği bir söz var. Duymuşsunuzdur, İran’da ‘İran’ı Afganlar inşa etti’ derler. Nedeni belli, inşaatlarda çalışan çok fazla Afgan var. Binaları onlar yapıyor.” K6

“Tahran’da inşaat işlerinde çalıştım. Afganlar çalışkandırlar, İran bilir bunu. Verilen işi düzgün yaparlar, emaneti iyi korurlar. Bu bilindiği için çok yerde Afgan çalışıyor.” K1

Katılımcılardan biri Sovyetlerin Afganistan’ı işgalinin ardından gelen Afgan göçmenler arasında din alanında eğitim almış kişilerin bu alanda çalışabildiklerini belirtmiştir. Bir diğer katılımcı ise Afgan asıllı doktorların olduğunu ifade etmiştir.

“Ben üniversite mezunuyum. İran’da yaşarken bir üniversitede hocalık yaptım. Benim gibi ilahiyat alanında hocalık yapmış olan Afganları biliyorum. Bazıları üniversite haricinde dışarıda da din hocalığı yapıyorlardı.” K2

“İran’da üvey babamı ameliyat eden doktor Afgan asıllıydı. Az da olsa Afgan doktor var. Ama onlar İran’da nasıl yaşıyorlar bilmiyorum. Hindistanlı doktor da görmüştüm.” K6

İran’da yaşayan Afgan kadınlar ve çocuklar da aile bütçesine katkıda bulunmak için çalışmaktadırlar. Küçük yaşta İran’a gelen ya da İran’da doğan katılımcılar hem okula gidip hem de çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

“Babam ben küçükken vefat ettiği için erken yaşta çalışmaya başladım. Halı dokuma atölyesinde, inşaatta, tekstilde çalıştım. Tekstilde çalışırken işi çok iyi öğrendim. Ustalaşmıştım.. Okuldan çıkıp işe gidiyordum. Emeğimin karşılığını tam alamamam da yine de para kazandım. Annem de evde yorgan dikiyordu.” K6

“İran’daki Afgan kadınlar mecbur kalmazlarsa pek çalışmıyorlar. Erkeklerin kazancı yetersizse kadınlar da çalışıyor. Fıstık kırıyorlar, safran işinde çalışıyorlar.” K10

“İran’da okula gittiğim dönemlerde bir ara bir mağaza sahibinin yanında çalışmıştım. Çalıştığım yerde paramı düzenli alamadığım zamanlar da oldu. İran’da Afgan kadınları genelde evdeler. Ama halı dokuyan, süpürge yapan, safran işinde çalışan kadınlar da var. Paraya ihtiyaç olunca onlar da çalışıyor. Kardeşlerim pek okumak istemediler. Okuduktan sonra ne iş yapacaklar? Küçük kardeşim bu yüzden İsveç’e kaçtı.” K5

“Afgan kadınlar arasında çalışan da var çalışmayan da. Mesela benim annem çalışmıyordu, babam izin vermez. Ben de evlendikten sonra çalıştım. Eşim istemiyordu ama o iş gidince ben çocukları anneme bırakırdım. Önce İngilizce kursuna gittim, İngilizce öğrendim. Sonra bazen dışarıda bazen evde tercüme işi yaptım.” K4

“Altıncı sınıfta okulu bir süreliğine bıraktım. Babamın kazandığı para yetmiyordu. Ben de çalışmaya başladım. İnşaatlarda çalıştım, işçilik yaptım.” K8

“İran’da Afgan kadınlar ürün yetiştirilen yerde yaşıyorlarsa çiftçilik yapıyorlar. Paketleme işi, terzilik yapan ya da apartman temizliğine gidenler de var. Çocuklar hem okuyup hem de çalışıyorlar. Ya da yaz oldu mu, okullar kapandı mı doğruca işe koşuyorlar.” K3

Göç olgusu Afganların sosyo-kültürel yapılarının bir parçası olarak telakki edilmiştir. Birçok genç Afgan için göç, dar akrabalık ilişkilerini geniş sosyal ağlara çevirme fırsatı sunmaktadır. Varlıklarının bir parçası olarak algılanmakta, gençlikten erkeklığe geçiş için gerekli bir adım gibi görülmektedir. Bu zorlu yolculuk mekânsal ve bir miktar da sosyal anlamda aileden ve evden ayrılış, aynı zamanda çocukluktan kopuş olarak görülmektedir. İran’da geçirdikleri sürede zorluklarla mücadele edip para biriktirmektedirler. Doğdukları köye geldiklerinde ise artık evlenilebilir, yetişkin bir erkek olarak görülmektedirler. Bununla birlikte hayatlarının bu kısmında Afganistan ve İran arasındaki faaliyetlerini sürdürmektedirler²⁶⁷. Bu çerçeveden bakıldığında İran’da uzun süredir yaşamakta olan Afganların yanı sıra çalışmak ve para kazanmak amacıyla İran’a gidip gelen Afganların da var olduğunu söylemek doğru olacaktır. Ekonomik hareketlilik beraberinde para transferini de getirmektedir. Para transferi Afganların “sarraf” olarak nitelendirdikleri araçlar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir.

“Babam vefat etmeden önce Afganistan’daki kardeşlerine para gönderiyordu. Sarraflar var. Onlara parayı veriyorsunuz. Üstüne biraz para alıp, paranızı Afganistan’a ulaştırıyorlar. Benim babam da böyle yapıyordu.” K4

“Benim babam vefat etti. Dayım şu an İran’da. Annelere o destek çıkıyor. Afganistan’da yakınlarımız var. Onlara para gönderilmesi gerekiyor. Çünkü dayımın mali durumu iyi. Onun ikameti var. Bazı sarrafların şirketleri var. Onlar İran ve Afganistan arasında mal getirip götürdükleri için zaten para da taşıyorlar. Onlara güveniyoruz çünkü zaten herkes parasını bu şekilde yolluyor. Kandırılacağımızı düşünmüyoruz. Bu kişiler bilindik insanlar. Parayı onlara

²⁶⁷ Alessandro Monsutti, “Migration As A Rite of Passage: Young Afghans Building Masculinity And Adulthood In Iran”, *Iranian Studies*, Vol.40, No.2, (April 2007), s. 167.

veriyorsunuz hatta size fiş benzeri bir kâğıt veriyorlar. Aileniz Afganistan'da sizin gönderdiğiniz parayı alıyor. Yüz dolar için bir dolar komisyon vermeniz lazım.” K10

Afganlar İran'ın ekonomik yapısı içerisinde değerlendirildiğinde iş gücü açısından önemli bir yere sahip oldukları görülmektedir. Âmâyeş kartı sahiplerinin çalışma kartı da alabiliyor olmaları Afganlar açısından iyi bir uygulama olarak görülmektedir. Ancak çalışılacak iş kollarının sınırlandırılmış olması nitelikli kişilerin başka ülkelere göç etmelerine sebebiyet vermektedir. Kayıtlı göçmenler bir kenara bırakılırsa özellikle düzensiz göçmenlerin İran'a geliş nedenleri arasında en büyük etken olarak ekonomi göze çarpmaktadır.

4.6.3.3. Eğitim

Mavi kart sahibi katılımcılar okula kayıta para alınıp alınmadığına ya da kayıt esnasında herhangi bir sorunla karşılaşp karşılaşmadıklarına dair iki farklı görüş belirtilmişlerdir. Âmâyeş kartı olanlar ise okul için kayıt parası ödediklerini söylemişlerdir.

“Mavi kartım varken okula kayıt problemi yaşamıyordum. Ücret ödemedik o kartla. Ama mavi karttan sonra Âmâyeş kartı ile kalanlardan para almaya başladılar. Banka hesap numarası veriyorlar. Biz parayı o hesaba yatırıp aldığımız banka fişini okul müdürüne veriyorduk. Kaçaksan okuma şansın yoktu.” K4

“Ben ilkokulu ve ortaokulu İran'da bitirdim. Liseye Afganistan'da devam ettim. Mavi kartım varken okula devam edebildim. Başta okul parasızdı ama sonra paralı oldu.” K5

“Mavi kart varken de çocukları her yıl okula kaydettirmek için para verdim ben. Kitap için de para veriyordum.” K1

“Mavi kartla okula kayıt olma hakkı vardı. Liseyi bitirene kadar okuyordu Afgan çocuklar. Ancak kayıt parası isteniyordu. Parası olmayan, çok çocuğu olan para veremiyor. Ya da bir sene ödüyor diğer sene ödeyemiyor.” K2

“Benim mavi kartım da oldu Âmâyeş kartım da. Mavi kartım varken babam para verdi mi bilmiyorum, ama Âmâyeş kartım varken okul kaydı için para verdik. Parayı bazen elden veriyorduk bazen de bankaya yatırıyorduk.” K9

İran'da illegal yaşayan ve İran devletinin okullarına kaydolamayan çocuklar için Afganların açtıkları ancak daha sonra devlet tarafından tanınmayan okullar alternatif bir

seçenek olmuştur. Ancak bu okullardaki eğitim sürelerinin resmi eğitim kurumlarında sayılmaması sebebiyle Afgan çocuklar aynı sınıfı tekrar okuma sorunu yaşamışlardır.

“Mavi kartlar bitince bize bir çıkış belgesi vermişlerdi. Onun süresi de bitince İran’da kaçak kaldık. O dönemde Afgan okuluna gittim. Bir yıl Afgan okulunda okudum. Çok kötüydü. Öğretmen iyi ders anlatamıyordu. Sonra çıkış belgelerinin uzatılacağı haberini aldık. Uzatmaya gittik ve uzattık. O belge ile İran okuluna kaydoldum. Ancak Afgan okulunda okuduğum altıncı sınıfı saymadılar, bir daha aynı sınıfı okudum. Benim Afgan okulunda okuyup İran okuluna geçen arkadaşlarım da aynı sınıfı bir daha okumuşlardı.” K6

İran’da Âmâyeş kartına sahip Afgan çocukların kayıt ücretlerinin yatırılması halinde eğitimden faydalanabildikleri tespit edilmiştir. İran’da illegal kalan ya da Âmâyeş sistemi içerisinde yer almayan Afgan çocukların eğitime erişim sorunları ile ilgili olarak İran’ın dini lideri Hamaney’in tüm çocukların eğitimden faydalanma hakkı olduğuna dair yaptığı açıklamaların etkili olduğu görülmektedir.

“Ben ilkokul ikinci sınıfa kadar İran’da okudum. Sonra Afganistan’a döndük. Orada bir yıl okudum. Ancak Afganistan’da yapamadık, İran’a geri geldik. O dönemde kartım olmadığı için okula kaydetmediler. Kerec’te bir tanıdığımız vardı. O beni kartım olmadan okula kaydettirdi. Sonra okulu yine bıraktım. Çünkü çalışmam gerekti. Benim ablam şu an İran’da yaşıyor. Bu sene çocukları okula yazdırırken para vermemiş.” K8

“Son iki yıl çocukları okula kaydettirirken para vermedik. Ondan önce kayıt için para veriyorduk. Devlet şimdi almıyor. Ben okula devam edemedim. Çünkü sekiz kardeşlik. Sadece üçüncü sınıfa kadar okudum. Sekiz çocuğun okul masrafı babama ağır gelmiş.” K3

“Ben çocukken ailem kayıt için para vermiş. Ancak bizim maddi durumumuz çok kötü değildi. Ben bu konuda sorun yaşamadım. Biliyorsunuz, İran’ın dini lideri açıklama yapmıştı. Ondan sonra düzelmeler olmuş. Ben bu konuda dayımla görüştim. O şu anda İran’da. Bir oğlu var. Bana kayıt için para vermedim dedi.” K10

İran’ın üniversite eğitimi görmek isteyen Afgan gençlere yönelik uygulamaları oldukça önem arz etmektedir. Katılımcılar üniversiteye giriş sınavı konusunda bir engelle karşılaşmadıklarını beyan etmişlerdir. Ancak üniversite ücretleri, bölüm tercihinde kısıtlamalar olması ve üniversitede okuyabilmek için ikamet türü değişikliği yapılmasının zorunlu olması Afgan öğrenciler için sorun teşkil etmektedir. Katılımcılar mezun

olduktan sonra İran’da istihdam problemi yaşayacakları için endişelendiklerini dile getirmektedirler.

“İran’da üniversite sınavına girebiliyoruz. Ama her üniversiteyi tercih edemiyoruz. Ayrıca ücretler bize fazla geliyor. Bu yüzden liseden sonra üniversiteye devam etmeyen ya da üniversite okumak için başka ülkeye ya da Afganistan’a gidenler var. Mezun olsam dahi istediğim işi yapamayacağım. Kurallar belli.” K8

“On birinci sınıfı bitirince üniversiteden önce bazı bölümler için Pişdânişgâhi var. ‘Üniversite öncesi’ demek. Üniversitede bazı bölümleri tercih etmeden önce burada bir sene okuyorsunuz. Dersler alıyorsunuz. Sonra ‘Konkur’ adındaki üniversite sınavına giriyorsunuz. Ben o dersleri geçtim, puanımı aldım. Ancak üniversite sınavında uyuyakaldım. Çünkü hem işe gidiyordum hem de ders çalışıyordum. Açıkçası yorulmuştum da. Kazansam da para lazımdı. Öğrenci pasaportu almam lazımdı. Âmâyeş kartını kabul etmiyorlardı. Bitirince ya Afganistan’a dönecektim ya da kalıp başka iş yapacaktım. Bir arkadaşım vardı. Üniversitede mühendislik bölümünü kazandı. Kayıt esnasında biz Afgan almıyoruz demişler. O da inşaat işine geri döndü. Onu görünce çok üzülüyordum.” K6

Afganların eğitim faaliyetlerine katılım durumlarına bakıldığında İran’a ilk dönemlerde gelenlerin bu haktan daha rahat faydalandıkları görülmüştür. Sonraki dönemlerde gelenlerin ise temelde maddi olanaksızlar sebebiyle eğitime erişim konusunda zorluklar yaşadıkları anlaşılmıştır. Ancak İran’ın mültecilere yönelik eğitim politikalarında bazı düzenlemelere gitmesinin önemli ve büyük bir adım olduğunu söylemek doğru olacaktır. Zira İran’da yaşayan akrabaları ile görüşen katılımcılar Hamaney’in açıklamalarından sonra İran hükümetinin eğitim faaliyetleri ile alakalı düzenlemeler yapmaya başladığını duyduklarını ifade etmişlerdir. Genç katılımcıların beklentileri ise benzer düzenlemelerin yükseköğretim düzeyinde de gerçekleşmesi yönündedir.

4.6.3.4. Sağlık

Önceden mavi karta sahip olmuş bir katılımcı sağlık hizmetlerinden ücretsiz faydalanabildiğini ifade etmiştir. Ancak Âmâyeş kartı sahipleri İran’da yaşarken sağlık hizmetlerine erişimin ücretli ya da ücretsiz oluşu hakkında farklı görüşler belirtmişlerdir. Ameliyat ücretleri için BM’nin de maddi destek sağladığı görülmektedir. İran’da kaçak yaşayan Afganlar ise resmi bir belgelerinin olmaması sebebiyle sağlık hizmetlerine ücretsiz erişememektedirler.

“Ben bir ameliyat geçirmiştim. O zaman mavi kartımız vardı. Herhangi bir ödeme yapmadık.” K4

“İran’da devlet hastanesine ücret ödemiyorduk. Normal olarak devlet hastanesi bize bakıyordu. Özel doktor elbette para alıyor. İranlı devlet hastanesine nasıl gidiyorsa biz de öyle gidiyorduk. Ama alınmayanı da duyduk.” K7

“Biz İran’da kaçak değildik ama hastaneye az da olsa para veriyorduk. Mesela bizim mahallede bir kadın para vermemek için evde doğum yapmıştı. Mahallenin yaşlı kadını ona yardım etmişti. Fakir olan Afganistan’da bile doğum ücretsiz.” K1

“Bir keresinde ayağıma ve başıma dikiş atılmıştı. Hastaneye para ödedik bunun için. Afganlar zaten fakir. Size göre az olan para bize çok geliyor. İranlıların sağlık karnesini görünce üzüliyordum. Babam da kalp hastasıydı, ameliyat oldu. Biz ödeyemeyince BM yardım etmişti.” K6

İran ve BM arasında yapılan anlaşma ile sağlık sigortasından faydalanacak kişiler üç gruba ayrılmıştır. Âmâyeş kartı ile kalan Afgan göçmenlere bu üç grup üzerinden sağlık hizmetleri sunulduğu resmi makamlarca ifade edilmektedir. Ancak katılımcılar böyle bir bilgiye sahip olmadıklarını dile getirmişlerdir. Âmâyeş kartı dışında pasaportla ikamet eden Afganlar ise ücret karşılığında sağlık sigortası yaptırabildiklerini ifade etmişlerdir.

“Bizim sağlık sigortamız yok. Hastaneye gidersek mecbur para veriyoruz. Ama sağlık sigortanız varsa ilacın ya da muayenenin yarısını veriyorsunuz. Benim erkek kardeşimin karısı iki yıl önce kanserden vefat etti. Onun Âmâyeş kartı vardı. İlaça, muayeneye para veriyordu. Ben ücretsiz olduğunu görmedim.” K3

Sağlık açısından değerlendirildiğinde en savunmasız grupların mülteciler olduğu görülmektedir. Sunulan sağlık hizmetleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu da mültecilerin sağlık hizmetlerine erişim düzeylerini etkilemektedir. İran’da Âmâyeş kartı sahiplerinin sağlık hizmetlerine erişimleri konusunda farklı farklı uygulamalarla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Ancak İran devleti ve BM arasında yapılan sağlık mutabakatının ilerleyen zamanlarda olumlu sonuçlar vereceği öngörülmektedir.

4.6.3.5. Barınma

Katılımcılar kiralık evlerde ikamet ettiklerin ve evlerin iki farklı yolla kiralandığını belirtmişlerdir. İlki aylık para ödeme yoluyla, diğeri ise “rehn” yoluyla gerçekleşmektedir. Rehn sisteminde kiracı ev sahibine toplu para vererek sözleşmenin

son bulduğu tarihte parasını geri almaktadır. Ev sahibi kiracıdan aldığı toplu parayı ihtiyaç duyduğu yerlerde kullanmaktadır. Kira fiyatları şehirlere ya da semtlere göre değişkenlik göstermektedir. Afgan göçmenler güvendikleri İranlı kişilerle anlaşma yaparak onların adına ev alınabildiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar rehn sistemi sebebiyle zaman zaman sorun yaşasalar da aylık kira karşılığında da ikamet edebildikleri için barınma hususunda fazla sorun yaşamadıklarını dile getirmişlerdir.

“İran’da ev fiyatları değişken. Pahalı yerler de var, ucuz yerlerde var. Ne kadar para kazanıyorsan o kadarlık ev kiralıyorsun. Bazı Afganlar kötü evlerde kalıyor. Bizim rehn ile ev kiralamamız mümkün olmadı. Aylık veriyorduk. Bazı ev sahipleri toplu para istiyor.” K3

“Ben İran’da kirada oturuyordum. Hatta şu an ailem hala İran’da. Onlar da kiralık evde yaşıyorlar. Ev sahibimiz iyi biri. Komşularımız da iyiler. Kira fiyatları yerine göre değişiyor. Nasıl İstanbul’da ucuz var pahalı var İran’da da öyle.” K4

“İran’da rehn var. Toplu para istiyorlar. Toplu parası olmayan böyle ev kiralayamaz. O zaman aylık kira ödeyeceğimiz evler arıyoruz. Ben Türkiye’ye geldiğimde İran’da ödediğim kira parasıyla şimdi kaldığım evin kirası aynıydı. Evlerin durumu ödeyeceğin paraya göre değişiyor.” K2

Katılımcılardan biri Yezd şehrinde yer alan bir mahallede Afganların istenmediğini, Afganların mahalleden çıkartılacağı ve onlara ev verilmeyeceği hususunda yazı asıldığı bilgisini vermiştir. Konu ile ilgili yapılan araştırmada böyle bir haberin basında yer aldığı görülmüştür. Ancak haberde Yezd şehrinde bulunan mahalleye asılan yazıda, sadece Afganlara değil diğer yabancılara da kiralık ev verilmeyeceğinin yazılı olduğu bilgisi yer almıştır. Böyle bir kararın alınma sebebinin uyuşturucu ticaretinin ve hırsızlığın önüne geçilmesi, emniyetin sağlanması olduğu ifade edilmiştir. Haberin devamında yer alan bilgiye göre devlet yetkilileri bu işi başlatan kişiler için “başına buyrukluk” ifadesini kullanmış ve mahalleye asılan yazılar toplatılmıştır.²⁶⁸

“İran’da birkaç yıl önde bir olay olmuştu. Yazı asmışlar Yezd şehrinde Afganlara ev vermeyin diye. Böyle şeyler oluyor çünkü bazen İran’da İranlılarla Afganlar arasında sorunlar olabiliyor. Biri suç işliyor, diğerleri de ceza çekiyor.” K9

Görüşmeler sonucunda katılımcıların İran’da ev kiralama konusunda rehn sistemi haricinde daha büyük bir sorunlarla karşılaşmadıkları anlaşılmıştır. Katılımcıların hem

²⁶⁸ *Pahş-ı İttılâiye Aleyh-i Muhâcirân-ı Âfgân u Gayr-ı Bûmihâ Der Yeki Ez Şehrây-ı Yezd*, 2016, www.bbc.com/persian/iran/2016/06/160613_157_zarach_yazd_antiimmigrant_banner# (5 Mart 2018).

İran'da hem de Türkiye'de akrabalık ya da dostluk ilişkilerine dayanarak ev bulup, barınma ihtiyaçlarını giderdikleri tespit edilmiştir. Bu durumun getirisi olarak bazı şehirlerde ya da semtlerde Afgan nüfusu artış göstermektedir.

4.6.3.6. Mülkiyet Edinme

Katılımcılar İran'da Âmâyeş kartı ile ev ya da araba satın alamadıklarını dile getirmişlerdir. Çünkü İran'da yabancılar için mülkiyet edinme hakkı belirli yasalar çerçevesinde gerçekleşmektedir. İran'da daimi ikameti bulunmayan yabancıların bu yasada yer alan yükümlülükleri yerine getirmeleri gerekmektedir.

“İran'da kendi üzerimize ev, arsa alamayız. Güvendiğimiz İranlı tanıdığımız olursa o bizim yerimize alabiliyor. Aramızda anlaşma yapıyoruz, kovlnâme (sözleşme, kontrat)²⁶⁹ imzalıyoruz.” K2

“Dayımın İran'da evi var ama kendi üstüne değil, İranlı ortağının üstüne. Hatta arabası da var. Ama onun da mülkiyeti İranlı dostunun üzerine. Kendi üstüne almaya çalışıyor ama alamıyor. Afganlar böyle yapıyor. Varsa güvendiği kişi onun üstüne alıyor.” K10

“Afganların kendi üstüne ev, araba almasına izin vermiyorlar. Ben bu duruma üzülüyordum. Şükür ki bisiklet yasak değil.” K7

“Afganlar'a yasak fazla. Ev, araba haricinde adımıza bir cep telefonu hattı bile alamıyoruz, banka hesabı açtıramıyoruz.” K1

İran'da kart sahibi Afganların yaşadığı bir diğer sorun sürücü belgesi alamamalarıdır. Âmâyeş sistemi dâhilinde İran'da yaşayan Afganlar ehliyet alamamaktadırlar. Ancak pasaportla İran'da yaşayan Afganların sürücü belgesi alma hakkına sahip oldukları ifade edilmiştir.

“İran'da Âmâyeş kartı ile kalanlar hem araba hem de sürücü belgesi alamıyorlar. Ama Afgan pasaportu ile kalanların sürücü belgesi aldıklarını biliyorum.” K3

“Araba yok, sürücü belgesi yok, ev yok. İnsanları çocuklarını alıp arabayla bir yerlere gitmek istiyorlar. Ama yasak, gidemiyorlar.” K7

²⁶⁹ Farsça- Türkçe Sözlük, “قولنامه”, Say Yayınları, 2008, s. 1083.

İran’da Âmâyeş kartı sahiplerinin en büyük sorunlarından birisi mülkiyet edinme konusunda kanuni sınırlılıklarının bulunmasıdır. Bu sebeple yapılan görüşmelerde katılımcıların en fazla bu husus üzerinde durdukları görülmüştür. İstenilen şeyleri satın alamamanın ve mülkiyet hakkını elinde bulunduramamanın bir getirisi olarak katılımcıların İran’a yönelik algılarının olumsuz yönde geliştiği anlaşılmaktadır.

4.6.4. Katılımcıların Türkiye’ye Göçü ve Türkiye’ye İlişkin Değerlendirmeleri

İran’dan Türkiye’ye kaçak geçiş yapan Afganlar, Türkiye’ye Van ya da Ağrı sınırından geçtiklerini ifade etmişlerdir. Afganistan- Türkiye arasında vize olması kaçak geçişlerin önemli nedenlerinden birisidir. Kaçakçılara ödenen miktar değişiklik göstermektedir.

“Türkiye’ye 2014 yılında geldiğimizde kaçakçıya kişi başı 1000 dolar vermiştik. Van’dan Türkiye’ye geldik. Yolculuğumuz iki gün sürdü.” K7

“Türkiye’ye kaçak olarak geçtim. 2016 yılında gelirken 2.500 tl vermiştim. Avrupa’ya kaçan tanıdıklarımız vardı. Onların vasıtasıyla Tahran’da kaçakçı buldum.” K9

“Ben 2017 yılında Türkiye’ye gelirken 500 dolar para verdim. Kaçakçıyı İran-Bazergan’da buldum. Orası Türkiye’ye yakın olduğu için kaçakçı fazla.” K3

“Komşumuz kaçakçılık yapıyordu. Ona eşim, ben ve iki çocuğumuz için 2000 dolar verdi. Birkaç kez araç değiştirdik. Araba ile Van’a ulaştık. Ondan önce Tebriz’de kalmıştık. Ben eşimle geldiğim için sorun yaşamadım. Ama bazı kadınların başına kötü şeyler geldiğini duymuştum.” K4

Afgan göçmenler için Türkiye iki farklı öneme sahiptir. Bazı Afganlar Türkiye’yi transit ülke olarak kullanırken bazıları da hedef ülke olarak görmektedir. Bununla birlikte transit amaçlı kullanmak üzere Türkiye’ye geçiş yapan Afganlar, Türkiye’ye geldikten sonra fikir değiştirerek Türkiye’de kalmayı da tercih edebilmektedirler.

“Ben Türkiye’ye kaçak geldim. Avrupa’ya gitmek istiyordum. Orada iş var, vatandaş olabilirim diye düşünmüştüm. Para da biriktirmem lazım. Ayrıca kaçakçı beni kandırdı. Amerika’da yaşayan akrabalarımız var. Hatta Avusturalya’da da yaşayan var. Ama şimdi Avrupa’ya geçiş zor. Bu yüzden şu an Türkiye’de kalacağım.” K1

“Türkiye’ye ilk olarak 17-18 yaşlarında geldim. Zaten Türkiye’de akrabalarımız vardı. Türkiye’de iş bulup yaşayabileceğimizi söylediler. Ben de Türkiye’ye kaçak gelip iki ay kaldım. Ailemi de çağırdım ama burası pahalı diye gelmek istemediler.

Ben de kendimi sınırđışı ettirttim. Ama tekrar Türkiye'ye gelmeyi çok istemiştim. Yıllar sonra yeniden kaçak geldik.” K7

“Türkiye'yi transit geçip Yunanistan'a ulaşmak istiyorum. Ancak çok düşündüm. O esnada Zeytinburnu'nda bir atölye de iş buldum. Burada da okuyup çalışabileceğimi gördüm, gitmedim. Artık Türkiye'de yaşamak istiyorum. Burada kardeş muamelesi görüyoruz.” K5

Katılımcıların İran'dan Türkiye'ye geçiş nedenleri arasında ekonomik ve dinî nedenler, sosyal hak elde etme ve eğitim istekleri öne çıkmaktadır.

“Ben Türkiye'ye eğitim amaçlı geldim. Çünkü İran'da üniversite okuyamadım. Bunun için öğrenci vizesi almam gerekiyordu. Ama benim buna gücüm yoktu. Bu yüzden kendimi İran'dan Afganistan'a sınırđışı ettirttim. Sonrasında Yabancı Öğrenci Sınavı'nı kazanarak Türkiye'de Mühendislik okudum. İstedğim bölümde okuyup istediğim işi yapmak için Türkiye'ye gelmem şarttı.” K6

“İran'da okumak istedim, okuyamadım. Bu yüzden kaçak olarak Afganistan'a geri döndüm. Başta orada üniversite okuyabilirim diye düşündüm. Ama şartlar çok kötüydü. Türkiye'ye geldim. Burada üniversite okuyorum.” K5

“Benim kendimle ilgili bazı tercihlerim farklı. Bu şekilde İran'da da Afganistan'da da yaşamam çok zordu. Ön yargı var. Kendimi açıkça ifade edemem orada. Farklı bir kimlikle yaşadım.” K9

“Eşim Almanya'ya gitmek istiyordu. Ben de çocuklarımın daha rahat okumasını ve yaşamasını istiyordum. Eğer ben İran'dayken eşim Almanya'ya gitseydi İran'da tek kalacaktım. Ailem baskıcı bir aile. Eşimle birlikte çocukları da alarak Türkiye'ye geldik. Eşimle zaten anlaşamıyorduk, ayrıldık. O Almanya'ya kaçtı. Ben çocuklarla burada kaldım. Türk vatandaşı ile evlendim. Çocuklar şimdi okula gidiyor.” K4

“Türkiye'ye geldim çünkü çocuklarım burada daha rahat okula gidebiliyor. İş bulabiliyoruz. Çalışma izni alıp sigorta yaptırabiliyoruz. Kendimi Türkiye'de daha rahat hissediyorum. İkamet ve de sonrasında vatandaşlık almak için ülkeden çıkıp geri gelmemiz lazım. Şu an bunu yapamayız. Ama Avrupa'ya bizi kabul ederlerse vatandaşlık aldıktan sonra Türkiye'ye geri gelmeyi düşünüyorum. Burası benim ikinci ülkem.” K2

“İran'da üniversite kazandım ve durum değişikliği yaparak kaydoldum. Benim dini hassasiyetim çok fazla. Dini sorunlar yaşadım. Sonra bu durumu çok sevdiğim İranlı iki hocamla konuştum. Onlar bana çok yol gösterdiler. Avrupa'ya gitmek istiyordum ama hocalarım Türkiye'yi tavsiye ettiler. Çünkü benim dini yönden hassas olmam sebebiyle Avrupa'da da yaşayamayacağımı söylediler. Ben zaten çok kitap okuyorum. Türkiye ile ilgili de kitaplar okuyordum. Türkiye'ye gelmeye karar verdim. Burada üniversiteye devam ediyorum. Ayrıca hayır işleri yapan bir dernekte görev aldım. İnsanlara yardım etmeyi çok seviyorum.” K10

Uluslararası Koruma'ya kayıtlı olan katılımcılar arasında sığınmaya başvuru konusunda, Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra bilgi sahibi olduğunu belirtenler olduğu gibi Türkiye'ye giriş yapmadan önce de bilgi edinmiş kişiler olduğu görülmüştür.

“Türkiye'ye gelmeden önce sığınmacılık hakkında bilgim yoktu. Ancak sadece buraya gelenlerden kimlik aldıklarını duymuştum. Türkiye'ye gelince Afgan tanıdıklarım Birleşmiş Milletler'e başvur dediler. Sonra başka bir ildeki Göç İdaresi'ne yolluyorlar. Ama istediğiniz ilde kalamıyorsunuz. Bazı iller kapalı.” K1

“Türkiye'de sığınmaya başvurabileceğimden haberim vardı. Ama Türkiye'de Afganların uzun süre beklediklerini duyunca Avrupa'ya geçersen daha iyi olur diye düşünmüştüm. Ama Türkiye'de kaldım ve sığınmaya başvurdum.” K5

“Benim kendimle ilgili bazı tercihlerim farklı olduğu için İran'da yaşamam çok zordu. Avrupa'da yaşarsam tercihlerim konusunda yargılanmayacağım. İran'da da mülteci olduğum için mülteciliğin ne demek olduğunu zaten iyi biliyorum. Ama sığınmacılık hakkındaki bilgilerimi benim gibi daha önce İran'da yaşamış olan arkadaşlarımdan aldım. Kimisi önce Türkiye'ye oradan da Avrupa'ya kaçtı. Benim gibi olan bir arkadaşım da Kanada'da yaşıyor. Ben de Kanada'ya gitmek istiyorum. Olmazsa Amerika'ya gidebilirim.” K9

“Avrupa'ya en çok eşim gitmek istiyordu. Ben de mutlu olacağım yerde yaşamak istiyordum. Biz Afgan olduğumuz için mülteciliğe alışkınız. Ama Türkiye'de nasıl başvurabileceğimizi tam olarak bilmiyordum. Türkiye'deki Afganlar burada da mültecilik için başvurabileceğimizi söylediler. Ben de çocuklarla birlikte başvurdum.” K4

Katılımcıların İran ve Türkiye'deki yaşantılarına yönelik karşılaştırma yapmaları istendiğinde, ekonomik nedenlerin yanı sıra toplumsal kabul, ayrımcılık ve uyum üzerinde özellikle durdukları gözlemlenmiştir.

“Türkiye mültecileri seviyor. Burada ayırım yok. Ben bu yüzden Türkiye'yi seviyorum. Ayrıca Afgan göçmenlerle diğer göçmenler arasında ayırım yapılmıyor.” K1

“Ben İran'da çok fazla ekonomik sorun yaşamadım. Hatta İstanbul'a ilk geldiğimde İran'da ödediğim kiranın aynısını ödüyordum. Sadece İstanbul pahalı bir şehir. Benim için eğitim çok önemli. Çocuklarımla okumasını istiyorum. Türkiye'de çalışma sorunu da yok. Hastaneye rahat gidebiliyorum. Kendimi Afgan gibi hissetmiyorum. Sürekli Afgan olduğum hatırlatılmıyor.” K2

“Benim hâlâ İran'da yaşayan akrabalarım var. Onlarla telefonla konuşuyorum. Eskiden İran'da polis bizi daha çok durduruyordu. Şimdi biraz daha iyiymiş. İran'da polis görünce korkuyorduk. Türkiye'de polisleri görünce korkmuyorum. Hatta

Türkiye’de kaçak yaşayan Afgan bir arkadaşım var. Polisin birine yol sormuş, o da tarif etmiş. Kimlik sormamış.” K3

“Ben eğer Afganistan’da yaşasaydım muhtemelen Türkiye’ye gelemedim. İran olmasaydı da Afganistan’da yaşamak zorunda kalacaktım. Afganistan’da yaşasaydım bu kadar da okuyamazdım, çok çocuğum olurdu. Afganistan’daki evimizde elektrik bile yoktu. İran Afgan kadınlarına cennet gibi geliyor. Kadın olduğunuzda Afganistan’da hem fizikî hem de psikolojik zorluk yaşıyorsunuz. İran’da ise daha çok psikolojik olarak zorlandım. İran’da yaşarken bazen kendime neden Afgan olduğumu soruyordum. Türkiye’de iyiyim.” K4

“Türkiye iş bulma konusunda daha iyi. Haklar daha geniş. Burada hakkımı savunup tartışabiliyorum. Rahatça okuyabiliyorum. İran bana Farsça konuşma fırsatı verdi. Bu konuda memnundum. Başka bir ülkede anadilimi konuşamazdım. İran’da da Farsça konuşuluyor. İran’da kalmamak için herkesin farklı nedeni olabilir. Kimisi daha iyi iş bulmak için, kimisi de farklı sebeplerden dolayı İran’dan çıkıyor. Ama benim için en önemlisi İran’da bize daha fazla hak tanınması ve bu hakların da uygulanması gerektiği idi.” K6

“Dilimiz ve mezhebimiz her ne kadar farklı olsa da Türkiye’de yaşamaktan dolayı mutluyum. Çünkü kendimi özgür hissediyorum. Türkler Afganlar’ı seviyor. Afganlar da Türkiye’yi ve Türk halkını seviyor. Yabancı olduğum için Türkiye’de de zaman zaman sorun yaşıyorum. Ama Afgan olmamdan dolayı kötü bir söz işitmedim. İlk başta dil bilmediğim için çok zorlandım. Ama şu an hala öğrenmeye devam ediyorum. Arkadaşlarım da beni destekliyor. Bu hoşuma gidiyor.” K8

“İran’da Afganların en temel sorunu oturma izni. Her isteyen orada yaşayamıyor. Ben İran’da kaçak olmamama rağmen polisten çok korkardım. Ayrıca Afgan bir çalışan İranlı patronunun güvenini boşa çıkarıyor. O zaman İranlılar tüm Afganlar’a kızabiliyor. Ama eğer bir Afgan kötüyse diğerleri de kötüdür diye düşünmemek lazım. Bu psikolojik bir şey. İran’daki arkadaşlarımı ve öğretmenlerimi seviyorum. Sorun yaşamasaydım İran’ı bırakmazdım. Türkiye’den de ayrılmak istemem. Çünkü burada kendimi mutlu hissediyorum.” K10

Netice itibariyle İran’dan Türkiye’ye doğru gerçekleşen Afgan göçünde İran’ın Afgan mültecilere ve göçmenlere yönelik sosyo-politik uygulamalarının belirleyici roller üstlendiği görülmektedir. Yapılan görüşmeler sonucunda Âmâyeş kartı sahibi Afganların İran’da mülteci olarak adlandırılmalarına rağmen beklenen düzeyde haklardan faydalanamadıkları için Türkiye’ye yahut Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine doğru göçe yöneldikleri anlaşılmıştır. Bu hususa ek olarak İran-Türkiye arasındaki 90 gün vizesiz kalış uygulamasından farklı olarak Afganistan- Türkiye arasında vize muafiyeti bulunmaması, İran’dan gelen Afganların Türkiye’ye kaçak geçişlerine sebebiyet vermektedir. Dikkat çeken bir diğer nokta katılımcıların hedef ve transit ülke tercihlerinin

İran'dan çıktıktan sonra değişmiş olmasıdır. Katılımcılardan bazılarının İran'dan çıkarken Türkiye'yi transit maksatlı kullanmak istediği ancak Türkiye'ye ulaştıktan sonra fikir değiştirerek Türkiye'de kaldıkları görölmektedir. İran'dan farklı olarak Türkiye'de bir sığınma başvurusu sisteminin ve BM ile irtibat kurabilme imkanının bulunmasının, İran'da yaşamakta olan Afganların Türkiye'ye yöneliminde etkili bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber İran'ın ekonomik durumundaki bozulmalar da Afganları hareketlendirmektedir. Uyum konusu ele alınması gereken diğer bir önemli konudur. Katılımcıların Afgan kimliği üzerinden ayrımcılığa uğramamaları nedeniyle Türkiye'ye daha rahat uyum sağladıkları tespit edilmiştir.

SONUÇ

“Türkiye’ye Yönelik Afgan Göçünde İran Etkisi (1979-2018)” isimli bu çalışmada ilk olarak kavramsal ve kuramsal çerçevede göç incelenmiştir. Afganistan hakkında bilgi verilmiş ve Afgan göçünün ortaya çıkış nedenleri ve süreçleri, Afgan göçmenlerin diğer ülkelerdeki dağılımları, Türkiye’ye geliş süreçleri, Türkiye’deki durumları değerlendirilmiştir. İran’a yönelik Afgan göçleri, İran’da yaşayan Afganların durumları ve gönüllü geri dönüş kapsamında Afganlar incelendikten sonra son olarak İran’da Âmâyeş kartı ile yaşamış, hâlihazırda Türkiye’de yaşayan Afgan göçmenleri kapsayan saha çalışmasına yer verilmiştir. Saha çalışmasında Afganların İran deneyimleri incelenmiş ve onları İran’dan Türkiye’ye yönelten göçün nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Afganistan’da SSCB’nin işgali ile başlayan savaş durumu zamanla iç savaş haline dönüşmüştür. Afganlar ülkelerindeki karışıklık ve savaş ortamı nedeniyle göç etmek zorunda kalmışlardır. Aynı zamanda Afganlar için göç, bir yer değiştirme hareketi olmakla beraber bir kültür halini de gelmeye başlamıştır. Komşu ülke İran, Afganistan’ı terk etmek zorunda kalan milyonlarca Afgan göçmeni kendi ülkesinde misafir ederek hedef ülke olma özelliği kazanmıştır. İlerleyen zamanlarda Afganlar göç rotalarını değiştirerek İran’ı transit ülke olarak da kullanmaya başlamışlardır.

Afgan göçmenleri temelde İran açısından iki gruba ayırmak doğru olacaktır. İlk grup Afgan göçmenler Türkiye’ye ya da Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine gitmek için İran’a geçmektedirler. Hatta doğrudan İran’a geçenler olduğu gibi Pakistan- İran rotasını da kullanan göçmenler bulunmaktadır. Bu grup göçmenler için İran, hedeflenen ülkeye geçiş için uygun koşullar oluşuncaya kadar bir süre bekleme alanı özelliği taşımaktadır. İkinci grup göçmenler ise İran’da yaşamayı tercih eden Afganlardır. Ancak bu grup göçmenler arasında da uzun yıllar İran’da yaşadıkları sonra İran’ı terk ederek diğer ülkelere göç eden Afganlar da bulunmaktadır. Çalışmanın odak noktası aynı dile ve dine sahip İran halkı ile yıllarca bir arada yaşamış, İran devletinden bir şekilde resmi kimlik ya da belge almış olan Afgan göçmenlerin İran’dan Türkiye’ye doğru gerçekleşen göç motivasyonlarının neler olduğudur.

Türkiye ve İran göç konusunda benzer deneyimlere sahip iki ülkedir. Benzer deneyimlere sahip olmalarında buldukları coğrafyanın etkisi sugötürmez bir gerçektir. Türkiye de 2011 yılından bu yana tıpkı İran'ın uzun yıllardır Afgan göçmenleri ağırladığı gibi Suriyeli göçmenleri ağırlamaktadır. Her iki ülkede de göç yönetimi adına bazı uygulamalar yürürlüğe koyulmuştur. Dil açısından Afgan göçmenlerin Suriyeli göçmenlere nazaran daha avantajlı bir konuma sahip oldukları düşünülebilir. Çünkü göçmenlerin uyum sağlama süreçlerinde yaşadıkları çatışmalardan birisi de dil bilmeme sorunudur. Ancak dilin ya da dinin aynı olması göçmen için bir avantaj sağlasa da uyum için tamamen yeterli kazanımlar değildir. Nitekim yapılan görüşmelerde Afgan katılımcılar, İran'a göç etmelerinde Fars dilinin ve İran'ın Müslüman bir ülke olmasının etkili olduğunu ifade etseler de halk tarafından kabul görme hususunda sorunlar yaşadıklarını eklemiştir.

Yapılan görüşmeler sonucunda Afgan göçmenlerin İran'ı tercih sebeplerinde dil ve din faktörü haricinde, İran'ın ilk başlarda açık kapı politikası uygulaması, sınır ülke olması, İran'da iş bulma imkânının daha fazla olması, Afganistan'a gidiş gelişin daha rahat olacağı düşüncesi, akraba ve dost ilişkileri, kültürel yakınlık faktörlerinin yer aldığı görülmüştür. Ancak zamanla İran'ın siyasetinin değişmesine paralel olarak Afgan göçmenlerin de İran'a yönelik düşünceleri değişmiş, beklentileri azalmıştır. Bu durum İran'da yaşayan Afganları Türkiye başta olmak üzere diğer ülkelere göçe yöneltmiştir. İran'ın Mülteci Yönetmeliği'nde yer alan iki kavram göçmenler için önem arz etmektedir. Bunlardan birisi Mülteci, diğeri ise Âvâre'dir. Yönetmelikte mülteci statüsü almış kişilerin hangi temel haklara sahip oldukları belirtilmiştir. Mülteci statüsünün tanımı 1951 Cenevre Sözleşmesi ile uyumluluk göstermekle birlikte Âvâre'nin tanımı için *"...1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Ek Protokolü dâhilinde maruz kaldığı tehlikeyi ve korkuyu kanıtlayamayan kişi"* ifadesi kullanılmıştır. Dolayısı ile İran'da yaşayan Afganların büyük çoğunluğu ikinci grupta yer almaktadır. İnsan Hakları İzleme Örgütü, İranlı yetkililerden bazılarının Âmâyeş kartına sahip kişilerin İran kanununa göre mülteci sayılamayacağını belirttiklerini ancak BAFIA ve BMMYK'nın bu kişileri hukuken mülteci olarak tanımladıklarını ifade etmiştir. Mülteci statüsüne sahip olmayan, ülke içerisinde kaçak yaşayan Afganların İran'da herhangi bir haktan faydalanabilmesi mümkün gözükmemektedir. Görüşmeler Âmâyeş kartına sahip olan kişilerin de kanuni

haklardan yeterince faydalanamadıklarını göstermektedir. Bu durum hukukun doğru şekilde uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi ve Afgan göçmenler için kanunî düzenlemelerin yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Âmâyeş kartlarının üzerinde “geçici ikamet kartı” ifadesi yer almakta ve kartlar ücret karşılığında uzatılmaktadır. Kart ücretine ek olarak kaza sigortası bedeli de tahsil edilmektedir. Gelir durumu iyi olmayan bir ailenin ya da bireyin ücretleri ödemesi oldukça güç gözükmektedir. Yine görüşmeler esnasında kart sahipleri okuma yazma bilmeyen Afganların kart işlemlerine ait prosedürleri yerine getirmekte zorlandıklarını hatta bu sebeple yenileme tarihlerini kaçırdıklarını ifade etmişlerdir. Buna ek olarak İran’a son yıllarda giriş yapan Afganların kart alamadıklarını eklemişlerdir. İran’daki Afganistan Konsolosu’nda görev yapan bir yetkili de bu bilgiyi doğrulamıştır. Yasal olarak İran’da kalan Afganların ilkokuldan liseye kadar eğitimden faydalanabildikleri, ancak kimi okul yetkililerin okul kaydı için yüksek ücretler talep ettikleri görülmüştür. İran’ın dini lideri Hamaney’in eğitimle ilgili yapmış olduğu açıklamalar umut verici gözükmektedir. Eğitim konusunda atılması gereken bir diğer adım üniversite eğitimi ile ilgilidir. Görüşmelerde Afgan gençlerin bölüm tercihi, üniversite harçları ve mezun oldukları alanlarla ilgili istihdamları konusunda sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Bu durum eğitim sebebiyle göçlere neden olmaktadır. Mesela Türkiye’de uluslararası korumaya kayıtlı kişiler vakıf ya da devlet üniversitelerinde eğitim görme hakkına sahiptirler. Mezun oldukları takdirde çalışma izni olarak kanunda belirtilen bazı meslekler haricinde çalışma hakkına sahiptirler. Vatandaşlık alamama, mülkiyet edinememe, İranlı kadınla Afgan erkeğin evlenmesi konusundaki hukukî zorluklar ve bu tür evliliklerden doğan çocukların vatandaşlık sorunu ile karşı karşıya kalmaları Afganları İran’dan göç etmeye yönelten diğer nedenler olarak göze çarpmaktadır. Görüşmeler Afgan göçmenlerin önemli bir iş gücü kaynağı olduklarını göstermektedir. Ancak kart sahipleri nitelikli işlerde çalıştırılmadıklarını belirtmişlerdir. Bu husus nitelikli kişilerin İran’ı terk etmeye ve refah düzeyi daha yüksek ülkelere göçe yönlendirmektedir. Katılımcılar sağlık hizmetlerine erişim konusunda sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak İran hükümeti ve BM arasında sağlık hizmetleri ile ilgili yapılan anlaşmalar oldukça önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Son dönemlerde medyada Türkiye'ye yönelik Afgan göçünün arttığı ve rakamların ileriki tarihlerde daha fazla artacağına dair haberler yer almıştır. Bu artışın sebebinin Afganistan'da hâlihazırda devam eden ekonomik, siyasî ve terörle ilgili sorunların yanı sıra, İran'da Afganlar'a yönelik artan baskı ve İran- Türkiye arasına örülmekte olan duvarın olduğu ifade edilmektedir. Mevcut söylemler İran'ın Türkiye'ye yönelik kaçak geçişleri görmezden geldiği yönündedir. Geçişlerin artmasında bir diğer sebep ise İran'a yönelik ekonomik yaptırımlar, İran riyalinin değer kaybetmesi ve işsizlik artışı olarak değerlendirilmektedir. Bu hususlara ek olarak görüşmeler, Türkiye'de göçmenlerle ilgili daha kapsamlı hukukî düzenlemelerin bulunmasının ve Türkiye'de sığınma başvurusunda bulunma hakkının mevcut olmasının Afganların dikkatinin Türkiye'ye doğru yönelmesinde etkili olduğunu göstermektedir.

Afgan göçmenlerden ya da mültecilerden bahsederken önemli bir ayrıntıya dikkat çekmek doğru olacaktır. Suriye'deki savaş Türkiye gibi İran'ı da etkilemiştir. İran kendi stratejisi gereği Suriye'de savaşmaları için Şii Milis grupları oluşturmaktadır. Bu gruplardan birisi olan Fatimiyyun Tugayı'nın özellikle Afgan Şii Hazaralar'dan oluştuğu ifade edilmektedir. Afganların savaşa katılmalarında ideolojik ve dinî sebepler yer almakla birlikte İran'da vatandaşlık kazanma ve ekonomik gelir elde etme düşüncesi yer almaktadır. İran'ın bu uygulaması bir çıkış yolu arayışında olan Afganları hareketlendirmektedir.

Tüm bunlara bakıldığında İran'ın hukukî anlamda yenilikler yapmasının zaruri olduğu görülmektedir. Bu değişiklikler ve yenilikler sadece yasal olarak kalan kişileri değil, düzensiz göçmenleri de kapsamalıdır. Çünkü Afganistan'a geri gönderilen Afganlar gayrikanunî yollarla tekrar tekrar İran'a giriş yapmaktadırlar. İran ile Türkiye arasında geri kabul anlaşmasının bulunmaması Türkiye'ye doğru Afgan göçünün artmasında etkili görünmektedir. Türkiye ile İran arasında Afgan göçmenlere yönelik ortak çalışmalar yapılmalı ve İran mültecilik adına yeni modeller geliştirmelidir. Afganistan, İran ve BMMYK'yı kapsayan üçlü anlaşmaların kapsamı genişletilmeli, anlaşmalar yalnızca gönüllü geri dönüşü kapsamamalıdır. Afganistan'ın göç sorunu sadece İran'ın ve Türkiye'nin çözmekle yükümlü olduğu bir sorun değildir. Nitekim İran, çok uzun süreden beri Afganistan'ın göç sorunu ile mücadele etmektedir. Mülteci statüsünde olan ya da bu statüyü alabilecek durumda olan kişilerin üçüncü ülkelere

yeniden yerleştirilmesi konusunda Avrupalı devletlerin ve BMMYK'nın daha fazla destek vermesi krizin çözümlü için önemli ve büyük bir adım olacaktır.

EKLER

EK-1

Türkiye'ye Yönelik Afgan Göçünde İran Etkisi

Yarı Yapılandırılmış Soru Formu

İran'da yasal bir belge ile yaşamış ve sonrasında Türkiye'ye göç etmiş Afgan göçmenler üzerine bir araştırma yapmaktayım. Vereceğiniz bilgileri yüksek lisans tezim için ve bilimsel amaçlarla kullanacağım. Tüm bilgileriniz gizli kalacaktır. Sorulara açık bir şekilde yanıt vermeniz konunun anlaşılması ve analiz edilmesi için açısından önem arz etmektedir. Katkılarınızdan dolayı çok teşekkür ederim.

İleyha Tuğçe Durmaz

Demografik Bilgiler

- Adınız?
- Yaşınız?
- Doğum yeriniz?
- Medeni durumunuz nedir?
- Kaç çocuğunuz var?
- Eğitim durumunuz nedir?
- İran'da ne iş yapıyordunuz?
- Türkiye'de ne iş yapıyorsunuz?

Afganistan'dan Çıkış Ve İran'a Göç

- Afganistan'dan ayrılmaya nasıl karar verdiniz?
- Ailenizin Afganistan'dan ayrılma sebepleri nelerdir?
- İran'ı tercih etme sebepleriniz nelerdir?
- Afganistan'dan ne zaman ayrıldınız ve İran'a ne zaman göç ettiniz?
- İran'a hangi yolla geçtiniz? Kaçakçı ile irtibat kurdunuz mu?
- İran'a geçerken hangi güzergâhları ve araçları kullandınız?
- İran'a geçişiniz ne kadar sürdü?
- İran'a resmi yolla geçmek adına vize başvurusunda buldunuz mu?

- İran’da hangi şehir/şehirlerde yaşadınız? Yaşadığınız şehri seçme sebepleriniz nelerdir?
- İran’da kaldığınız süre boyunca Afganistan’a gittiniz mi ya da geri dönmeyi düşündünüz mü?

İran’da Yaşam

- İran’da mavi kart, Âmâyeş kartı ya da pasaportla ikamet haricinde herhangi bir resmi belge ile kaldınız mı?
- Mavi kartı nasıl ve ne zaman aldınız? Alırken herhangi bir ücret ödediniz mi?
- Âmâyeş kartını nasıl ve ne zaman aldınız? Alırken herhangi bir ücret ödediniz mi?
- Pasaportunuzla ikamet almak için başvuruda buldunuz mu? Bunun için nasıl bir yol izlediniz?
- Âmâyeş kartı ve mavi kart arasında temel haklardan faydalanma açısından ne gibi farklılıklar olduğunu söyleyebilirsiniz?
- Şehirlerarası seyahat izni için nasıl bir yol izliyordunuz?
- İş ararken nasıl bir süreç yaşadınız?
- Çalışma izni aldınız mı?
- İran’da yaşayan Afgan kadınların işgücüne katılımları hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- İran’da yaşayan Afganlar genelde hangi işlerde çalışmaktadırlar?
- İran’da gelir durumunuz nasıldı?
- Devlete bağlı okullarda eğitim aldınız mı?
- Devlete bağlı olmayan (gayriresmî) okullarda eğitim aldınız mı?
- İran’da eğitim almak için hangi yolları izlediniz?
- İran’da yaşarken herhangi bir sağlık kuruluşuna başvurduğunuz mu?
- İran’da yaşarken sağlık sigortanız var mıydı?
- Barınma sorununu nasıl hallettiniz?
- Barınma için ödediğiniz miktar ne kadardı?
- Ev ya da araba satın almayı denediniz mi?
- İran’da Birleşmiş Milletler’in temsilcileri ile irtibata geçtiniz mi?

Türkiye’ye Göç

- İran’dan ayrılmaya nasıl karar verdiniz?
- İran’dan ne zaman ayrıldınız ve Türkiye’ye ne zaman göç ettiniz?
- Türkiye’yi tercih etme sebepleriniz nelerdir?

- Türkiye'ye hangi yolla geçtiniz? Kaçakçı ile irtibat kurdunuz mu?
- Türkiye'ye gelirken hangi güzergâhları ve araçları kullandınız?
- Türkiye'ye gelişiniz ne kadar sürdü?
- Türkiye'ye resmi yolla gelmek adına vize başvurusunda bulundunuz mu?
- Türkiye'de nasıl ikamet ediyorsunuz?
- Türkiye'de Uluslararası Koruma'ya başvurduğunuz mu?
- Türkiye'de Uluslararası Koruma'ya başvurabileceğinizi nasıl ve ne zaman öğrendiniz?
- Türkiye haricinde başka bir ülkeye gidip yaşamak istiyor musunuz?
- Türkiye ile İran'ı yaşam şartları açısından karşılaştığımızda neler söyleyebilirsiniz?

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adıgüzel, Yusuf. **Göç Sosyolojisi**. 1. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- Akkurt, Mehmet. **Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasî ve Ekonomik Stratejiler**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.
- Akpolat, Yıldız ve diğerleri. **Türkiye'nin Doğu Sınırı: Ağrı ve Erzurum'da Göçmenler ve Göç Süreçleri**. London: Transnational Press London, 2019.
- Albayrak, Recep. **Afganistan Türkleri**. Ankara: Berikan Yayınevi, 2004.
- Çiçekli, Bülent (Ed.). **Göç Terimleri Sözlüğü**, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), 2009.
- D'Agostino, Anthony. **Gorbachev's Revolution: 1985-1991**. London: Palgrave Macmillan Press, 1998.
- İçduygu, Ahmet ve İbrahim Sirkeci. "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", Oya Baydar (Ed.). **75 Yılda Köylerden Şehirlere** içinde, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999, ss. 249-268.
- Karacasulu, Zehra Nilüfer. **Bölgesel Güvenlik Analizi: Afganistan**. İstanbul: Beta Yayınları, 2011.
- Kılıç, Burak. **Türkiye'de İnsan Avı: Kaçak**. 1. Basım. İstanbul: Elhamra Yayınları, 2016.
- Kızılcılık, Sezgin ve Yaşar Erjem. **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**. Ankara: Atilla Kitabevi, 1994.
- Köçer, Mehmet. **Emanullah Dönemi Afganistan**. İstanbul: Manas Yayıncılık, 2009.
- Margesson, Rhoda. "Afghan Refugees: Current Status and Future Prospects", **Congressional Research Service**. Washington DC, 2007.
- Marsden, Peter. **The Taliban: War and Religion in Afghanistan**. New York: Zed Books, 2002.
- Marshall, Gordon. **Sosyoloji Sözlüğü**. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.
- McCauley, Martin. **Afghanistan and Central Asia: A Modern History**. London: Pearson Education Limited, 2002.

- M. Esmail, Mohammad Ebrahim. **Komünist İşgalden Liberal İstilaya Trajik Afganistan: Tora- Bora Dağlarının Kaderi**. İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları, 2004.
- Nakanishi, Hisae, İbrahim Sirkeci ve Hatem Cabbarlı. **Sorunlu Bölgelerde Göç (Migration in Conflict Areas)**. Ankara: Global Strateji Enstitüsü, 2008.
- Oğuz, Esedullah. **Afganistan**. İstanbul: Cep Kitapları, 1998.
- Osmanoğlu, Mahmud. **Afganistan: Cihadın 10 Yılı**. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1990.
- Özyakışır, Deniz. **Göç: Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama**. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Pusch, Barbara ve Tomas Wilkoszewski. **Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar-Bireysel Yaşamlar**. Mutlu Çomak Özbatur (çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- Rasanayagam, Angelo. **Afghanistan: A Modern History**. London: I.B. Tauris, 2005.
- Rashid, Ahmed. **Taliban: The Story of The Afghan Warlords**. London: I.B. Tauris, 2001.
- Raşid, Ahmed. **Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun**. Osman Akınhay (çev.). İstanbul: Everest Yayınları, 2001.
- Roy, Kaushik. **War and Society In Afghanistan From The Mughals to The Americans: 1500-2013**. New Delhi: Oxford University Press, 2015.
- Roy, Olivier. **Siyasal İslamın İflası**. Cüneyt Akalın (çev.). İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Selim, Yavuz. **Afganistan ve Dostum**. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları, 2004.
- Sivrioğlu, Töre ve Ahmad Jawid Türkoğlu. **Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi**. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2017.
- Topçuoğlu, Atasü Reyhan, "Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği", **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**. S Gülfer İhlamur Öner, N. Asli Şirin Öner (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, ss. 501-518.
- Yalçın, Cemal. **Göç Sosyolojisi**. Ankara: Anı Yayıncılık, 2004.

Sürelî Yayınlar

- Abraham, Rhea. "Politics of Ethnicity In Afghanistan: Understanding The Pashtuns and The Minor Ethnic Groups", **Defence and Diplomacy Journal**. Vol.2, No.2, January-March 2013, ss. 69-81.
- Adelkhah, Fariba ve Zuzanna Olszwska. "The Iranian Afghans". **Iranian Studies**. Vol.40, No.2, April 2007, ss. 137-165.
- Akseer, Tabasum. "A View From The Afghan Diaspora", **Forced Migration Review**. No.46, May 2014, ss. 30-31.
- Alagöz, Bilgehan ve Ekber Kandemir. "11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik Ve İran'ın Afganistan Siyaseti". **Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi**. Cilt.2, Sayı.2, 2015, ss. 109-139.
- Bose, Ashish. "Afghan Refugees in India". **Economic and Political Weekly**. Vol.39, No.43, October 2004, ss. 4698-4701.
- Çağlayan, Savaş. "Göç Kuramları, Göç Ve Göçmen İlişkisi". **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı.17, Güz 2006, ss. 67-91.
- Çakırer Özservet, Yasemin. "İstanbul Zeytinburnu İlçesi'nde Afgan Türklerinin Ulusötesi Kentleşme Ağlarının Analizi". **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, 2013, ss. 163-181.
- Çınarlı, Özgür. "Afganistan'ın Etnik Yapısı". **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt.4, Sayı.1, Ocak 2012, ss.73-84.
- Ekşi, Nuray. "18 Mart 2016 Tarihli AB- Türkiye Zirvesi Bildirisinin Hukuki Niteliği". **CONRESS- İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, 2017, ss. 47-85.
- Fikret Birdişi ve Merve Gören. "Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Türkiye-İran Arasında Göç ve Sınır Güvenliği". **İran Çalışmaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, 2017, ss. 11-38.
- Güllüpnar, Fuat. "Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği Ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme". **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt.2, Sayı.4, Nisan 2012, ss. 53-85.
- Gündoğan, Ünal. "Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme". **Orta Doğu Analiz**. Cilt.3, Sayı.29, Mayıs 2011, ss. 93-99.
- Han, Ahmet K. "Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süper Güç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme", *Orta Doğu Etütleri*, 2011, Vol.2, No.2, ss. 57-95. <http://www.orsam.org.tr/files/OE/2-2/3ahmethan.pdf> (20 Temmuz 2017).

- Hodfar, Homa. "Women, Religion And The Afghan Education Movement In Iran". **The Journal of Development Studies**. Vol.43, No.2, February 2007, ss. 265-293.
- İbrahim Sirkeci ve M. Murat Yüceşahin. "Türkiye'de Göç Çalışmaları". **Göç Dergisi**, C.1, Sayı.1, 2014, ss. 1-10.
- Jazayery, Leila. "The Migration- Development Nexus: Afghanistan Case Study". **International Migration**, Vol.40, No.5, 2002, ss. 231-254.
- Lee, Everett. "A Theory of Migration". **Demography**. Vol.3, No.1, 1966, ss. 47-57.
- Mahmoudian, Hossein. "Muhâceret-i Afgânihâ Be İrân: Tegyâr Der Vijegîhây-i İktisâdî, İctimâî ve Cem'iyetî ve İntibâk Bâ Câ'me-i Maksad". **Nâme-i Encümen-i Cem'iyetşinasî-i İrân**, Sayı.6, 1386, ss. 42-69.
- Menkouski, Viacheslau. "Afghan Refugees in Central Asia and Russian Federation". **Acta Historica Neosoliensia**, Vol.1-2, No.16, 2013, ss. 193-198.
- Monsutti, Alessandro. "Migration As A Rite of Passage: Young Afghans Building Masculinity And Adulthood In Iran". **Iranian Studies**. Vol.40, No.2, April 2007, ss. 167-185.
- Mossalanejad, Abbas. "Ferheng-i İctimâî ve Jeopolitik-i Kudret Der Afgânistân". **Faslnâme-i Jeopolitik**. Cilt.5, Sayı:1, 1388, ss. 168-197.
- Naseh, Mitra ve diğerleri. "Repatriation of Afghan Refugees From Iran: A Shelter Profile Study". **Journal of International Humanitarian Action**, Vol.3, No.1, 2018, ss. 1-12.
- Nasr Esfahani, Arash ve Hasan Hosseini. "Afghan Refugees and Iran's Open Door Policy in the 1980's". **Pertanika Journal of Social Science and Humanities**. Vol.26, (T) February 2018, ss. 235-252.
- Öztürk, Mustafa ve Nihat Altuntepe, "Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent Ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması", *Journal of Yaşar University*, 2012, Vol.3, No.11, ss.1587-1625. http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/05/No11_Vol3_09_ozturk_altuntepe.pdf (23 Mart 2017).
- Petersen, William. "A General Typology of Migration". **American Sociological Review**. Vol.23, No.3, June 1958, ss. 256-266.
- Ravenstein, Ernest Georg. "The Laws of Migration". **Journal of The Statistical Society**. Vol.48, No.2, June 1885, ss. 167-235.
- Rostami Povey, Elaheh. "Afghan Refugees in Iran, Pakistan, the U.K. and the U.S. and Life After Return: A Comparative Gender Analysis". **Iranian Studies**. Vol.40, No.2, April 2007, ss. 241-261.
- Sadeghi, Fatemeh. "Devlet-i İrân ve Muhacirin-i Afgân: Tegyâr-i Siyaset u Tehevvül-i Hüvviyet". **Mecelle-yi Goftogu**. Sayı.50, 1386, ss. 7-19.

- Safri, Maliha. “The Transformation of The Afghan Refugee: 1979-2009”. **The Middle East Journal**. Vol.65, No.4, (Autumn 2011), ss. 587-601.
- Sarah Pour Rohani ve Sima Pour Rohani. “Afghan Immigrants In Iran And Citizenship”. **Journal of Public Administration And Governance**. Vol.4, No.4, 2014, ss. 18-28.
- Saydam, Mehmet. “ABD’nin Uluslararası Hukuk Çıkması: Afganistan Müdahalesi”. **Orta Doğu Analiz**. Cilt.2, Sayı.19-20, Temmuz-Ağustos 2010, ss. 68-76.
- Stouffer, Samuel Andrew. “Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance”. **American Sociological Review**. Vol.5, No.6, December 1940, ss. 845-867.
- Ünal, Serdar. “Sosyal-Mekânsal-Siyasal Kümelenme Biçimi Olarak İzmir Kentinde Balkan (Rumeli) Kimliği”. **TODAİE Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**. Sayı.21, Temmuz 2012, ss. 49-77.
- Yarbaksh, Elisabeth. “Reading Derrida in Tehran: Between an Open Door and an Empty Sofreh”. **Humanities**, Vol.7, No.4, 2018, ss. 1-15.
- Zahedi, Ashraf. “Transnational Marriages, Gendered Citizenship, And The Dilemma of Iranian Women Married to Afghan Men”. **Iranian Studies**, Vol.40, No.2, April 2007, ss. 225-239.

Diğer Yayınlar

Abbasi Shavazi, Mohammad Jalal, Diana Glazebrook, Gholamreza Jamshidiha, Hossein Mahmoudian ve Rasoul Sadeghi. “Return To Afghanistan?: A Study of Afghans In Zahedan, Islamic Republic of Iran”, **Afghanistan Research And Evaluation Unit**. Kabul, 2005.

ABD Afganistan'dan çekilmiyor. 2017. <http://www.milliyet.com.tr/abd-afganistan-dan-cekilmiyor-dunya-2506893/> (29 Ağustos 2017).

Afgan mülteciler Ankara'da ağızları dikili adalet bekliyor. 2014. <http://www.milliyet.com.tr/amp/afgan-multeciler-ankara-da-gundem-1888599/> (23 Ekim 2017).

Afghan National Registration. (t.y.) <http://www.nadra.gov.pk/local-projects/national-solutions/afghan-national-registration/> (6 Eylül 2017).

Âyînnâme-i İcrâyî-i Madde-i 180 Kânûn-i Bernâme-i Sevvom-i Tovse'e. (t.y.) <http://atba.ostb.ir/?part=menu&inc=menu&id=70> (29 Kasım 2017).

Âyînnâme-i Penâhendegân. (t.y.) <http://atba.ostb.ir/?part=menu&inc=menu&id=71> (29 Kasım 2017).

Bilgü, İlhan. “Afganistan”, **DİA**, C.1., İstanbul: İSAM, 1988.

Bundesamt Für Migration Und Flüchtlinge. **Asylgeschäftsstatistik Für Den Monat Dezember 2015.** Deutschland, 2016.

Bundesamt Für Migration Und Flüchtlinge. **Asylgeschäftsstatistik Für Den Monat Dezember 2016.** Deutschland, 2016.

Corbett, John. “Ernest George Ravenstein, The Laws of Migration, 1885”. 2003. <http://escholarship.org/uc/item/3018p230> (3 Nisan 2017).

Commissariaat General Voor De Vluchtelingen En De Staatlozen. **Asylum Statistics 2016.** Brussel, 2017

Defterçe-i Bîme-i Selâmet-i İtbâ-ı Hâricî Temdîd Şod. 2017. www.irna.ir/fa/News/82473636 (31 Aralık 2017).

Deniz, Orhan. “Türkiye'nin Doğu Sınırında Yasadışı Geçişler”, Özlen Çelebi, Saime Özçürümez, Şirin Türkay (Ed.). **İltica, Uluslararası Göç Ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem Ve Politika** içinde. Ankara: BMMYK, 2001, ss. 177-193.

Farsça-Türkçe Sözlük. “قولنامه”, Say Yayınları, 2008.

DESTATIS, Foreign Population By Place of Birth And Selected Citizenships, 2016, https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/SocietyState/Population/MigrationIntegration/Tables_ForeignPopulation/PlaceOfBirth.html (19 Eylül 2017).

- Dimitriadi, Angeliki. “Migration From Afghanistan To Third Countries And Greece”, **Hellenic Foundation For European And Foreign Policy (ELIAMEP)**. Athens, 2013.
- Direction Générale Des Étrangers En France. **L’essentiel De L’immigration Les demandes d’asile**. France, 2017.
- Ekonomi Bakanlığı. Afganistan (Genel Ekonomik Durum). <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Afganistan> (7 Temmuz 2017).
- Emrullah Öztürk, “Türk Asıllı Afgan Mültecilerin 12 Eylül Döneminde İskân Ve İstihdamı”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2014.
- Eraldemir, Zeynep. “Türkiye’de Göç Sorunu, Göçlerin Sosyo-Ekonomik Yansımaları: İskenderun-Dört Yol Örneği”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Mustafa Kemal Üniversitesi, SBE, 2013.
- Erlich, Aaron. “Tajikistan: From Refugee Sender To Labor Exporter”, **Migration Policy Institute**. <http://www.migrationpolicy.org/article/tajikistan-refugee-sender-labor-exporter> (10 Eylül 2017).
- Erman, Kubilayhan. “Afganistan’da Sovyet Nüfuzu ve İşgali (Etkiler ve Sonuçları)”. **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, SBE, 2013.
- European Commission. **Country Factsheet: Belgium 2016**. Belgium, 2017.
- FRONTEX. **Risk Analysis For 2016**. Poland, 2016.
- FRONTEX. **Risk Analysis For 2017**. Poland, 2017.
- GİGM. Türkiye ve Göç Yönetimi. 2013. http://www.goc.gov.tr/files/_dokuman19.pdf (1 Nisan 2017).
- GİGM, Göç Politika Ve Projeleri Dairesi Başkanlığı. **2013 Türkiye Göç Raporu**, Ankara, 2015.
- GİGM, Göç Politika Ve Projeleri Dairesi Başkanlığı. **2014 Türkiye Göç Raporu**, Ankara, 2016.
- GİGM, Göç Politika Ve Projeleri Dairesi Başkanlığı. **2015 Türkiye Göç Raporu**. Ankara, 2016.
- GİGM, Göç Politika Ve Projeleri Dairesi Başkanlığı. **2016 Türkiye Göç Raporu**. Ankara, 2017.
- GİGM, İstatistikler (Düzensiz Göç), http://www.goc.gov.tr/icerik6/duzensiz-goc_363_378_4710_icerik (8 Mart 2019).

- GİGM, İstatistikler (İkamet İzinleri), http://www.goc.gov.tr/icerik3/ikamet-izinleri_363_378_4709 (8 Şubat 2018).
- GİGM, İstatistikler (İkamet İzinleri), http://www.goc.gov.tr/icerik6/ikamet-izinleri_36_3_378_4709_icerik (20 Mart 2019).
- GİGM, İstatistikler (Uluslararası Koruma), http://www.goc.gov.tr/icerik6/uluslararasi-koruma_363_378_4712_icerik (8 Mart 2019).
- Göçmen rotası değişti, yeni tarife 5 bin dolar.* 2016. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1222201-gocmen-rotasi-degisti-yeni-tarife-5-bin-dolar> (28 Ekim 2017).
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. **Türkiye’de Afganistan Uyraklı Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye’ye Geliş Sebepleri, Türkiye’de Kalışları, Gelecek Planları ve Amaçları.** Ankara, 2017.
- Hellenic Republic, Ministry of Migration Policy. **Statistical Data.** 2017. http://asylo.gov.gr/en/?page_id=110 (17 Eylül 2017).
- Human Rights Watch. **Unwelcome Guests: Iran’s Violation of Afghan Refugee And Migrant Rights.** USA, 2013.
- Hungarian Central Statistical Office, Asylum Seekers Arrived In Hungary By Citizenship (2000-2016). 2017. https://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/i_wnvn002b.html (25 Eylül 2017).
- Hungarian Central Statistical Office, People Naturalized In Hungary By Country of Previous Citizenship (2000-2016). 2017. https://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/i_wnvn007b.html (25 Eylül 2017).
- Hüvviyet-i İrânî, Hediye-i Devlet Be Kûdekan-ı Dotâbietî-i Kişver.* 2017. <http://www.irna.ir/fa/News/82654411> (16 Aralık 2017).
- Immigratie- en Naturalisatiedienst. **Asylum Trends (Monthly Report On Asylum Applications in The Netherlands August 2017).** Den Haag, 2017.
- Immigration And Refugee Board of Canada, Refugee Protection Claims (New System) By Country of Alleged Persecution- 2016. <http://www.irb-cisr.gc.ca/Eng/RefClaDem/stats/Pages/RPDStat2016.aspx> (30 Eylül 2017).
- Immigration And Refugee Board Of Canada, Refugee Protection Claims (New System) By Country of Alleged Persecution- 2017. <http://www.irb-cisr.gc.ca/Eng/RefClaDem/stats/Pages/RPDStat2017.aspx> (30 Eylül 2017).
- IOM. **Afghanistan: Migration Profile.** Kabul, 2014.
- IOM Afghanistan. **Overview of Voluntary Returns In 2016.** Kabul, 2017.

IOM. **Assisted Vountary Return And Reintegration From Austria: Statistical Overview 2016**. Vienna, 2016.

İdâre-i Kull-i Umûr-i İtbâ ve Muhâcirîn-i Hâricî (Ustandârî-i Bûşehr), Terh-i Serşomâri-i İtbâ-i Afgânî. 2017. <http://atba.ostb.ir/?part=news&inc=news&id=533> (13 Aralık 2017).

İdâre-i Kull-i Umûr-i İtbâ ve Muhâcirîn-i Hâricî (Ustandârî-i Tahrân) Umûr-i Dânişcûyî, <http://www.tehranatba.ir/fa/o-دانوشجویی-امور> (26 Aralık 2017).

İdâre-i Kull-i Te'âvûn-i Kâr u Refâh-ı İctimâî-i Ustân-ı Tahrân, Bezûdi Sudûr-i Pervâne-i Kâr Vîje-i İtbâ-ı Afgânî ve İrâkî Gurûh-i Âmâyeşîhâ Der Ustân-ı Tahrân Ağaz Hahed Şod. 2017. <https://tehran.mcls.gov.ir/fa/fa/news/95586/www-tehran-mcls-gov-ir> (28 Aralık 2017).

İdâre-i Kull-i Umûr-i İtbâ ve Muhâcirîn-i Hâricî (Ustandârî-i Tahrân), Porseş ve Pâsuh: Umûr-ı Merbût Be İdâre-i Âmâyeş. 2017. http://www.tehranatba.ir/fa/aq-38_110#پرسش-و-پاسخ (01 Aralık 2017).

İdâre-i Kull-i Umûr-i İtbâ ve Muhâcirîn-i Hâricî (Ustandârî-i Tahrân), Porseş ve Pâsuh: Umûr-ı Merbût Be Bîme-i Selâmet. 2017. <http://www.tehranatba.ir/fa/aq-پرسش-و-پاسخ> (29 Aralık 2017).

İran Üzerinden Türkiye'ye Geçen Afgan Göçmenlerin Sayısı Neden Arttı?. 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43668567> (20 Mayıs 2018).

İtbâ ve Muhâcirîn-i Hâricî, Taht-ı Pûşeş-i Bîme Karâr Mî Gîrend. 2015. www.irna.ir/fa/News/818468_15 (31 Aralık 2017).

İttîlâ Resanî-i Kart-ı İkamet-i İtbâ-ı Afganî. www.tehran-kart.blogfa.com (01 Aralık 2017).

LANDINFO. **Afghan Citizens In Iran**. Norway, 2012.

Lâyihe-i İslâh-ı Kânun-i Te'yîn Teklîf-i Tâbî'iyet-i Ferzendân-ı Hâsıl Ez İzdivâc-ı Zenân-ı İrânî Ba Merdân-ı Hâricî. 2018. www.dotic.ir/News/View/2115 (16 Aralık 2018).

Metn-i Madde-i 180 Kânûn-i Bernâme-i Sevvom-i Tovse'e, <http://atba.ostb.ir/?part=menu&inc=menu&id=69> (29 Kasım 2017).

Migrationsverket. **Applications For Asylum Received 2017**. Sweden, 2017.

Milliyet. "Koşullar düzelince Sovyet askerleri Afganistan'dan çekilecek". 1 Ocak 1980.

Monsutti, Alessandro. **Afghan Transnational Network: Looking Beyond Repatriation**. Kabul: Afghanistan Research and Evaluation Unit, 2006.

Mültecilerin Hukukî Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi, <http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%20B1ler%20B1nhukuk%20B1status%20B1sk%20B1nsozlesme.pdf> (26 Mart 2017).

Naskali, Esko. “İran”, **DİA**, C.22., İstanbul: İSAM, 2000.

Naujoks, Daniel. “Emigration, Immigration and Diaspora Relations in India”. **Migration Policy Institute**. <http://www.migrationpolicy.org/article/emigration-immigration-and-diaspora-relations-india> (12 Eylül 2017).

Note On The Structure and Operation of The KhAD/WAD In Afghanistan 1978-1992. 2008. <http://www.refworld.org/docid/482947db2.html> (7 Ağustos 2017).

OECD. **International Migration Outlook 2017**. Paris, 2017.

Office For National Statistics, Asylum. 2017. <https://www.gov.uk/government/publications/immigration-statistics-october-to-december-2016/asylum> (23 Eylül 2017).

Office For National Statistics. **Population of The UK By Country of Birth And Nationality (2016)**. UK, 2017.

Önkal, Ahmet. “Hicret”, **DİA**, C.17., İstanbul: İSAM, 1988.

Pakistanlı 17 yaşındaki genç donarak öldü. 2017. <http://www.milliyet.com.tr/pakistanli-17-yasindaki-genc-donarak-erzurum-yerelhaber-1857248/> (16 Ekim 2017)

Rauf, Muhammed Zahir. “2001 Sonrası ABD’nin Afganistan’da Sosyal ve Siyasî Hayata Etkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Gazi Üniversitesi, SBE, 2016.

Resmi Gazete, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, 28615, 11 Nisan 2013.

Resmi Gazete, “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”, 22127, 30 Kasım 1994.

Sahil Güvenlik Komutanlığı. 2017 Yılı Ege Denizi Düzensiz Göç İstatistikleri. 2017. http://www.sahilguvenlik.gov.tr/baskanliklar/harekat/faaliyet_istatistikleri/duzensiz_goc_istatistikleri_ege.html (17 Eylül 2017).

Saray, Mehmet. “Afganistan”, **DİA**, C.1., İstanbul: İSAM, 1988.

Sever, Muhammed. “Türkiye’yi Hedef Alan Yasadışı Göçmenler: İstanbul Örneği”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Hacettepe Üniversitesi, SBE, 2015.

Squire, Catherine. **Education of Afghan Refugees In The Islamic Republic of Iran**. Tahran: UNESCO Office, 2000.

Statistik Austria. **Migration& Integration: Zahlen, Daten, Indikatoren 2017**. Wien, 2017.

Teşkil-i pervende beray-i penc hezâr ferzend-i hâsıl-ı izdivâc-ı zenân-ı Îrânî ba hâricîha. 2017. www.irna.ir/fa/News/82747603 (16 Aralık 2017).

The Danish Immigration Service. **Statistical Overview Migration And Asylum 2015**. Denmark, 2016.

The Finnish Immigration Service. **Key Figures On Immigration 2016**. Helsinki, 2017.

Türkçe Sözlük. “Diaspora”. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005.

Uluslararası Koruma. <http://www.unhcr.org/turkey/home.php?content=29&page=29> (28 Mart 2017).

UNHCR Factsheet (Factsheet India. 2016. www.unhcr.org/protection/operations/50001ec69/india-fact-sheet.html (12 Eylül 2017)

UNHCR. **Statistical Year Book 2003**. Geneva, 2006.

UNHCR. **Statistical Yearbook 2013**. Geneva, 2014.

UNHCR. **Statistical Yearbook 2014**. Geneva, 2015.

UNHCR. **Statistical Yearbook 2015**. Geneva, 2017.

UNHCR. Afghan Refugee Statistics. 10 Sep 2001. <https://reliefweb.int/report/afghanistan/unhcr-afghan-refugee-statistics-10-sep-2001> (31 Ekim 2017).

UNHCR. **Desperate Journeys: Refugees And Migrants Entering And Crossing Europe Via The Mediterranean And Western Balkan Routes**. January-June 2017.

UNHCR Factsheet (Iran Factsheet 1 July 2017). 2017. <https://reliefweb.int/report/iran-islamic-republic/unhcr-iran-factsheet-july-2017> (23 Aralık 2017).

UNHCR. Portfolio of Projects 2014: Islamic Republic of Iran. 2014. <http://www.unhcr.org/561786e29.pdf> (12 Ekim 2017).

UNHCR. Portfolio of Projects 2015-2016: Islamic Republic of Afghanistan. 2015. <http://www.unhcr.org/539ab7f79.html> (12 Ekim 2017).

UNHCR. Portfolio of Projects 2015-2016: Islamic Republic of Iran. 2015. <http://www.unhcr.org/539ab62a9.html> (12 Ekim 2017).

United States Census Bureau. 2016 American Community Survey 1 Year Estimates. 2016. <https://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?src=bkml> (30 Eylül 2017).

U.S. Department of Homeland Security, Refugees& Asylees 2015 Data Tables. 2016. <https://www.dhs.gov/immigration-statistics/refugees-asylees> (24 Eylül 2017).

Üstün, İsmail Safa. “İran”, **DİA**, C.22., İstanbul: İSAM, 2000.

Vazâret-i Umûr-i Muhâcirin ve Ovdetkonendegân-ı Cumhûrî-i İslâmî-i Afgânistân. Muhâcirin-i Dârây-ı Medrek-i Afgânî Der İrân Mi-Tevânend Ba'd Ez İn Bedûn-i İptâl-i Kart-ı

Muhâceretişân Be Afgânistan Sefer Nümâyend. 2018.
<http://morr.gov.af/fa/news/70231> (20 Ocak 2018).

Wiebke Lamer ve Erin Foster. “Comprehensive Information On Complex Crises”, **Afghan Ethnic Groups: A Brief Investigation**. Civil-Military Fusion Centre, August 2011.

